

Χάρτες αειχώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος - Αφιέρωμα

Μέθοδοι ανάλυσης και σχεδιασμός
του ελληνικού τοπίου

2014

19

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασεργόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασουλή Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα
Special Issue

**Μέθοδοι ανάλυσης και σχεδιασμός
του ελληνικού τοπίου**

Επιμέλεια

Άρης Σαπουνάκης
Δημήτρης Σταθάκης

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού-Άννα Σαμαρίνα
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος-Παναγιώτης Πανταζής
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Πανταζής-Παναγιώτης Μανέτος

αιχώρος, 19

Περιεχόμενα

Σαουνάκης Α., Σταθάκης Δ.	4
Εισαγωγή	
Κίζος Θ.	6
Από το αγροτικό τοπίο στο τοπίο της υπαίθρου: Η γεωγραφία και οι προσλήψεις των τοπίων της ελληνικής υπαίθρου	
Τσιλιμίγκας Γ., Γουργιώτης Α.	24
Η διαχείριση του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού	
Γουργιώτης Α.	38
Η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης στο χωρικό σχεδιασμό και το τοπίο	
Σαουνάκης Α.	58
Περιαστικό τοπίο στην Ελλάδα: Απειλές και προοπτικές	
Τσιλιμίγκας Γ.	80
Οι επιπτώσεις των χρήσεων γης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τοπίου: Ποσοτικοποίηση της δομής και της χωρικής κατανομής των χρήσεων γης στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες.	
Σταθάκης Δ., Φαρασλής Γ., Σηφάκη Α.	106
Αξιολόγηση των επιπτώσεων της δόμησης στο τοπίο της Κνώσου.	
Σταθάκης Δ.	124
Χωροθέτηση ανεμογεννητριών ελαχιστοποιώντας την οπτική όχληση	
ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
Μπεριάτος Η.	140
Η διακήρυξη της Συμφαλίας και το έλλειμμα πολιτικής τοπίου στην Ελλάδα	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέθοδοι ανάλυσης & σχεδιασμός του ελληνικού τοπίου

Άρης Σαπουνάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Δημήτρης Σταθάκης

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Σκοπός του ειδικού τεύχους αυτού, για τις μεθόδους ανάλυσης και σχεδιασμού του ελληνικού τοπίου είναι να δοθεί βήμα σε ερευνητές που εστιάζουν σε α) εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα του τοπίου.

Η παρούσα έκδοση περιέχει σύγχρονες προσεγγίσεις από διαφορετικές αφετηρίες. Ξεκινώντας από τα θέματα πολιτικής, ο Ηλίας Μπεριάτος προσεγγίζει τις βασικές θέσεις που διατυπώνονται σήμερα στη χώρα και εκφράζονται στη Διακήρυξη της Στυμφαλίας, σχετικά με τις αναγκαίες δράσεις για το τοπίο, και προχωρά στους άξονες χάραξης μια συγκροτημένης πολιτικής για το τοπίο. Στη συνέχεια, στο πρώτο κείμενο, ο Θανάσης Κίζος προτείνει εναλλακτικές μεθόδους διάκρισης του τοπίου, υπερβαίνοντας δυαδικούς ορισμούς υπαίθρου-πόλης που περιορίζουν την κατανόηση των μετασχηματισμών της υπαίθρου. Στο δεύτερο κείμενο, οι Γιώργος Τσιλιμίγκας και Ανέστης Γουργιώτης, παρουσιάζουν μια κριτική της σύγχρονης προσπάθειας σύνταξης εξειδικευμένης πολιτικής τοπίου μέσα από την πρόσφατη αναθεώρηση των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Στη συνέχεια, στο τρίτο κείμενο, ο Ανέστης Γουργιώτης εστιάζει στο ρόλο που έχει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο για τον σχεδιασμό στην Ελλάδα. Στο τέταρτο άρθρο, ο Άρης Σαπουνάκης παρουσιάζει μια συστηματική ανάλυση των απειλών που δέχεται το ευάλωτο, λόγω αστικών πιέσεων, περιαστικό τοπίο. Στο πέμπτο άρθρο, ο Γιώργος Τσιλιμίγκας διερευνά την υπόθεση εργασίας πως οι χρήσεις γης καθορίζουν αποφασιστικά την ποιότητα των τοπίων των Ελληνικών πόλεων μεσαίων μεγέθους. Στη συνέχεια, οι Δημήτρης Σταθάκης, Γιάννης Φαρασλής και Αγάπη

Σηφάκη, ποσοτικοποιούν και αναλύουν τις διαχρονικές επιπτώσεις της δόμησης στο τοπίο του αρχαιολογικού μνημείου της Κνωσού. Στο έβδομο και τελευταίο άρθρο, ο Δημήτρης Σταθάκης παρουσιάζει μια μέθοδο χωροθέτησης αιολικών εγκαταστάσεων ελαχιστοποιώντας την οπτική όχληση στο τοπίο.

Ευελπιστούμε ότι το τεύχος αυτό θα συμβάλει στη μελέτη και τον σχεδιασμό του τοπίου. Κλείνοντας θέλουμε να ευχαριστήσουμε τους συναδέλφους για τη συγγραφή των κειμένων, αλλά και τους κριτές των κειμένων που συνέβαλαν καθοριστικά με τα εποικοδομητικά τους σχόλια.

Βόλος, Νοέμβριος 2014

Από το Αγροτικό Τοπίο στο Τοπίο της Υπαιθρου: Η Γεωγραφία και οι Προσλήψεις των Τοπίων της Ελληνικής Υπαιθρου

Θανάσης Κίζος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Η ύπαιθρος έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία στο διαχωρισμό μεταξύ “αγροτικού” και “αστικού” χώρου, εξαιτίας και της μεγάλης συμβολικής δύναμής της ως μια «δεξαμενή», από όπου μπορεί κανείς να αντλήσει ιδέες, αξίες και νοήματα. Το τοπίο της υπαιθρου ταυτίζεται μέχρι σήμερα με το αγροτικό τοπίο στην Ελλάδα, ακολουθώντας την ταύτιση του αγροτικού χώρου με την ύπαιθρο σε επίπεδο ορισμών και πολιτικών. Στην εργασία αυτή επιχειρείται η περιγραφή του τοπίου της Ελλάδας σήμερα, αλλά και των προσλήψεων αυτών των τοπίων από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Παρουσιάζονται δύο εναλλακτικές μέθοδοι διάκρισης με βάση φυσικο-γεωγραφικά και ανθρωπογεωγραφικά χαρακτηριστικά. Τα αποτελέσματα υπερβαίνουν δυαδικούς ορισμούς υπαιθρου – πόλης και προσφέρουν μια καλύτερη βάση για την κατανόηση των μετασχηματισμών της υπαιθρου και των κοινωνιών της, αλλά και για το σχεδιασμό χωρικών πολιτικών.

Λέξεις κλειδιά

Αγροτικό τοπίο, τοπίο της υπαιθρου, Ελλάδα, κάλυψη γης, ανάγλυφο, τυπολογία τοπίων

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΑΠΟ ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Η ύπαιθρος είναι μια κατηγορία χώρου που τις τελευταίες δεκαετίες έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία τόσο όσον αφορά στο διαχωρισμό μεταξύ “αγροτικού” και “αστικού” χώρου για το σχεδιασμό και την εφαρμογή χωρικών πολιτικών, αλλά και εξαιτίας της μεγάλης συμβολικής δύναμης της και της σύνδεσής της με την «ποιότητα», την «παράδοση», την «αυθεντικότητα» μεταξύ άλλων, ενώ τείνει να θεωρείται όλο και περισσότερο ως μια «δεξαμενή παράδοσης», από όπου μπορεί κανείς να αντλήσει ιδέες, αξίες και νοήματα, προσωπικά και «εθνικά» (Cloeke κ.ά., 2006; Woods, 2010).

Η ύπαιθρος τείνει να αντικαταστήσει τον αγροτικό χώρο χωρικά και εννοιολογικά (Κίζος και Βακουφάρης, 2006). Η εννοιολογική διαφορά μεταξύ ‘αγροτικού χώρου’ και ‘υπαιθρου’ αναφέρεται τόσο σε χωρικό όσο και σε παραγωγικό επίπεδο: ο αγροτικός χώρος είναι μία γεωγραφική περιοχή στην οποία λαμβάνουν χώρα αγροτικές δραστηριότητες, είναι δηλαδή μία έννοια που περιγράφει δραστηριότητες που γίνονται σε ένα χώρο, ενώ η έννοια της υπαίθρου περιγράφει ένα χώρο στον οποίο πραγματοποιούνται κάποιες παραγωγικές, αλλά και καταναλωτικές δραστηριότητες (Woods, 2011). Έτσι, πρέπει να θεωρηθεί ως ευρύτερη έννοια από τον αγροτικό χώρο, καθώς οι αγροτικές δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στην ύπαιθρο, ενώ οι ‘υπαίθριες δραστηριότητες’ δεν είναι πάντα ‘αγροτικές’.

Στην Ελλάδα, η μετάβαση αυτή δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί σε επίπεδο ορισμών και διαχωρισμού του χώρου σε κατηγορίες. Ο χώρος ακόμη περιγράφεται ως “αγροτικές περιοχές” (σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ. όλες οι Δημοτικές Ενότητες με πληθυσμό <2000 κατοίκους) και όχι ως ύπαιθρος, ταυτίζοντας ουσιαστικά τον αγροτικό χώρο με την ύπαιθρο και θεωρώντας την ύπαιθρο ως “προνομιακό” χώρο των αγροτών και της αγροτικής παραγωγής, και ως εξαρτημένου χώρου, την ‘ενδοχώρα’ πόλεων (Λαμπριανίδης, 2012). Όμως τέτοιοι ορισμοί δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον πραγματικό χώρο, καθώς όλες οι περιοχές με ίδιο πληθυσμό ουσιαστικά θεωρούνται όμοιες. Φυσικό-γεωγραφικά χαρακτηριστικά (π.χ. υψόμετρο, ανάγλυφο, κλίμα, φυσική διάσπαση του χώρου) ή ανθρωπογεωγραφικά χαρακτηριστικά (π.χ. απόσταση από και δυνατότητα πρόσβασης σε πόλεις, εγγύτητα σε μεταφορικά δίκτυα, πληθυσμιακή πυκνότητα, κτλ.) δεν λαμβάνονται υπόψη (για μια συζήτηση βλέπε ESPON, 2006 και Ferrao κ.ά., 2004).

Ταυτόχρονα, αμφισβητείται η έννοια της υπαίθρου (ήδη από το 1990, βλέπε Hoggart, 1990) και η ύπαρξη μιας υπαίθρου χωρίς οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά π.χ. στο φύλο, στην εθνικότητα, στην ύπαρξη μειονοτήτων κτλ. (Hoggart κ.ά., 1996). Η νέα αυτή προσέγγιση αποδίδει τους μετασχηματισμούς και την πραγματικότητα της υπαίθρου και των κοινωνιών της, πέρα από τα χωρικά πλαίσια (Woods, 2010)

και με σύνδεση με κοινωνικές αναπαραστάσεις της. Η προσέγγιση αυτή οδηγεί σε πολλές διαφορετικές “υπαιθρότητες”, που ορίζονται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (Cloke κ.ά., 2006). Τέλος, η μικρότερη σημασία που έχει η αγροτική παραγωγή στην υπαίθρο και η αύξηση της σημασίας της κατανάλωσης και των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, οδηγεί στη λεγόμενη “μετα-παραγωγική” υπαίθρο (Woods, 2011).

Στην ελληνική βιβλιογραφία απουσιάζει μια προσπάθεια ευρύτερης σύνθεσης της υπαίθρου που κυριαρχείται ακόμη από τον “αγροτικό χώρο”. Ο Δαμιανάκος (2002) και οι Σαμαράς κ.ά., (1996) έθεσαν πρώτοι ζητήματα αποαγροτοποίησης της υπαίθρου, μια συζήτηση που συνεχίζεται με τους Κασίμη και Λουλούδη (1999), Ανθοπούλου και Μωυσίδη (2001) και Παπαδόπουλο (2004). Επιμέρους θέματα θέτουν οι Μωυσίδης κ.ά. (2004) (ηλικιωμένοι και κοινωνικός αποκλεισμός), Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος (2003), Δαουτόπουλος (2005), Λαμπριανίδης (2005), Κίζος και Βακουφάρης (2006) και Χατζημιχάλης (Hadjimichalis, 2003).

Τα παραπάνω αφορούν και στο αγροτικό τοπίο και το τοπίο της υπαίθρου. Γενικά το τοπίο αποτελεί πολιτισμική κληρονομιά φυσικής εξέλιξης και ανθρώπινης επίδρασης, καθώς εκφράζει το αποτύπωμα όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στη φύση. Σύμφωνα με τον ορισμό στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση, “Ως «Τοπίο» ορίζεται μια ζώνη ή μια περιοχή όπως γίνεται αντιληπτή από ντόπιους ή από επισκέπτες, τα οπτικά χαρακτηριστικά και ο χαρακτήρας της οποίας είναι το αποτέλεσμα φυσικών ή/και πολιτισμικών (δηλαδή ανθρώπινων) δράσεων”. (Κεφ. 1, άρθρο 1).

Η κατανόηση των αλληλεπιδράσεων αυτών απαιτεί τον ορισμό των διαδικασιών μεταβολής του τοπίου, τόσο με βάση τη χρονική κλίμακα που αυτές επιδρούν (από βραχυπρόθεσμες επιδράσεις, όπως αλλαγές καλλιεργητικών συστημάτων και πρακτικών, φωτιές και άλλες φυσικές καταστροφές κ.λπ., σε μεσοπρόθεσμες, όπως διάβρωση και απόθεση, τεχνολογικές και μεταφορικές αλλαγές κ.λπ. και σε μακροπρόθεσμες, όπως η αλλαγή κλίματος, η εξέλιξη, ο σχηματισμός ηπείρων, κ.λπ., Marcucci, 2000), όσο και την ομαδοποίηση τους σε κοινές κατηγορίες για να είναι δυνατή η διάκριση ανάμεσα σε αιτίες (επιδράσεις) και αποτελέσματα (τοπίο). Επίσης, απαιτείται η ταυτόχρονη εξέταση των φυσικών (κλίμα, εδάφη, ανάγλυφο, χλωρίδα, πανίδα) και ανθρωπογενών (οικονομική δομή, πολιτικοί σχηματισμοί και κατανομή εξουσίας, κοινωνία, πολιτισμός) χαρακτηριστικών μιας περιοχής, καθώς όλα μπορούν να επιδρούν σε διαφορετικές χρονικές κλίμακες και με διαφορετικές βαρύτητες.

Στο ορισμό αυτό εισάγεται και η έννοια της αντίληψης του τοπίου και της ομάδας που το αντιλαμβάνεται, δίνοντας στο τοπίο το ρόλο πολιτισμικού μορφώματος, με συμβολικό ρόλο, ως δεξαμενή και μέσο συλλογικής μνήμης (Cosgrove, 2003). Έτσι, το πολιτι-

σμικό τοπίο είναι μια πολιτισμική εικόνα, ένας τρόπος για την αναπαράσταση, την διάθροιση και τον συμβολισμό του περιβάλλοντος μέσα από εικόνες (Τερκενλή, 1996).

Στην εργασία αυτή επιχειρείται η περιγραφή του τοπίου της Ελλάδας σήμερα, αλλά και των προσλήψεων αυτών των τοπίων από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Η διάκριση των τοπίων γίνεται με βάση φυσικο-γεωγραφικά και ανθρωπογεωγραφικά χαρακτηριστικά τους και η περιγραφή των προσλήψεων στη βάση των εννοιολογικών μεταβολών της υπαίθρου που συζητήθηκαν ήδη. Θα παρουσιαστούν εναλλακτικές μέθοδοι διάκρισης με βάση τον πραγματικό χώρο, σε μια προσπάθεια υπέρβασης των δυαδικών ορισμών με βάση κριτήρια όπως ο πληθυσμός, αλλά και των απλουστευτικών σχημάτων υπαίθρου – πόλης.

2. Η ΥΠΑΙΘΡΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ: ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ

2.1. Προς μια τυπολογία των τοπίων της υπαίθρου

Ιστορικά, η σταθεροποίηση της ακτογραμμής πριν από 11000 χρόνια περίπου αποτελεί μια από τις τελευταίες σημαντικές γεωφυσικές μεταβολές που διαμόρφωσαν το ελληνικό τοπίο. Περίπου από αυτή την περίοδο καταγράφονται και ανθρώπινες παρεμβάσεις στο τοπίο, αλλά μόνο έπειτα από τη 2η Χιλιετία π.Χ. το γνώριμο μεσογειακό τοπίο αρχίζει να διαμορφώνεται (Kizos and Vlachos, 2013) με αναβαθμίδες, δίκτυα άρδευσης, μικρούς αγρούς, κοπάδια ζώων, διαχειριζόμενα δάση και μικρούς οικισμούς δίπλα στις αναπτυσσόμενες πόλεις. Αν και οι μεταβολές τοπικά και χρονικά είναι πολύ μεγάλες, η τεχνολογία και οι πρακτικές δεν αλλάζουν σημαντικά, οι καλλιέργειες μένουν λίγο πολύ οι ίδιες, με τη λεγόμενη “μεσογειακή τριάδα”: σιτηρά-ψυχανθή, ελιές και αμπέλια να έχουν εξέχουσα θέση στις πεδιάδες και τα νησιά και την κτηνοτροφία να κυριαρχεί στα ορεινά. Οι μεταβολές συνολικά είναι σημαντικές έπειτα από το πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα και κλιμακώνονται έπειτα από το 1950 με την εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής και της εκτροφής ζώων (Kizos and Vlachos, 2013). Η ενσωμάτωση στην ΕΕ το 1981 και στους μηχανισμούς της Κοινής Αγοράς ολοκλήρωσε τη μετάβαση σε «σύγχρονα» καλλιεργητικά συστήματα. Νέες καλλιέργειες εισήχθησαν και ορισμένοι αγρότες ωφελήθηκαν πολύ οικονομικά από τις επιδοτήσεις (πχ. στην καλλιέργεια βαμβακιού και ροδάκινων).

Σήμερα, τα αγροτικά τοπία και γενικότερα τα τοπία της υπαίθρου της Ελλάδας είναι πολύπλοκα και μεταβάλλονται, ενώ αλλάζει και η πρόσληψή τους από τον ολόένα και μεγαλύτερο αστικό πληθυσμό. Οι υπάρχουσες τυπολογίες είναι σπάνιες. Αυτή της ΕΛ.ΣΤΑΤ. που βασίζεται στις χρήσεις γης χρησιμοποιεί έξι γενικές κατηγορίες (δάση, γεωργική γη, βοσκότοποι, υγρότοποι, οικισμοί και άλλες εκτάσεις). Αν και χρήσιμη για μια γενική περιγραφή των αντίστοιχων τοπίων, είναι σε επίπεδο Δήμου ή Δημοτικής Ενότητας

και δεν αναφέρεται στον πραγματικό χώρο. Άλλες τυπολογίες που βασίζονται σε χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων επικεντρώνονται είτε σε χωρικά κριτήρια (Ανθοπούλου, 2001), είτε σε παραγωγικά (Damianos and Skuras, 1996) είτε σε συνδυασμούς χωρικών και παραγωγικών κριτηρίων (Μωυσίδης, 1986; Καρανικόλας και Μαρτίνος, 1999). Όλες είναι χρήσιμες, αλλά δεν μπορούν να αποδώσουν πειστικά την ποικιλία των αγροτικών δομών και των τοπίων. Μια βασική διάκριση που προκύπτει δίνει τρεις γενικούς τύπους: νησιωτικά, ηπειρωτικά – πεδινά και ορεινά τοπία. Τα ηπειρωτικά πεδινά τοπία είναι αυτά της σύγχρονης αρδευόμενης γεωργίας των αροτραίων βιομηχανικών φυτών ή της δενδροκαλλιέργειας φρούτων, των επαγγελματιών γεωργών και μεγάλων σε έκταση εκμεταλλεύσεων για τα ελληνικά δεδομένα. Τα ορεινά τοπία είναι αυτά όπου ο πληθυσμός είναι πολύ μικρότερος και γηρασμένος, η γεωργία έχει εγκαταλειφθεί και το δάσος επανακάμπτει. Τα νησιά τέλος, μοιάζουν με τα ορεινά τοπία όσον αφορά στην εγκατάλειψη της γεωργίας που αντικαθίστανται από τουριστικές και οικιστικές χρήσεις.

Σε αυτή την εργασία, παρουσιάζονται δύο εναλλακτικές προσεγγίσεις διάκρισης των τοπίων της υπαίθρου που βασίζονται σε ήδη δημοσιευμένο υλικό (Tsilimigkas and Kizos, in press; Τσιλιμίγκας και Κίζος, υπό έκδοση).

Η πρώτη (Tsilimigkas and Kizos, in press) χρησιμοποιεί τέσσερις διαφορετικές διαστάσεις για τη διάκριση των τοπίων (Σχήμα 1):

(α) Τη γεωμορφολογία που περιλαμβάνει το ανάγλυφο και τις κλίσεις με 9 συνολικά τύπους, 3 από το υψόμετρο (0-400m, 400-800m, >800m) και 3 από τις κλίσεις (0-4%, 4-10%, >10%),

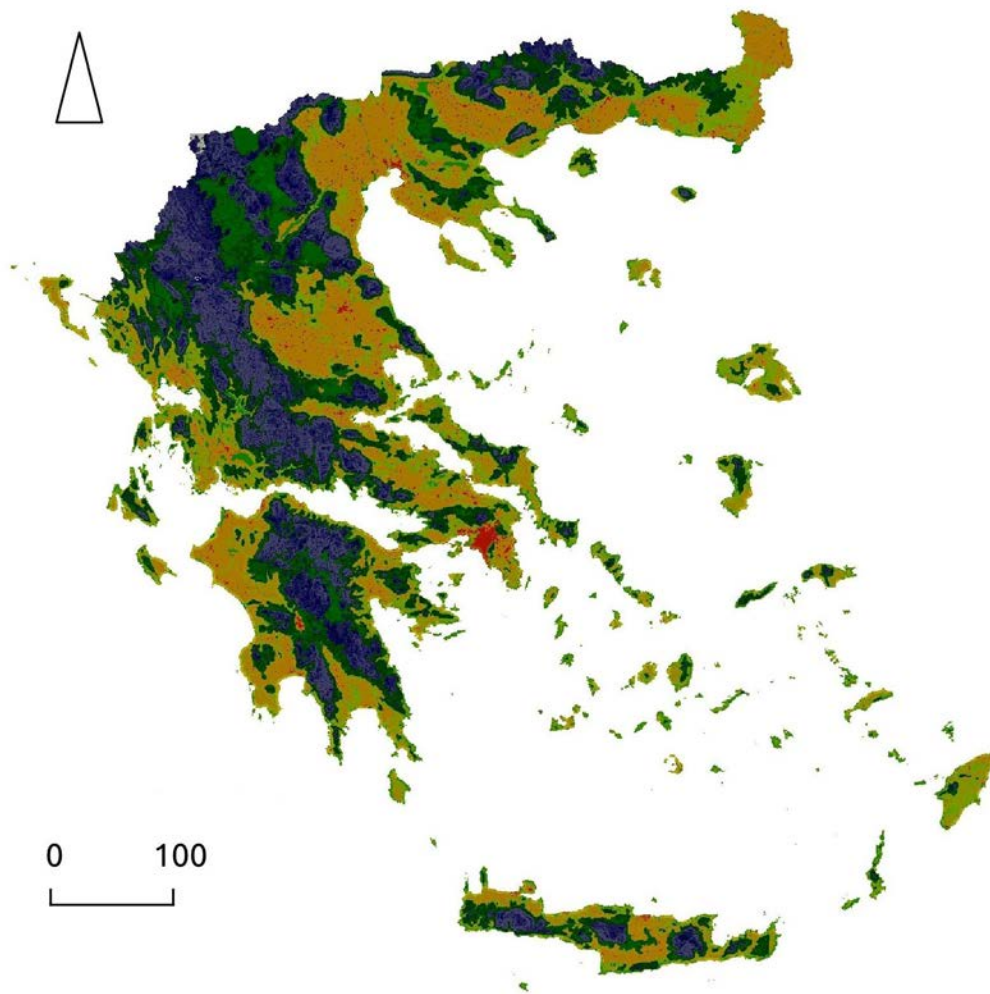
(β) Την κάλυψη γης, (από το Corine 2000) με τέσσερις κατηγορίες κάλυψης: τεχνητές εκτάσεις, γεωργική γη, δάση και ημι-φυσικές περιοχές και υγρότοποι,

(γ) Την παράκτια ζώνη – νησιωτικότητα, με δύο κατηγορίες: νησιά – παράκτιες περιοχές και λοιπή έκταση και με όριο τα 2000m από την ακτή και εξαίρεση κλίσεων >4%.

Η επίθεση των διαφορετικών χαρακτηριστικών δίνει 57 υπο-τύπους (από τις 72 συνολικά δυνατές περιπτώσεις). Οι τέσσερις κυρίαρχοι τύποι είναι (1) η δομημένη γη, που περιλαμβάνει όλες τις εκτάσεις με τεχνητή κάλυψη, ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους, με εξαίρεση τις παράκτιες περιοχές που κατατάχθηκαν στην κατηγορία των παράκτιων περιοχών – νησιών. Συνολικά, 9 υπο-τύποι περιλαμβάνονται εδώ με έκταση 2.107 km² ή 1.6% της συνολικής έκτασης. (2) Οι παράκτιες περιοχές και τα νησιά, που περιλαμβάνει όλες τις παράκτιες – νησιωτικές περιοχές, ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, με συνολικά 15 υπο-τύπους που αντιπροσωπεύουν 16.264.5 km² ή 12.4% της συνολικής έκτασης. (3) Οι πεδινές εκτάσεις, που περιλαμβάνουν και τον υπο-τύπο με τη μεγαλύτερη έκταση συνολικά (πεδινές εκτάσεις με γεωργική γη) με 21% της συνολικής έκτασης της χώρας, ενώ συνολικά περιλαμβάνονται 13 υπο-τύποι με έκταση 63.093,9 km²

ή 48.2% της συνολική έκτασης. (4) Ορεινές περιοχές, με 14 υπο-τύπους και με έκταση 49.333,7 km² ή 37.7% της συνολικής έκτασης.

Σχήμα 1. Τυπολογία ελληνικών τοπίων με βάση τέσσερις διαφορετικές διαστάσεις

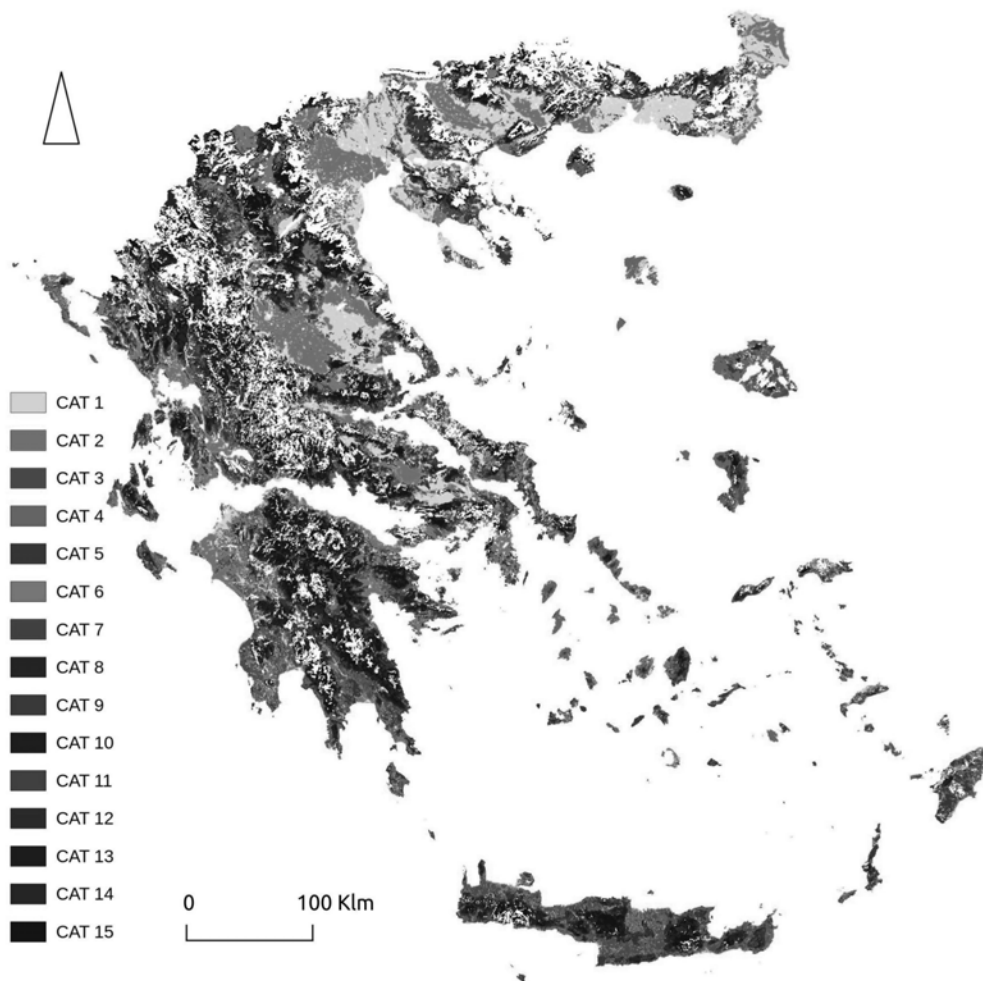
Πηγή: Tsilimigkas and Kizos, in press

Η δεύτερη τυπολογία (Τσιλιμίγκας και Κίζος, υπό έκδοση), αναφέρεται ξανά στον πραγματικό χώρο και όχι σε επίσημα οριοθετημένες περιοχές, π.χ. σε όρια ΔΕ ή άλλα διοικητικά όρια και χρησιμοποιεί παρόμοιες διαστάσεις, αλλά εδώ η έμφαση δίνεται περισσότερο στη χρησιμοποιούμενη γεωργική γη (ΧΓΓ) και σε άλλες περιοχές της υπαίθρου. Ως αποτέλεσμα, οι αστικές περιοχές και γενικά ο δομημένος χώρος και οι περιοχές που γειτνιάζουν άμεσα με αυτόν και το βασικό δίκτυο υποδομών εξαιρείται, καθώς τέτοιες περιοχές έχουν χαρακτήρα αστικό, ενώ εξαιρούνται και οι περιοχές που χαρακτηρίζονται χωρίς κάλυψη, αλλά και δάση που δεν έχουν αγροτική χρήση εκτός από την ξύλευση (οξιές, κωνοφόρα).

Οι διαστάσεις που χρησιμοποιούνται είναι (Σχήμα 2): (α) τη γεωμορφολογία και πάλι με το υψόμετρο και τις κλίσεις που καταλήγει σε τρεις τύπους; τις πεδινές περιοχές (υψόμετρο 0-400 και οποιαδήποτε κλίση, συνολικά 70.383,19 km² ή το 53.48% της έκτασης της χώρας), ημι-ορεινές περιοχές (υψόμετρο 401-600 & 601-800 αν η κλίση είναι <3%, συνολικά 23.918,68 km², ή το 18.19% της έκτασης της χώρας) και (γ) ορεινές περιοχές (υψόμετρο >800 ή 601-800 με κλίση >3%, συνολικά 37.169,74 km², ή το 28.25% της έκτασης της χώρας), (β) οι αγροτικές καλύψεις γης, που ομαδοποιούνται από τις κατηγορίες επιπέδου 3 του CORINE με βάση το είδος της κάλυψης, τη χρήση της γης που αντιστοιχεί σε αυτήν την κάλυψη και την ένταση των καλλιεργητικών πρακτικών που σε γενικές γραμμές αντιστοιχεί στις συγκεκριμένες καλύψεις, ως εξής (Πίνακας 1): (ι) εκτατικές αρόσιμες εκτάσεις, (ιι) εντατικές αρόσιμες εκτάσεις και μόνιμες φυτείες, (ιιι) μόνιμες εκτατικές καλλιέργειες, (ιiv) βοσκότοποι, (v) δάση. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς: “Η διάκριση μεταξύ των κατηγοριών αυτών (βοσκότοποι και δάση), αλλά και ο αποκλεισμός άλλων κατηγοριών, όπως τα κωνοφόρα και τα πυκνά δάση φυλλοβόλων (π.χ. οξιές) είναι συχνά προβληματική, καθώς από τη μια για την ίδια κατηγορία κάλυψης μπορεί να υπάρχουν πολύ σημαντικές διαφορές π.χ. μεταξύ περιοχών στα νησιά και στα ορεινά της Μακεδονίας ή της Ηλείου, ενώ από την άλλη ορισμένες από τις εκτάσεις που χρησιμοποιούνται ως βοσκότοποι μπορεί να είναι στην κατηγορία “δάση” και το αντίθετο.

Η τυπολογία όμως του CORINE δεν επιτρέπει περαιτέρω διακρίσεις. Όσον αφορά στην ένταση της χρήσης, η επιλογή να χρησιμοποιηθεί ένα τέτοιο κριτήριο για την τυπολογία έγινε για λόγους που έχουν να κάνουν με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις και τις επιπτώσεις στα λεγόμενα “δημόσια αγαθά” (νερό, έδαφος, αέρας, βιοποικιλότητα, πολιτιστική κληρονομιά, κ.α. Cooper κ.ά., 2009), αλλά και για την καλύτερη κατανόηση των λειτουργιών της αγροτικής παραγωγής στις περιοχές αυτές. Καλύτερες και περισσότερο λεπτομερείς καλύψεις γης μπορούν να προσφέρουν καλύτερα αποτελέσματα”.

Σχήμα 2. Τυπολογία ελληνικών τοπίων με βάση τρεις διαφορετικές διαστάσεις

Πηγή: Τσιλιμίγκας και Κίζος, υπό έκδοση

Οι κατηγορίες που προέκυψαν καταλαμβάνουν συνολικά περίπου το 78% της συνολικής έκτασης της επικράτειας. Όπως είναι αναμενόμενο, στα ορεινά και στα ημιορεινά κυριαρχούν τα δάση και οι βοσκότοποι (95% και 75% της συνολικής έκτασης αντίστοιχα), ενώ στα πεδινά είναι σημαντικές οι αροτραίες καλλιέργειες (44% περίπου της συνολικής έκτασης), αλλά απαντώνται και βοσκότοποι και δάση.

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση της ελληνικής υπαίθρου με βάση τις αγροτικές χρήσεις γης (μάκα αξιολόγησης των συγκρίσεων ανά ζεύγη

Κατηγοριοποίηση με βάση τις “αγροτικές” χρήσεις γης	Περιγραφή	Κλάσεις από CORINE 2000
(i)Εκτατικές αρόσιμες εκτάσεις	Ετήσιες καλλιέργειες χαμηλών σχετικά εισροών (κυρίως σιτηρά)	“Μη αρδεύσιμη αρόσιμη γη” (211),
(ii)Εντατικές αρόσιμες εκτάσεις και μόνιμες φυτείες,	Καλύψεις γης υψηλών σχετικά εισροών: ετήσιες καλλιέργειες (βιομηχανικά φυτά, ορυζώνες, λαχανικά και κτηνοτροφικά φυτά), αμπελώνες και δενδρώνες υψηλών (καρποφόρα)	“Μόνιμα αρδευόμενη γη” (212), “Ορυζώνες” (213), “Αμπελώνες” (221), “Οπωροφόρα δένδρα και φυτείες με σαρκώδεις καρπούς” (222), “Ετήσιες καλλιέργειες που συνδέονται με μόνιμες καλλιέργειες” (241), “Σύνθετα συστήματα καλλιέργειας” (242),
(iii) Μόνιμες εκτατικές καλλιέργειες		“Ελαιώνες” (223),
(iv) Βοσκότοποι,	Καλύψεις που συνήθως χρησιμοποιούνται για βόσκηση σε ημι-εντατικά ή εκτατικά κτηνοτροφικά συστήματα	“Λιβάδια” (231), “Τη που καλύπτεται κυρίως από τη γεωργία με σημαντικές εκτάσεις φυσικής βλάστησης” (243), “Φυσικοί Βοσκότοποι” (321),
(v) Δάση,	Δασικές διαπλάσεις που χρησιμοποιούνται από αγροτικά (αγροδασικά, κτηνοτροφικά ή γεωργικά) συστήματα	“Σκληροφυλλική βλάστηση” (323), “Μεταβατικές δασώδεις θαμνώδεις εκτάσεις” (324), “Εκτάσεις με αραή βλάστηση” (333).

Πηγή: διασκευή από Τσιλιμίγκας και Κίζος, υπό έκδοση)

Χωρικά, τα πεδινά δάση απαντώνται στα όρια των πεδινών περιοχών με ημιορεινές / ορεινές περιοχές. Η 2η κατηγορία με τις περισσότερες εκτάσεις είναι των πεδινών εντατικών καλλιεργειών που καταλαμβάνει το 14% περίπου των εκτάσεων της τυπολογίας και χωρικά απαντάται στη θεσσαλική πεδιάδα, στην πεδιάδα της Θεσσαλονίκης, στις Σέρρες και στον Έβρο και σε μικρότερο βαθμό σε άλλες πεδινές εκτάσεις (Βοιωτία, Ηλεία, Αργολίδα, Ηλεία και Άρτα). Σε αυτές τις περιοχές και στις πεδινές εκτάσεις στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη απαντώνται και οι περισσότερες εκτάσεις εκτατικών αροτραίων καλλιεργειών που καταλαμβάνουν περίπου 11,5% των εκτάσεων της τυπολογίας. Οι εκτάσεις με πεδινούς βοσκότοπους, που με 13,5% των συνολικών εκτάσεων της τυπολογίας, αντιπροσωπεύουν μια ακόμη σημαντική κατηγορία, απαντώνται και αυτές στα όρια των πεδινών εκτάσεων, κυρίως στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα και στα νησιά. Οι υπόλοιπες κατηγορίες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από 10% των εκτάσεων της τυπολογίας έκαστη, με σημαντική εκπροσώπηση ορεινών και ημιορεινών βοσκότοπων, ενώ οι πεδινές μόνιμες καλλιέργειες αντιπροσωπεύουν 5,5% περίπου των εκτάσεων της τυπολογίας, όσο περίπου και το άθροισμα των υπόλοιπων 6 κατηγοριών (Πίνακας 2).

Πίνακας 2: Κατηγορίες αναγλύφου και κατηγοριοποίηση με βάση τις αγροτικές χρήσεις γης

	Ορεινές		Ημιορεινές		Πεδινές		Σύνολο	
	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%
Εκτατικές αροτραίες	653	2,9	2.855	15,4	11.779	19,4	15.287	15
Εντατικές	462	2,1	1.330	7,2	14.489	23,8	16.281	16
Μόνιμες καλλιέργειες	45	0,2	535	2,9	5.542	9,1	6.122	6
Βοσκότοποι	7.289	32,5	5.660	30,4	13.820	22,7	26.769	26,3
Δάση	13.981	62,3	8.214	44,2	15.182	25	37.377	36,7
Σύνολο	22.430	100	18.594	100	60.812	100	101.836	100

Πηγή: διασκευή από Τσιλιμίγκας και Κίζος, υπό έκδοση

Εκτός όμως από την κατανομή της έκτασης των διαφορετικών τύπων, η απεικόνιση στο χώρο καταδεικνύει μεγάλη χωρική ετερογένεια, καθώς αν και σε γενικές γραμμές η κατανομή ακολουθεί το ανάγλυφο, η διάκριση των καλύψεων γης με βάση την ένταση της χρήσης αποκαλύπτει το ετερογενές μωσαϊκό που εμφανίζεται ακόμη και σε εκτάσεις που θεωρούνται σχετικά ομοιογενείς. Η μεγαλύτερη ετερογένεια εμφανίζεται σε ημιορεινές εκτάσεις που αντιπροσωπεύουν μια μεταβατική ζώνη από τα ορεινά -όπου κυριαρχούν τα

δάση και οι βοσκότοποι- και τα πεδινά -όπου κυριαρχούν οι αροτραίες καλλιέργειες και οι εντατικές μόνιμες φυτείες. Οι πεδινές περιοχές όμως είναι και αυτές σημαντικά ετερογενείς, ανάλογα με την περιοχή και κυρίως στα “όρια” εντατικά καλλιεργούμενων και αρδευόμενων περιοχών.

Το μωσαϊκό αυτό γίνεται πολύ περισσότερο πολύπλοκο αν συμπεριληφθούν και οι παράμετροι που δεν λήφθηκαν υπόψη για την κατασκευή των τύπων και κυρίως οι λεγόμενες περιαστικές περιοχές και οι περιοχές που γειτνιάζουν με δίκτυα μεταφορών. Οι τύποι που προκύπτουν θα πρέπει να συμπεριλάβουν τέτοιες περιοχές για να μπορέσει να αποδοθεί καλύτερα η λεγόμενη “μετα-παραγωγική” ύπαιθρος που αναπτύσσεται κυρίως σε περιαστικές περιοχές και κοντά στο κύριο μεταφορικό δίκτυο. Ταυτόχρονα, η περαιτέρω ανάλυση των γενικών αυτών τύπων σε μεγαλύτερο επίπεδο λεπτομέρειας των καλύψεων γης μπορεί να προσφέρει και καλύτερη απεικόνιση των λειτουργιών του χώρου, τόσο σε επίπεδο “δημόσιων αγαθών” και επομένως και περιβαλλοντικών πιέσεων ή περιβαλλοντικού “αποθέματος” (με την συμπερίληψη π.χ. των προστατευόμενων περιοχών), όσο και σε επίπεδο των λειτουργιών που αφορούν στην απασχόληση, στην αξία της γης και στις πιέσεις που ασκούνται σε αυτή.

2.2. Οι προσλήψεις των τοπίων της υπαίθρου

Η πρόσληψη κάθε τοπίου εξαρτάται από την κοινωνική ομάδα που νοηματοδοτεί το συγκεκριμένο τοπίο (Howard, 2011). Ο τρόπος ορισμού των κοινωνικών ομάδων γίνεται στη βάση πολλών και ποικίλων χαρακτηριστικών, με αποτέλεσμα πολλά αλληλο-καλυπτόμενα νοήματα, αξίες και ιδέες για τα ίδια τοπία. Τα τοπία της υπαίθρου είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων διαφορετικών προσλήψεων, στη βάση των διαφορετικών «υπαιθρότητων».

Δύο από τις ευρύτερες “υπαιθρότητες”, διακρίνονται με βάση την περιοχή κατοικίας στην “αστική ύπαιθρο”, που δημιουργούν, φαντάζονται, καταναλώνουν, κτλ. οι κάτοικοι αστικών περιοχών και στην “ύπαιθρο των κατοίκων της υπαίθρου”, ή η “αγροτική ύπαιθρος” που αντίστοιχα αναφέρεται σε μια ύπαιθρο όπως τη ζουν σε καθημερινή βάση, αλλά και τη φαντάζονται και τη νοηματοδοτούν οι ίδιοι οι κάτοικοι της υπαίθρου (Hoggart κ.ά. 1995; Woods, 2010). Οι υπαιθρότητες αυτές θα πρέπει να θεωρηθούν βέβαια περισσότερο ως εναρκτήριο σημείο της ανάλυσης, με πολλές και πολύ διαφορετικές υποκατηγορίες οι οποίες μεταβάλλονται χωρικά και χρονικά, παρά ως παγιωμένες και μονολιθικές έννοιες. Παρ’ όλα αυτά, αντιστοιχούν σε δύο πολύ διαφορετικές “υπαιθρους” με πολύ διαφορετικά τοπία.

Η “αστική ύπαιθρος” αντιστοιχεί σε μια ύπαιθρο η οποία βιώνεται από κατοίκους των πόλεων (Νιτσιάκος, 1995). Πρόκειται για ένα χώρο και ένα τοπίο φορτισμένο συμβο-

λικά και συναισθηματικά, με αναφορές σε ένα παρελθόν που “νοσταλγούν” ή φαντασιώνονται οι χρήστες της, έστω και αν πρόκειται μόνο για μια εικόνα, ένα τοπίο που είναι τεχνητό και που καταναλώνεται ως τέτοιο, ως απομίμηση της “αυθεντικής” αγροτικής ζωής (Woods, 2010; Cloke κ.ά., 2006). Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, από διαφημίσεις, τηλεοπτικές σειρές, κ.ά., παρουσιάζουν μια «ά-χωρη» και «ά-χρονη» ύπαιθρο με «αγνούς» και «αυθεντικούς» ανθρώπους, σε αντίθεση πάντα με αυτούς της πόλης, αλλά και γενικά με τις συνθήκες ζωής στις πόλεις. Πρόκειται για μια υποθετική και φανταστική σε μεγάλο βαθμό κοινωνία και ένα τοπίο το οποίο υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει ένα εξιδανικευμένο παρελθόν. Ιδιαίτερα για περιοχές που θεωρούνται υψηλής πολιτισμικής ή φυσικής αξίας, τέτοιοι συμβολισμοί δημιουργούν τεχνητά τοπία ως απομιμήσεις της “αυθεντικής” ζωής στην ύπαιθρο και καταναλώνονται ως τέτοια (Hoggart κ.ά., 1995). Είναι ένα τοπίο όπου η ύπαιθρος γίνεται αντιληπτή ως “σκηνικό”, ή ως ένα “αγροτικό ειδύλλιο” (rural idyll) (Woods, 2011).

Η νοσταλγία αυτή για έναν ιδεατό τρόπο αγροτικής ζωής μπορεί να ανιχνευτεί σε πολλές ιστορικές περιόδους (Williams, 1990), με την εξύμνηση μιας “απλής, αγροτικής ζωής” σε αντίθεση με τη ζωή στις πόλεις της εποχής, συνδέοντας μάλιστα την μεν με την παράδοση και με “παραδοσιακές” αξίες. Το γεγονός αυτός φανερώνει τη συμβολική σημασία της υπαίθρου και των τοπίων της για τους κατοίκους των αστικών κέντρων καθώς για αυτούς συμβολίζει το παρελθόν των αγροτικών κοινωνιών τους και έναν τρόπο ζωής διαφορετικό από αυτόν της πόλης, “κοντά στην φύση”.

Παρ’ όλα αυτά, τα τοπία που συνδέονται με αυτό το “ειδύλλιο” είναι σε μεγάλο βαθμό ορεινά τοπία με δάση και ορεινά βοσκοτόπια ή περιοχές με μόνιμες καλλιέργειες και κυρίως ελαιώνες, ως σύμβολα και καλύτερης διατροφής και περισσότερο “ποιοτικών” προϊόντων. Επίσης, οι μικροί οικισμοί και το δομημένο περιβάλλον με μικρά σε ύψος και σε μέγεθος κτίρια έχει πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτά τα τοπία, ιδιαίτερα ως αντίθεση με το δομημένο περιβάλλον των πόλεων. Σήμερα, με συνθήκες οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής κρίσης, το ειδύλλιο αυτό εκφράζεται ως “επιστροφή στη γη” και σε περισσότερο αγροτικά τοπία, με αγρότες -συνήθως ηλικιωμένους, αλλά όλο και περισσότερο και νέους- που μοχθούν για να παράγουν ποιοτικά προϊόντα, αλλά και πάλι μακριά από “πραγματικές” εμπειρίες καλλιέργειας ή εκτροφής ζώων.

Η “ύπαιθρος των κατοίκων της υπαίθρου” ή η “αγροτική ύπαιθρος” από την άλλη, αναφέρεται στους κατοίκους της υπαίθρου. Αν και τέτοια ομοιογενής ομάδα πρακτικά δεν υπάρχει, καθώς οι διαφορές απασχόλησης και στρατηγικών επιβίωσης των νοικοκυριών, τρόπου ζωής, φυλής, ηλικίας, προσδοκιών και επιδιώξεων (Van Dam κ.ά., 2002) είναι περισσότερες από τις ομοιότητες, κάποιες κοινές τάσεις δικαιολογούν την επιλογή μιας τέτοιας κατηγορίας. Η σημαντικότερη από αυτές εκφράζεται ως αυξανόμενη πίεση για

στροφή στην παροχή υπηρεσιών, σε νέες δραστηριότητες και προϊόντα. Ταυτόχρονα όμως, οι κάτοικοι της υπαίθρου απαιτούν ποιότητα ζωής όμοια με αυτή των αστικών περιοχών και την απόλαυση ανάλογου επίπεδου υπηρεσιών και επιλογής δραστηριοτήτων με αυτή της πόλης.

Η κατηγοριοποίηση αυτή είναι βέβαια σχηματική και δε μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει την “πραγματικότητα” της σημερινής υπαίθρου. Για παράδειγμα, οι αρχηγοί των αγροτικών εκμεταλλεύσεων θεωρητικά προσλαμβάνουν την ύπαιθρο από τη σκοπιά της υπαιθρότητας των κατοίκων της υπαίθρου. Στις σύγχρονες όμως δυτικές κοινωνίες αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των κατόχων αγροτικών εκμεταλλεύσεων οι οποίοι δεν είναι αγρότες, αλλά ασχολούνται περιστασιακά (ως ‘χόμπυ’) ή έχουν ως δεύτερη απασχόληση τη γεωργία (Kizos, 2012) και που συχνά δεν κατοικούν καν στην περιοχή όπου έχει την έδρα η εκμετάλλευσή τους. Τα συμφέροντα, οι επιδιώξεις και οι αντιλήψεις των διαφορετικών κατηγοριών αρχηγών είναι πολύ διαφορετικές, τόσο όσον αφορά στις στρατηγικές επιβίωσης, όσο και στις αντιλήψεις και νοοτροπίες σχετικά με την ύπαιθρο και τα τοπία της και την αγροτική παραγωγή σε αυτή. Έτσι, οι αρχηγοί των αγροτικών εκμεταλλεύσεων είναι ταυτόχρονα και χρήστες και καταναλωτές των τοπίων της υπαίθρου. Χρήστες γιατί τα διαμορφώνουν με τις παρεμβάσεις τους και τα καλλιεργητικά συστήματα που υιοθετούν και καταναλωτές γιατί (ορισμένοι από αυτούς) συμμετέχουν στους συμβολισμούς της πρώτης κατηγορίας υπαιθρότητας, της “αστικής υπαίθρου”.

Οι προσλήψεις αυτές θα πρέπει να ληφθούν υπόψη σε τελικές χρήσεις της όποιας τυπολογίας της υπαίθρου και των τοπίων της. Οι τυπολογίες που αναπτύσσονται εδώ τέμνονται σε διάφορα σημεία με τις προσλήψεις των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Οι τομές αυτές καθορίζουν τη διαφορετική αξία και σημασία που αποδίδουν οι διαφορετικές ομάδες σε διαφορετικά τοπία και τελικά τις πρακτικές διαχείρισης και μεταβολής ή διατήρησής τους. Ακολουθεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, αυτό των ορεινών περιοχών.

2.3. Ένα παράδειγμα: από το “τραγικό” στο “μαγικό” βουνό

Η Ελλάδα είναι μια ορεινή χώρα. Ο ορεινός όγκος της Πίνδου δεσπόζει στη χώρα και αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της και ένα φυσικό όριο ανάμεσα στις ανατολικές και δυτικές ακτές. Για μια σειρά από λόγους, πολλά από τα βουνά αυτά έγιναν ελκυστικά για κατοικία στη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου και ο πληθυσμός αυξήθηκε δημιουργώντας ένα πολύπλοκο πολιτισμικό τοπίο (Kizos, 2008; Kizos and Vlachos, 2013).

Κεντρικό σημείο αναφοράς αποτελεί ο οικισμός, συνήθως με νότιο προσανατολισμό και σε υψόμετρο 800 – 1000m, ψηλότερα από τις περισσότερες καλλιέργειες και χαμηλότερα από τους βοσκότοπους και τις δασικές εκτάσεις. Οι οικισμοί σπάνια είναι πολύ συγκεντρωμένοι και τα σπίτια διαθέτουν αυλές, κηπάκια και χώρους για ορισμένα ζώα.

Κοντά στον οικισμό και με νότιο προσανατολισμό βρίσκονταν κήποι και λαχανικά σε μικρά τεμάχια. Συνήθως χαμηλότερα και σπάνια ψηλότερα βρίσκονταν οι καλλιέργειες, κυρίως σιτηρά (σίκαλη, κριθάρι και σιτάρι) και ψυχανθή, μαζί με άλση και λειμώνες. Σε ακόμη χαμηλότερο υψόμετρο (400-600m) και ανάλογα με την περιοχή, βρίσκονταν αμπέλια και άλλες καλλιέργειες και αν η απόσταση από τον κύριο οικισμό ήταν μεγαλύτερη από 10-15km, μικρά οικήματα χρησιμοποιούνταν εποχικά. Οι αγροί ήταν γενικά μικρού μεγέθους με φυτοφράκτες ή μικρά χαντάκια για όρια. Ψηλότερα (ως περίπου τα 1100m) βρίσκονταν το λεγόμενο “κλαδερό”, δάσος βελανιδιάς που βόσκονταν το καλοκαίρι και τα δέντρα κλαδεύονταν για χειμερινή τροφή των ζώων. Ακόμη ψηλότερα (ως τα 1500m), τα δάση πεύκου, ελάτης ή οξιάς προμήθευαν ξυλεία. Από τα 1300m και ψηλότερα, βρίσκονταν οι κοινοτικοί βοσκότοποι. Η εικόνα συμπληρώνεται από το πυκνό δίκτυο μονοπατιών, ορισμένα πλακόστρωτα και πολύ φαρδιά και με τοξωτά γεφύρια. Ο Kizos (2008) παρέχει και μια ιδεατή εικονογράφηση. Η κτηνοτροφία και η δασοκομία αποτελούσαν τις κύριες δραστηριότητες του πληθυσμού, σε συνδυασμό με γεωργία μικρής κλίμακας.

Η ανθηρή αυτή ορεινή οικονομία κατέρρευσε τον 20ό αιώνα για μια σειρά από διαφορετικούς λόγους. Το Ελληνικό κράτος πήρε τον έλεγχο των κοινοτικών εκτάσεων και δασών, ο εμφύλιος πόλεμος (1945-1949) ανάγκασε πολλούς κατοίκους να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό ή στα πεδινά και πολλές κοινότητες σχεδόν ερήμωσαν. Η γεωργία στα πεδινά εντατικοποιήθηκε και η ορεινή γεωργία δεν μπόρεσε να την ανταγωνιστεί. Τέλος, η σύγκριση της ποιότητας ζωής στις πόλεις με αυτή απομονωμένων ορεινών οικισμών, ενίσχυσε την έξοδο του πληθυσμού προς τις πόλεις.

Πρόσφατα όμως, η ζωή στα “βουνά” και το τοπίο τους απέκτησαν και πάλι αξία στα μάτια των αστικών κυρίως πληθυσμών, ως χώροι και τοπία κατανάλωσης. Η “νοσταλγία” της -παλαιότερα θεωρούμενης και ως “τραγική”- ζωής στα ορεινά, αλλά και η κυριαρχία του δάσους ως αποτέλεσμα της εγκατάλειψης των καλλιεργειών από τη δεκαετία του 1950 και μετά, αλλά και το πλούσιο και “παραδοσιακό” οικιστικό περιβάλλον πολλών ορεινών οικισμών, έφεραν την επανεκτίμηση των ορεινών περιοχών και των τοπίων τους, “πολιτιστικών” και “φυσικών”. Η στροφή αυτή δεν ακολουθεί μόνο παλαιότερες εκτιμήσεις για τις ορεινές περιοχές ως λημέρια αρματωλών και κλεφτών, αλλά σήμερα έχει και έναν περισσότερο περιβαλλοντικό χαρακτήρα, καθώς αυτές οι περιοχές θεωρούνται ως μια κιβωτός διατήρησης της φύσης, με το δάσος να αποτελεί τη σημαία της θεώρησης αυτής (αν και τα πυκνά δάση υποστηρίζουν σαφώς μικρότερα επίπεδα ποικιλίας ζωής και ειδών από μικτά ανοιχτά – καλλιεργούμενα – δασικά τοπία). Το αποτέλεσμα είναι η μετάβαση από το “τραγικό” στο “μαγικό” βουνό (για μια πιο αναλυτική συζήτηση Λουλούδης, 2003).

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ποια είναι τα τοπία της υπαίθρου στην Ελλάδα σήμερα; Στην εργασία αυτή επιχειρήθηκε να συζητηθούν διαφορετικές προσεγγίσεις διάκρισης του χώρου πέρα από απλουστευτικές και διπολικές τυπολογίες υπαίθρου – πόλης, ικανές να συλλάβουν την ετερογένεια τους, φυσικο- και ανθρωπο-γεωγραφική. και για τον τρόπο της παρουσιαστούν ορισμένα από αυτά.

Μια ακόμη παράμετρος που δεν έχει συζητηθεί είναι οι διαδικασίες μεταβολής των τοπίων αυτών. Οι Kizos and Vlachos (2013) και κυρίως οι Tsilimigkas and Kizos (in press) βασιζόμενοι στους Bürgi κ.ά. (2005) συζητούν ορισμένες από αυτές τις διαδικασίες μεταβολής που περιλαμβάνουν την αστική επέκταση στην ύπαιθρο, την εγκατάλειψη της αγροτικής παραγωγής και την εντατικοποίηση της. Η κατανόηση της δυναμικής αυτών των μεταβολών στο χώρο και της αντιστοίχισής τους με τους τύπους τοπίων που έχουν προταθεί ή, γενικότερα με τοπία, είναι απαραίτητη για τη μετακίνηση από μια περιγραφή των τύπων στην ερμηνεία των μεταβολών και στο σχεδιασμό για τη διαχείριση τους.

Περισσότερο περιφερειακές προσεγγίσεις μπορούν να προσφέρουν πιο λεπτομερείς απεικονίσεις στη βάση των κριτηρίων που παρουσιάζονται εδώ. Μια τέτοια περισσότερο περιφερειακή προσέγγιση απεικονίζει καλύτερα τη σημαντική ετερογένεια και πολυδιάσπαση της ελληνικής υπαίθρου διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο ένα πολύτιμο εργαλείο χωρικού σχεδιασμού με δυνητική εφαρμογή στο σύνολο των πολιτικών που αναφέρονται στην ύπαιθρο και ιδιαίτερα των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης και ανάπτυξης της υπαίθρου.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανθοπούλου, Θ. (2001) «Γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, χωρικές και κοινωνικές ανασυνθέσεις του υπαίθρου χώρου». Στο: Μωυσίδης, Α. και Ανθοπούλου, Θ. (επιμ.) *Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 103-148.
- Ανθοπούλου, Θ. και Μωυσίδης, Α., επιμ. (2001) *Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού πληθυσμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γούσιος, Δ. (1999) «Υπαιθρος, αγροτικός χώρος και μικρή πόλη: Από την γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη». Στο: Οικονόμου, Δ. και Πετράκος, Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Gutenberg.
- Δαμιανάκος, Σ. (2002) *Από τον χωρικό στον αγρότη: Η ελληνική αγροτική κοινωνία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση*. Αθήνα: Εξάντας, ΕΚΚΕ.
- Δαυτόπουλος, Γ.Δ. (2005) *Αειφορική ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Κασίμης, Χ. και Λουλούδης, Α. (1999) *Υπαιθρος χώρα: Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ, Πλέθρον.
- Λαμπριανίδης, Λ., επιμ. (2005) *Επιχειρηματικότητα στην ευρωπαϊκή υπαίθρο: Η περίπτωση της Ελλάδας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λαμπριανίδης, Α. (2012) *Οικονομική γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*. 2η έκδ. Αθήνα: Πατάκη.
- Λουλούδης, Α. (2003) «Από το “τραγικό” στο “μαγικό” βουνό: Υπερτοπικές συνέργειες επιβίωσης της τοπικής κοινωνίας» *Γεωγραφίες*, 5, σελ. 36-56.
- Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ., επιμ. (2003) *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου: Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μωυσίδης, Α., Ανθοπούλου, Θ. και Ντυκέν, Μ.Ν. (2002) *Οι ηλικιωμένοι στον αγροτικό χώρο: Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νιτσιάκος, Β. (1995) *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου: Στον απόηχο της μακράς διαρκείας*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Παπαδόπουλος Α. Γ. (2004) «Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική υπαίθρο». Στο: Παπαδόπουλος, Α.Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική υπαίθρο*. Αθήνα: Gutenberg.

Σαμαράς, Δαμιανός, Δ., Κασίμης, Χ., Μωυσιδής, Α. και Ντεμούσης, Μ. (1996) *Η πολυπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα*. Αθήνα: IMM.

Τσιλιμίκας, Γ. και Κίζος, Θ. (υπό έκδ.) «Προς μια τυπολογία για την ελληνική ύπαιθρο». *Γεωγραφίες*.

Ξενόγλωσση

Antrop, M. (2004) "Landscape change and the urbanization process in Europe". *Landscape and Urban Planning*, 67 (1/4), pp. 9-26.

Bürgi, M., Hersperger, A.M., and Schneeberger, N. (2005) "Driving forces of landscape change: Current and new directions". *Landscape Ecology*, 19 (8), pp. 857-868.

Cloke, P.J., Marsden, T. and Mooney, P., eds. (2006) *Handbook of rural studies*. London: Sage.

Cosgrove, D. (2003) "Landscape: ecology and semiosis". In: Palang, H. and Fry, G. (eds.) *Landscape interfaces: Cultural heritage in changing landscapes*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 15-20.

ESPON (2006) Urban-rural relations in Europe: Final Report, ESPON 1.1.2. Edited by Bengs, C. and Schmidt-Thomé, K. Διαθέσιμο στο [http://www.espon.eu /main/Menu_Projects/Menu_ESPON2006Projects/Menu_ThematicProjects/urbanrural.html](http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_ESPON2006Projects/Menu_ThematicProjects/urbanrural.html) [Τελευταία πρόσβαση 05/03/2013].

Ferrao, J., Lopes, R. and Ferreira, F. (2004) «Υπαιθρος, περιφερειακότητα και περιοχές της υπαίθρου στην Ευρώπη». Στο Λαμπριανίδης, Λ. (επιμ.) *Η επιχειρηματικότητα στην ευρωπαϊκή ύπαιθρο: Η περίπτωση της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Hadjimichalis, C. (2003) "Imagining rurality in the new Europe and dilemmas for spatial policy". *European Planning Studies*, 11 (2), pp. 103-113.

Hoggart, K. (1990) "Let's do away with the rural". *Journal of Rural Studies*, 6, pp. 245-257.

Hoggart, K., Buller, H. and Black, R. (1995) *Rural Europe: Identity and change*. London: Arnold.

Howard, P.J. (2011) *An introduction to landscape*. Farnham: Ashgate.

Kizos, T. (2008) "Rural environmental management in Greece as a cultural frontier between the 'occident' and the 'orient'". *Arbor*, CLXXXIV (729), pp. 127-142.

Kizos, T. and Vlahos, G. (2013) "The evolution of the agricultural landscape". In: Papayiannis, T. and Howard, P. (eds.) *Reclaiming the Greek landscape*. Athens: MED-INA.

Marcucci, D.J. (2000) "Landscape history as a planning tool". *Landscape and Urban Planning*, 49, pp. 67-81.

- Mücher, C.A., Klijnb, J.A., Wascher, D.M. and Schaminée, J.H.J. (2010) “A new European Landscape Classification (LANMAP): A transparent, flexible and user-oriented methodology to distinguish landscapes”. *Ecological Indicators*, 10 (1), pp. 87-103.
- Tsilimigkas, G. and Kizos, T. (in press) “Spatial mutations and the management of the Greek landscape”. *Geografiska Annaler B*.
- Van Dam, F., Heins, S. and Elbersen, B.S. (2002) “Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living: Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands”. *Journal of Rural Studies*, 18 (4), pp. 461-476.
- Williams, R. (1990) “Between country and city”. In: Pugh, S. (ed.) *Reading landscape: Country – city – capital*. Manchester: Manchester University Press. New York.
- Woods, M. (2010) *Rural (Key ideas in geography)*. London: Routledge.
- Woods, M. (2011) *Γεωγραφία της υπαίθρου*. Αθήνα: Κριτική.

Θανάσης Κίζος
Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη,
gtsil@geo.aegean.gr

Η διαχείριση του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού

Γεώργιος Τσιλιμίγκας

Λέκτορας Πολεοδομικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ανέστης Γουργιώτης

Δρ Μηχανικός Χωροταξίας, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό ΥΠΕΚΑ

Περίληψη

Το τοπίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο δημοσίου ενδιαφέροντος σε περιβαλλοντικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο και συμβάλλει με καθοριστικό τρόπο στον προσδιορισμό της ποιότητας της ζωής των ανθρώπων. Η σημασία του τοπίου αναγνωρίζεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000 και προσδιορίζεται σαφώς ως πολιτική προτεραιότητα η διατήρησή του. Στην Ελλάδα συναντάται μεγάλος αριθμός πολύτιμων τοπίων, προϊόντα της ώσμωσης της ανθρωπογενούς και της φυσικής κληρονομιάς, η έλλειψη όμως μιας αποτελεσματικής πολιτικής για την προστασία τους οδήγησε σε πολλές περιπτώσεις στην υποβάθμισή τους. Η εργασία εστιάζει στην κριτική παρουσίαση της σύγχρονης προσπάθειας σύνταξης μιας εξειδικευμένης πολιτικής τοπίου, μέσα από την υλοποίηση της αναθεώρησης 12 Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, στο πλαίσιο των οποίων προτείνεται μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στα θέματα του τοπίου σύμφωνα με τις αρχές που προσδιορίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000.

Λέξεις κλειδιά

Τοπίο, Πολιτική τοπίου, Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Landscape management in regional planning studies

Abstract

Landscape is considered as a key aspect in people's lives quality as well as an important component, of public interest, concerning issues of environmental, economical, social and cultural levels. Landscape's importance is recognized in the European Landscape Convention 2000 and it's protection is identified as a priority. In Greece a large number of valuable landscapes is met, as a result of man-made and natural heritage osmosis. The failure to implement an effective policy to protect them caused their deterioration in many cases. The numerous institutional tools, mainly regulatory in nature, did not contribute significantly to landscape protection since they were not able to cancel the principal degradation dynamics. The paper focuses on a review of the contemporary attempt to provide a landscape policy through the revision of the 12 Regional Frameworks for Spatial Planning and Sustainable Development. An integrated approach in regional scale to landscape, according to the principles as identified in the European Landscape Convention 2000, is proposed.

Keywords

Landscape, Landscape policy, Regional Planning Studies

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ορισμός του τοπίου απαιτεί μια σύνθετη πολυεπίπεδη προσέγγιση που δεν περιορίζεται στην παρατήρηση, καταγραφή, ορθολογική τεκμηρίωση των στοιχείων και των χαρακτηριστικών του (Barret κ.ά., 2000). Το τοπίο ορίζεται ως μια «... περιοχή όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τον άνθρωπο, ο χαρακτήρας της οποίας είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων» (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000). Στο προοίμιο της Σύμβασης αναγνωρίζεται ότι το τοπίο αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, απαραίτητο για την ανθρώπινη ευημερία και τη σταθερότητα της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Τονίζεται επίσης πως το τοπίο αποτελεί σημαντική συνισταμένη της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000).

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από σημαντική ιστορική και πολιτισμική κληρονομιά, καθώς και από πλούσια αλλά σε εύθραυστη ισορροπία οικοσυστήματα, φυσικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά που δημιουργούν ιδιαίτερης αξίας και σημαντικής ποικιλίας τοπία. Το ελληνικό τοπίο άρχισε να αλλάζει με έντονο τρόπο την μεταπολεμική περίοδο, κυρίως μετά την δεκαετία του '60 και του '70, κυρίως λόγω της έντονης οικοδόμησης και οικιστικής

μεγέθυνσης, αλλά και του μετασχηματισμού της παραγωγικής βάσης. Οι μεταβολές, συχνά συνέβαλαν στην υποβάθμισή του, αφού ακολουθήθηκαν ιδιαιτέρως εντατικές πρακτικές (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2011). Η ανανέωση του δομημένου περιβάλλοντος με την εξάλειψη της ιστορικότητας των αστικών κέντρων, την ανεξέλεγκτη οικιστική επέκταση, τη διασπορά των βιομηχανικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στον χώρο, την αλλαγή των γεωργικών πρακτικών, την εγκατάλειψη αγροτικών δραστηριοτήτων και την ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του τοπίου ως πηγή τουριστικής ανάπτυξης, επέφεραν και επιφέρουν υποβάθμιση των εύθραυστων Ελληνικών τοπίων (Τσιλιμίγκας κ.ά., 2012; Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2011; Παγώνης κ.ά., 2009; Μπεριάτος, 2007; Τερκενλή, 1996). Μπροστά σε αυτή τη ριζική μεταμόρφωση του τοπίου τα τελευταία πενήντα χρόνια και δεδομένου ότι οι σύγχρονες τάσεις διαμόρφωσης δεν αρθρώνουν μια διακριτή ταυτότητα, το ελληνικό τοπίο μοιάζει να προσδιορίζεται, κυρίως από την έλλειψη ιστορικών δεσμών και τις διαρκείς μεταλλάξεις του.

Η έλλειψη συγκεκριμένου πλαισίου σχεδιασμού και εφαρμογής δεν διασφάλισε με συστηματικό και συνεπή τρόπο, στη διάρκεια του χρόνου, την άρτια διαχείριση τοπίου. Ως αποτέλεσμα, "αυθόρμητοι" χωρικοί μετασχηματισμοί έχουν οδηγήσει στην περιβαλλοντική, αισθητική και παραγωγική υποβάθμιση πολλών τοπίων. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000, επιχειρεί να εγκαταστήσει ένα κοινό, ευρωπαϊκό, στρατηγικού χαρακτήρα πλαίσιο αναγνώρισης της σημασίας και της ανάγκης προστασίας του τοπίου μέσα από την σύνταξη ενός πλαισίου σχεδιασμού. Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, όπως έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο από το 2010 με το ν. 3827/2010, επιχειρείται να συνταχτεί η εθνική πολιτική για το τοπίο.

Στο πλαίσιο της εργασίας εξετάζεται κριτικά η προσπάθεια σύνταξης μιας εξειδικευμένης πολιτικής διαχείρισης του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού. Η ολοκλήρωση των μελετών "Αξιολόγησης – Αναθεώρησης & Εξειδίκευσης των Θεσμοθετημένων Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου Ανάπτυξης" (ΥΠΕΚΑ, 2011), θεωρούμε ότι αποτελεί ευκαιρία για την εξειδίκευση, σε περιφερειακό επίπεδο, των κεντρικών στρατηγικών επιλογών, όπως προσδιορίζονται στο πλαίσιο της σύμβασης για το τοπίο. Σύμφωνα με το άρθρο 8 του ν. 2742/99 αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι στο επίπεδο του Περιφερειακού σχεδιασμού (Περιφερειακά Πλαίσια): (α) καταγράφονται και αξιολογούνται οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και διάρθρωση του χώρου στο επίπεδο της περιφέρειας, (β) αποτιμώνται οι χωρικές επιπτώσεις των ευρωπαϊκών, εθνικών και περιφερειακών πολιτικών και προγραμμάτων στο επίπεδο της περιφέρειας, (γ) προσδιορίζονται, με προοπτική δεκαπέντε (15) ετών, οι βασικές προτεραιότητες και οι στρατηγικές επιλογές για την ολοκληρωμένη και αειφόρο ανάπτυξη του χώρου στο επίπεδο της περιφέρειας, και (δ) τα Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού

Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης πρέπει να εναρμονίζονται με τις κατευθύνσεις του υπερκείμενου σχεδιασμού (Γενικού και των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης), να εξειδικεύουν και να συμπληρώνουν τις βασικές προτεραιότητες και επιλογές τους με στόχο τον καλύτερο συντονισμό των διαδικασιών χωροταξικού σχεδιασμού και επιλογών χωρικής ανάπτυξης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Πρέπει, επίσης να υπογραμμιστεί ότι στα περιφερειακά πλαίσια προσδιορίζονται οι κατευθύνσεις για τον υποκείμενο σχεδιασμό τοπικού χαρακτήρα που αφορά κυρίως στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (ΓΠΣ) και στο Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης" (ΣΧΟΟΑΠ) ν. 2508/1997.

Η εργασία οργανώνεται σε τρεις ενότητες: αρχικά αναφέρονται στοιχεία του πλαισίου προστασίας και διαχείρισης του τοπίου, όπου υπογραμμίζεται ο μεγάλος αριθμός θεσμικών εργαλείων, που με κανονιστικούς κυρίως όρους επιχειρούν να ρυθμίσουν ζητήματα του τοπίου. Γίνεται σαφές ότι ενώ από πολύ νωρίς, ήδη από την δεκαετία του 50 (ν. 1469/1950), έχει αναγνωριστεί η ανάγκη προστασίας του τοπίου, η αδυναμία σύνταξης μιας πολιτικής τοπίου ικανής να εκπληρώσει το διακύβευμα δεν είναι εφικτή. Ακολούθως, στη δεύτερη ενότητα αναφερόμαστε στη σύγχρονη περίοδο. Με την ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο το 2010, με τον ν. 3827/2010, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο 2000 τίθενται οι κατευθύνσεις σύνταξης μιας εθνικής πολιτικής για το τοπίο. Ο συγκεκριμένος στόχος εξειδικεύεται στον Χωροταξικό σχεδιασμό, στην περιφερειακή κλίμακα όπου το τοπίο αναγνωρίζεται ως βασική συνιστώσα του σχεδιασμού. Τέλος, στην τρίτη ενότητα αναφερόμαστε σε κάποια ζητήματα που θεωρούμε ότι χαρακτηρίζουν τη διαδικασία ειδίκευσης της πολιτικής του τοπίου μέσω του σχεδιασμού.

2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Η προστασία ορισμένων τοπίων, κυρίως ιστορικού ή/και αισθητικού ενδιαφέροντος, ενσωματώνεται στο ελληνικό δίκαιο από νωρίς. Υιοθετείται ήδη από την δεκαετία του '50, το πρώτο θεσμικό εργαλείο που αναγνωρίζει τη σημασία του τοπίου και επιχειρεί την προστασία του με την θεσμοθέτηση του ν. 1469/1950, σύμφωνα με τον οποίο προτείνεται η οριοθέτηση περιοχών ως Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους ΤΙΦΚ. Στο πλαίσιο του νόμου δεν ορίζονται αντικειμενικά κριτήρια για την επιλογή των συγκεκριμένων περιοχών, ούτε προσδιορίζεται η κατηγοριοποίηση και ειδίκευση της προστασίας τους, με αποτέλεσμα η οριοθέτησή τους να αποτελεί υποκειμενική διαδικασία, μεθοδολογικά μη επαρκώς τεκμηριωμένη (Βλαντού, 2010). Παρόλα τα σημαντικά μειονεκτήματα που περιγράφουν την πρώτη προσπάθεια, η αναγνώριση σε θεσμικό επίπεδο της ανάγκης προστασίας του τοπίου έχει ιδιαίτερη σημασία. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου από το ΥπΠο και ακολούθως από το ΥΠΕΧΩΔΕ (στο οποίο μεταφέρθηκε η αρμοδιότητα το 1984), περισσότερες από

500 περιοχές (ΦΙΛΟΤΗΣ 2014) έχουν χαρακτηριστεί ως ΤΙΦΚ. Την θεσμοθέτησή τους όμως, πλην λίγων εξαιρέσεων, δεν την ακολούθησαν αντίστοιχα προγράμματα προστασίας, ούτε εντάχτηκαν σε κάποιο πλαίσιο σχεδιασμού, με αποτέλεσμα να μην υιοθετηθούν συστήματα διαχείρισης (Βλαντού, 2010; 2012). Αποτέλεσμα αυτού, παρόλο που οι περιοχές αναγνωρίστηκαν ως ΤΙΦΚ, δεν προστατεύτηκαν ουσιαστικά από πρακτικές που οδήγησαν (σε πολλές περιπτώσεις) στη μη αναστρέψιμη υποβάθμισή τους, από πρακτικές και συμβάντα όπως πυρκαγιές, άναρχη οικιστική ανάπτυξη, διάσπαρτη δόμηση, εντατική τουριστική εκμετάλλευση, χωροθέτηση μη συμβατών παραγωγικών δραστηριοτήτων κ.λπ.

Ακολούθως με την θεσμοθέτηση των διατάξεων του δασικού κώδικα ν.δ. 996/1971, αναγνωρίζονται ως περιοχές προστασίας “οι Εθνικοί δρυμοί, τα αισθητικά δάση και τα διατηρητέα μνημεία της φύσης” (αρ. 3 σε αντικατάστασή του αρ. 78 του ν.δ. 86/1969). (Βλαντού, 2010, 2012) Με αυτόν τον τρόπο αναγνωρίζεται η σημασία διατήρησης της φυσικής κληρονομιάς και θεσμοθετείται η προστασία της με κανονιστικούς όρους.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975/1986/2001 που ακολούθησε στην περίοδο της μεταπολίτευσης είχε σημαντική επίδραση στην προστασία του περιβάλλοντος και κατ'επέκταση στην προστασία του τοπίου. Στο άρθρο 24, ορίζεται ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και διατυπώνονται κατευθύνσεις για τη χωροταξική και πολεοδομική πολιτική (Χριστοφιλόπουλος, 2007; Γιαννακούρου, 2004). Σύμφωνα, αφενός με τις επιταγές του Συντάγματος, αφετέρου με βασικές κατευθύνσεις του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου που αναζητούν μια πιο διευρυμένη θεώρηση για το περιβάλλον θεσμοθετήθηκε ο ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο του νόμου προτείνεται η διεύρυνση της έννοιας του περιβάλλοντος που πλέον καλύπτει τόσο τον φυσικό όσο και τον ανθρωπογενή χώρο. Στο άρθρο 2 του νόμου ορίζεται ως περιβάλλον “... το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες”. Από τον ορισμό γίνεται σαφές ότι το περιβάλλον προκύπτει και πρέπει να αντιμετωπίζεται ως προϊόν ώσμωσης φυσικών και ανθρωπογενών στοιχείων. Στο άρθρο 18 του νόμου εξειδικεύονται τα αντικείμενα προστασίας και διατήρησης ώστε “... να διασφαλίζονται οι φυσικές διεργασίες, η αποδοτικότητα των φυσικών πόρων, η ισορροπία και η εξέλιξη των οικοσυστημάτων καθώς και η ποικιλομορφία, η ιδιαιτερότητα ή η μοναδικότητά τους”.

Στον ΓΟΚ του 2000, ν.2831/2000 ορίζεται ως αναπόσπαστο στοιχείο του πλαισίου προστασίας των παραδοσιακών οικισμών και των διατηρητέων κτιρίων ο περιβάλλον χώρος, αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο αφενός, την ανάγκη προστασίας τόσο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς όσο και του φυσικού χώρου και αφετέρου, την ανάγκη συνολικής θεώρησης του τοπίου στο πλαίσιο των κανονιστικών διατάξεων του νόμου. Η

ανωτέρω λογική υιοθετείται και στον ν.3028/2002, για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς, στο πλαίσιο του οποίου τα μνημεία πρέπει να προστατεύονται μαζί με τον περιβάλλοντα αυτά χώρο (ΥΠΕΚΑ, 2011).

Ουσιαστική διαφοροποίηση της θεώρησης για το τοπίο και της ανάγκης προστασίας του συμβαίνει στην Ελλάδα με την υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το τοπίο 2000 και την ενσωμάτωσή της στο Εθνικό δίκαιο (με καθυστέρηση μίας δεκαετίας !!!) με τον ν.3827/2010.

Η σημασία της διατήρησης του τοπίου αναγνωρίζεται και στον νόμο για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας ν. 3937/2011 Στο αρ. 5 § 5.α ορίζονται ως προστατευόμενα τοπία περιοχές “... μεγάλης οικολογικής, γεωλογικής, αισθητικής ή πολιτισμικής αξίας και εκτάσεις που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για αναφυχή του κοινού ή συμβάλλουν στην προστασία φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους” υπογραμμίζοντας την σημασία του τοπίου ως ιδιαίτερα κρίσιμου στοιχείου, που απαιτεί προστασία. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, “... η βιοποικιλότητα, η φύση και το τοπίο προστατεύονται και διατηρούνται, ώστε να διασφαλίζονται οι φυσικές διεργασίες, η αποδοτικότητα των φυσικών πόρων, η ισορροπία και η εξέλιξη των οικοσυστημάτων, καθώς και η ποικιλομορφία, η ιδιαιτερότητα ή η μοναδικότητα των συνιστωσών τους ... Χερσαίες, υγροτοπικές, θαλάσσιες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα προστασίας και διατήρησης λόγω της οικολογικής, βιολογικής, γεωλογικής, γεωμορφολογικής, εν γένει επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους”.

Τα εργαλεία του χωροταξικού σχεδιασμού, το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, (ΦΕΚ 128/Α/3.7.2008), και τα Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τη Βιομηχανία (ΦΕΚ 151ΤΑΑΠ/2009), τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155Β/2013), τις Υδατοκαλλιέργειες (ΦΕΚ 2505Β/2011) προσεγγίζουν το θέμα σε εθνική κλίμακα, χωρίς όμως ειδικότερη εξειδίκευση. Μόνο το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις ΑΠΕ (ΦΕΚ 2464Β/2008), εξειδικεύει μεθοδολογικά το θέμα του τοπίου και προσδιορίζει συγκεκριμένα κριτήρια ένταξης των αιολικών εγκαταστάσεων στο τοπίο.

Τα ανωτέρω νομοθετήματα ρητά προσδιορίζουν τη βούληση προστασίας του τοπίου, συνυπάρχουν παράλληλα με άλλα εργαλεία προστασίας και σχεδιασμού του φυσικού και ανθρωπογενούς χώρου, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα διευρυμένο, κανονιστικού χαρακτήρα κυρίως, πλαίσιο προστασίας. Το τοπίο αποτελεί αντικείμενο πολλών ρυθμίσεων προστασίας, κανονιστικού κυρίως χαρακτήρα, δεν έχει όμως συνταχτεί και λειτουργήσει με αποτελεσματικούς όρους, συνεπείς στη διάρκεια του χρόνου, μια πολιτική στο

σύνολο της επικράτειας, σύμφωνα με την οποία θα προσδιορίζονται οι στόχοι, τα μέτρα και θα αξιολογούνται τα αποτελέσματα διατήρησης του τοπίου.

3. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΩΣ ΒΑΣΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η οριζόντια ενσωμάτωση του τοπίου στο σχεδιασμό προωθεί την από κοινού διαφύλαξη και διαχείριση της φυσικής και της πολιτισμικής κληρονομιάς, κάτι που μέχρι τώρα δεν εξασφαλίζεται με την αναγνώριση π.χ. μιας περιοχής σε περιοχή Natura ή σε ΤΠΦΚ. Ο σχεδιασμός στο πλαίσιο της Σύμβασης για το Τοπίο πρέπει να ενσωματώνει τους όρους που απαιτούνται για την αειφορική διαχείριση του χώρου, εξετάζοντας ταυτόχρονα τόσο τις φυσικές όσο και τις πολιτισμικές διεργασίες, όπως αυτές εξελίσσονται μέσα στο χώρο και το χρόνο. Η ενσωμάτωση του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού εξασφαλίζει τη βέλτιστη διαχείριση των αλλαγών στο χώρο, έτσι ώστε οι ανθρώπινες δραστηριότητες να εναρμονίζονται με το περιβάλλον (ΥΠΕΚΑ, 2011).

Διαπιστώνεται επομένως η σημασία που δίδεται στο χωροταξικό σχεδιασμό, ο οποίος αποτελεί το βασικό εργαλείο για τον αειφόρο σχεδιασμό και την ανάπτυξη. Στο πλαίσιο του οποίου: (α) διασφαλίζονται ρυθμίσεις για την αποφυγή συγκρούσεων χρήσεων γης, (β) εξασφαλίζεται η εκλογικευμένη χωροθέτηση και ο σχεδιασμός των υποδομών, (γ) διασφαλίζεται η χρήση του χώρου με σύνεση εντός των ορίων της φέρουσας ικανότητας των χωροκοινωνικών συστημάτων (δ) ενσωματώνονται στις αναπτυξιακές επιλογές οι ιδιαιτερότητες των κοινωνικών και των περιβαλλοντικών παραμέτρων και τέλος (ε) διασφαλίζεται η προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (Παπαγιάννης, 2012).

Στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού η σημασία του τοπίου έχει αναγνωριστεί ως προϋπόθεση για την αειφόρο ανάπτυξη. Σε πολλούς τομείς, αλλά κυρίως στον τουρισμό και την αναψυχή, το τοπίο αποτελεί βασική συνισταμένη του σχεδιασμού και βασικό στοιχείο διαχείρισης του χώρου (Παπαγιάννης, 2012). Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, θεωρεί ότι οι αλλαγές στις πολιτικές δομές όχι μόνον διαμορφώνουν το τοπίο, αλλά και επηρεάζουν τις λύσεις του σχεδιασμού (Προοίμιο της Σύμβασης για το Τοπίο). Η κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο από την Ελλάδα δίνει μια νέα πνοή στο χωρικό σχεδιασμό, καθώς η πολιτική για το τοπίο έρχεται να επηρεάσει τις κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού. Μέσω του τοπίου δημιουργείται δυναμικά μια δυναμική για αλλαγή στη φιλοσοφία, στην έμπνευση και στο όραμα του σχεδιασμού.

Στο πλαίσιο αυτό, μια ολοκληρωμένη και πιο εξειδικευμένη προσέγγιση στα θέματα του τοπίου έχει ήδη ξεκινήσει με την αναθεώρηση των 12 Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ), η οποία επιδιώκει να αναγνωρίσει στο χώρο σε κάθε Περιφέρεια τοπία ιδιαίτερης σημασίας, στα οποία θα

επιδιωχθεί κατά προτεραιότητα η εφαρμογή συντονισμένων δράσεων ανάδειξης και διαχείρισης. Το τοπίο αντιμετωπίζεται αφενός ως πόρος περιβαλλοντικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού, αφετέρου ως συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας στο οποίο μπορούν να βασιστούν μια σειρά από παραγωγικές δραστηριότητες. Οι στρατηγικές προτάσεις των Περιφερειακών Πλαισίων, με την θεσμοθέτησή τους, θα προσδιορίζουν μια σειρά εκτιμήσεων και προτάσεων για το τοπίο, και θα καταλήγουν: (α) σε γενικές πολιτικές και κατευθύνσεις συγκεκριμένα για την προστασία, ανάδειξη και αειφορική διαχείριση του τοπίου στο σύνολο της Περιφέρειας, (β) σε κατ' αρχήν αναγνώριση ζωνών τοπίου που θα αφορούν μόνο στα τοπία που χαρακτηρίζονται ιδιαίτερης αξίας ή θα αξιολογούνται ως ιδιαίτερος υποβαθμισμένα, και (γ) σε στόχους ποιότητας τοπίων για κάθε ζώνη τοπίου που ορίζεται σε κάθε ΠΠΧΣΑΑ, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ότι κάθε αναπτυξιακό έργο θα είναι συμβατό με την επίτευξη των προτεινόμενων στόχων.

Οι προτάσεις των ΠΠΧΣΑΑ για την ελαχιστοποίηση των πιέσεων που αλλοιώνουν το τοπίο και οι υποδείξεις προτάσεων για πολιτικές και μέτρα διαχείρισης θα πρέπει να εξειδικευθούν στον υποκείμενο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, που αφορά στα Ρυθμιστικά Σχέδια Αθήνας και Θεσσαλονίκης αντίστοιχα, στα Ρυθμιστικά σχέδια σύμφωνα με τον ν.2508/97, στα ΓΠΣ, στα ΣΧΟΟΑΠ, στις ΖΟΕ, στις Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες, και στα λοιπά σχέδια χρήσεων γης κ.λπ.

Κεντρικό εργαλείο στον σχεδιασμό του τοπίου στα ΠΠΧΣΑΑ αποτελεί η Ζώνη Τοπίου (ΖΤ). Ορίζεται ως μια περιοχή που αναγνωρίζεται και οριοθετείται με βάση το διακριτό χαρακτήρα της, αφού ληφθούν υπόψη συνολικά τα φυσικό-γεωγραφικά και ανθρωπογενή στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν. Μια ζώνη τοπίου προσδιορίζεται από μια κυρίαρχη λειτουργία ή στοιχείο (μια λίμνη, ένα φαράγγι, κ.λπ.), η οποία όμως μπορεί να επεκτείνεται και σε γειτονικές περιοχές με τις οποίες υπάρχει λειτουργική, χωρική εξάρτηση (π.χ. οι λίμνες των Πρεσπών και η λεκάνη απορροής τους έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία προσδίδουν στην περιοχή μια διακριτή ταυτότητα και θα μπορούσαν στο σύνολό τους να οριστούν ως μια διακριτή ΖΤ). Σύμφωνα με τον ορισμό στα ΠΠΧΣΑΑ, προτείνεται η αξιολόγηση και οριοθέτηση των ΖΤ βάσει των στοιχείων που στο στάδιο της ανάλυσης και της επιτόπιας έρευνας προέκυψαν. Θα καθορισθούν οι ΖΤ ανά περιφέρεια και σε κάθε ΖΤ θα διαβαθμιστούν οι εξής κατηγορίες τοπίων: (α) Τοπία Διεθνούς Αξίας, (β) Τοπία Εθνικής Αξίας, (γ) Τοπία Περιφερειακής Αξίας, (δ) Τοπία Ιδιαίτερος υποβαθμισμένα¹.

Η διαβάθμιση των τοπίων προκύπτει: (α) σύμφωνα με τον πίνακα κριτηρίων, (β) σύμφωνα με την κρίση των μελετητών και (γ) σύμφωνα με την κρίση των τοπικών φορέων

¹ Τα υποβαθμισμένα τοπία αφορούν σε περιοχές που αναγνωρίζονται ως υψηλής αξίας, αλλά παρουσιάζουν έντονα φαινόμενα υποβάθμισης ή δέχονται πιέσεις αλλαγής.

και του Περιφερειακού Συμβουλίου. Ακολουθως (Πίνακας 1) αναφέρονται τα κριτήρια αξιολόγησης για την κατηγοριοποίηση των τοπίων εντός των ΖΤ. Επισημαίνεται ότι η προσέγγιση αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία, καθώς οι επιμέρους υφιστάμενες τομεακές πολιτικές διακατέχονται από αποσπασματικότητα των προτεραιοτήτων τους, ενώ στην πλειοψηφία τους στρέφονται στην προστασία, ανάδειξη και διαχείριση του περιβάλλοντος, αγνοώντας την διάσταση του τοπίου. Πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι οι πολιτικές αυτές δεν έχουν προταθεί με τρόπο ώστε να αποτελούν ένα συνεκτικό σχέδιο σε επίπεδο κάθε περιφέρειας. Την ανάγκη αυτή έρχεται να καλύψει η παρούσα ολοκληρωμένη προσέγγιση για το τοπίο σε επίπεδο περιφέρειας.

Πίνακας 1: Κριτήρια αξιολόγησης για την κατηγοριοποίηση του τοπίου εντός των Ζωνών του Τοπίου.

Αξιολόγηση σύμφωνα με τα εξής χαρακτηριστικά:	Περιγραφή
Αισθητικό και φυσικό κάλλος	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο αισθητικό και φυσικό κάλλος.</i>
Αντιπροσωπευτικότητα	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα τύπου τοπίου.</i>
Αναγνωρισιμότητα	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο :</i> <i>(α) έχει αναγνωρισθεί και καταγραφεί σε διεθνές, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (πχ αναπαράσταση σε έργα τέχνης, ταινίες, αναφορά σε λογοτεχνία κτλ).</i> <i>(β) έχει συνδεθεί με διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής σημασίας ιστορικά γεγονότα.</i>
Αναλλοίωτος χαρακτήρας – αξιόλογη ποιότητα	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο έχει μείνει αναλλοίωτο από αρνητικές παρεμβάσεις, διατηρώντας τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του. Τα στοιχεία που προσδιορίζουν το συγκεκριμένο τοπίο χαρακτηρίζονται αυθεντικά.</i>
Ήδη αναγνωρισμένα προστατευόμενα στοιχεία	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο ήδη διακρίνεται από σειρά προστατευόμενων φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων, (πχ. αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία, οικότοπους προτεραιότητας κλπ)</i>
Μοναδικότητα- σπανιότητα	<i>Ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο είναι μοναδικό σε διεθνές, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Βάσει της σπανιότητάς του, της παρουσίας δηλαδή μοναδικών στοιχείων που το χαρακτηρίζουν, του προσδίδεται ιδιαίτερη αξία για προστασία και ανάδειξη.</i>
Ήδη αναγνωρισμένα προστατευόμενα στοιχεία	<i>Ο βαθμός στον οποίο το τοπίο αποτελεί σπάνιο ή ευαίσθητο φυσικό πόρο (πχ τουριστικό αξιοθέατο)</i>

Πηγή:ΥΠΕΚΑ (2011) : η υπ'αριθμ. οικ. 10106/3.03.2011 απόφαση του Υπουργού ΠΕΚΑ «Έγκριση προδιαγραφών για τη σύνταξη των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης "Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης - αναθεώρησης & εξειδίκευσης θεσμοθετημένων περιφερειακών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού & αειφόρου ανάπτυξης".

4. ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΠΙΟΥ

Μια ολοκληρωμένη πολιτική διαχείρισης του τοπίου οφείλει να ενσωματώνει έξι κρίσιμες αρχές, οι οποίες συνδέονται άρρηκτα με σχέσεις ανάδρασης και ιδιαίτερων αλληλεξαρτήσεων:

Η πρώτη αρχή αφορά στην ανάγκη για ολοκληρωμένη θεώρηση της φυσικό-γεωγραφικής και της κοινωνικό-οικονομικής διάστασης του χώρου, ως δύο αλληλένδετων συστατικών που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση στο χώρο και το χρόνο. Αυτό πρέπει να διατυπώνεται με σαφείς συμβατές προτεραιότητες στις αντίστοιχες χωρικές και τομεακές πολιτικές. Η συγκεκριμένη αρχή γίνεται κατανοητή και προβάλλεται ως προτεραιότητα στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000. Η δεύτερη αρχή αφορά στην ανάγκη αναγνώρισης του πολυδιάστατου χαρακτήρα των ζητημάτων που προκύπτουν από το τοπίο, είτε αφορούν στη φυσικό-γεωγραφική διάσταση είτε στην ανθρωπογενή. Η αποτελεσματική τους αντιμετώπιση μπορεί να προκύψει μόνο από ουσιαστική διεπιστημονική όσμωση (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας 2011). Η τρίτη αρχή αφορά στη αναγνώριση του δυναμικού χαρακτήρα του τοπίου (Barret κ.ά., 2000; Baud κ.ά., 1997; Brunet κ.ά., 1993), που απαιτεί πολιτικές ικανές να υιοθετούν μακροπρόθεσμους στόχους, στους οποίους να παραμένουν συνεπείς, αλλά ταυτόχρονα να διασφαλίζουν ευελιξία ώστε να απαντούν σε βραχυπρόθεσμες προκλήσεις. Η τέταρτη αρχή αφορά στην ανάγκη για τη διασφάλιση μηχανισμών και εργαλείων για την προληπτική (proactive) διαχείριση και τον σχεδιασμό του τοπίου, που να καλύπτουν με ενιαίους όρους το σύνολο της επικράτειας. Η πέμπτη αρχή αφορά στην ενσωμάτωση μηχανισμών “εκδημοκρατισμού” της προστασίας ώστε τα υποβαθμισμένα και τα καθημερινά τοπικής σημασίας τοπία να αποτελούν επίσης αντικείμενο σχεδιασμού και προστασίας. Η πολιτική τοπίου δηλαδή δεν πρέπει να εξαντλείται μόνο στα “ιδιαίτερης αξίας” τοπία, τα οποία (θεωρητικά τουλάχιστον) ούτως αλλιώς αποτελούν αντικείμενο προστασίας. Η σημασία της συγκεκριμένης αρχής στην προστασία της κληρονομιάς αναγνωρίστηκε στην διάσκεψη του ICOMOS στο Κεμπέκ (ICOMOS, 2008 α. και 2008 β). Τέλος, η έκτη αρχή αφορά στην αναγνώριση της σημασίας της κατανόησης της συνυπευθυνότητας της ελληνικής κοινωνίας στο σύνολό της για την προστασία, τη διαχείριση και το σχεδιασμό του τοπίου. Η πολιτική τοπίου πρέπει να διασφαλίζει τη συνεργασία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων μέσα από ουσιαστικές συμμετοχικές διαδικασίες, με όρους όπως αυτοί προσδιορίζονται αναλόγως της κλίμακας προσέγγισης.

Οι συγκεκριμένες πολιτικές αρχές πρέπει να υλοποιηθούν μέσω του χωροταξικού σχεδιασμού ως διακριτή πολιτική τοπίου σε όλες τις κλίμακες. Σε εθνική κλίμακα, η αξιολόγηση του χαρακτήρα του τοπίου θα πρέπει να προσδιορίσει ένα σύστημα με τις κύριες Τυπολογίες των Ελληνικών Τοπίων (ΤΕΤ) μέσα από την ταυτοποίηση και τον χαρακτηρισμό των τύπων των τοπίων και των περιοχών για όλη την χώρα. Οι ΤΕΤ θα συνταχτούν,

συνθέτοντας μια σειρά από δεδομένα, που βασίζονται σε στοιχεία που αφορούν τόσο σε φυσικό-γεωγραφικές όσο και ανθρωπογενείς μεταβλητές, τα αποτελέσματα της οποίας θα πρέπει να αξιολογηθούν μέσα από μελέτες περιπτώσεων που δειγματοληπτικά θα επιλεγούν. (Γουργιώτης, κ.ά., 2012).

Η προσέγγιση του τοπίου σε περιφερειακό επίπεδο (κλίμακα 1:250.000) περιλαμβάνει τον προσδιορισμό των περιοχών ενδιαφέροντος φυσικής και ανθρωπογενούς κληρονομιάς σε διεθνούς, εθνικής και περιφερειακής σημασίας τοπία για κάθε μία από τις 12 περιφέρειες της χώρας. Η διαδικασία έχει ενσωματωθεί στις προδιαγραφές των πλαισίων αναθεώρησης των αντίστοιχων περιφερειακών σχεδίων, τα οποία και βρίσκονται σε εξέλιξη. Είναι προφανές ότι λόγω του ότι αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση, πιλοτική αξιολόγηση του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού, πιθανώς να προκύψουν σημαντικές αδυναμίες κατά την έκβαση του εγχειρήματος. Πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι προβλέπονται και διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης, στις οποίες συμμετέχουν τα βασικά ενδιαφερόμενα μέρη και οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι των περιφερειακών συμβουλίων.

Σε τοπική κλίμακα (1:50,000), η οποία μάλλον και θεωρείται η πλέον κατάλληλη για την υλοποίηση μελετών σχεδιασμού και αναγνώρισης του τοπίου, δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί κάποια συγκεκριμένη δράση. Κάθε σχέδιο τοπικής ανάπτυξης πρέπει να έχει ως στόχο να ενσωματώσει μια πλήρως ολοκληρωμένη μελέτη τυπολογίας τοπίου, στην οποία θα αναλύονται αφενός, στοιχεία του τοπίου που αφορούν σε φυσιογραφικούς παράγοντες, στην κάλυψη του εδάφους, στις χρήσεις γης, σε στοιχεία ιστορικής και πολιτιστικής διάστασης του τοπίου κλπ, αφετέρου, θα πρέπει να προσδιορίζονται οι πρόσφατες δυναμικές, τάσεις και κινητήριες δυναμικές μετασχηματισμού.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κεντρικό ζητούμενο για την αποτελεσματική προστασία, διαχείριση και σχεδιασμό του τοπίου αποτελεί η σύνταξη μιας ολοκληρωμένης, πολύ-επίπεδης και συνεπούς στη διάρκεια του χρόνου πολιτικής τοπίου. Η αναγνώριση της σημασίας του χωροταξικού σχεδιασμού και η οριζόντια ενσωμάτωση του τοπίου στην αναθεώρηση των ΠΠΧΣΑΑ αποτελεί ένα βήμα σε αυτήν την κατεύθυνση. Βεβαίως, αυτό εγείρει σημαντικά ζητήματα και πολλές προκλήσεις τόσο σε θεωρητικό όσο και σε μεθοδολογικό επίπεδο, που γίνονται περισσότερο κρίσιμα αν αναλογιστούμε την αδυναμία του σχεδιασμού να διαχειριστεί με ουσιαστικούς όρους τα ιδιαίτερα χωρο-κοινωνικά προβλήματα που ανακύπτουν στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες (Οικονόμου, 2004). Είναι σημαντικό επίσης να αναφερθεί ότι η οριζόντια ενσωμάτωση του τοπίου στον σχεδιασμό αποτελεί μια νέα (για την Ελλάδα) προσέγγιση, για την οποία εξακολουθεί να υπάρχει σχετικά μικρή εμπειρία λίγων δεκαετιών ακόμα και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Η χωροταξική πολιτική ως οριζόντια πολιτική, υπό το πρίσμα της γεωγραφικής ένταξης των τομεακών πολιτικών σ' ένα συγκεκριμένο χώρο, δίνει τη δυνατότητα για την σύνταξη μιας ολοκληρωμένης πολιτικής τοπίου, όπως αυτό γίνεται και στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη. Με την ενσωμάτωση του τοπίου στα ΠΠΧΣΑΑ, προσδιορίζεται αυτό ως ένα διακριτό αντικείμενο των πολιτικών του χωροταξικού σχεδιασμού, αποτελώντας έτσι de-facto πολιτική προτεραιότητας.

Παρά την απόσταση από το θεωρητικό σχήμα στο οποίο αναφερθήκαμε στην προηγούμενη ενότητα και τις βασικές εγγενείς δυσκολίες που αφορούν, αφενός στην έλλειψη διατύπωσης συμβατών στόχων και προτεραιοτήτων των χωρικών και τομεακών πολιτικών, αφετέρου στην έλλειψη εξειδικευμένων κριτηρίων αναγνώρισης και σύνταξης των τυπολογιών, πράγμα που εν δυνάμει θα οδηγήσει σε διαφορετικού χαρακτήρα προσεγγίσεις, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η ενσωμάτωση της διάστασης του τοπίου στην αναθεώρηση των ΠΠΧΣΑΑ αποτελεί μια πρώτη συντονισμένη προσπάθεια για τη δημιουργική διαχείριση του τοπίου στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού που καλύπτει το σύνολο της επικράτειας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βλαντού, Α. (2010) «Το τοπίο ως αντικείμενο νομικής προστασίας: Σχέσεις και αντιφάσεις μεταξύ κανόνων δικαίου και πραγματικότητας». *Νόμος και Φύση*. [<http://www.nomosphysis.org.gr>]
- Βλαντού, Α. (2012) «Το τοπίο ως περιβαλλοντικό αγαθό: Ασυμβατότητα μεταξύ δικαίου προστασίας και πραγματικότητας». *Νόμος και Φύση*. [<http://www.nomosphysis.org.gr>]
- Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΦΕΚ 128/Α/3.7.2008).
- Γιαννακούρου, Τ. (2004) «Το θεσμικό πλαίσιο του σχεδιασμού των πόλεων στην Ελλάδα: Ιστορικές μεταμορφώσεις και σύγχρονα αιτήματα». Στο: Οικονόμου, Δ. και Πετράκος, Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας-Gutenberg, σελ. 456-480.
- Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2011) «Η νέα ταυτότητα του ελληνικού τοπίου: Μηχανισμοί και εργαλεία για την διαχείρισή του». Στο: Ρόντος, Κ. (επιμ.) *Θέματα περιφερειακού σχεδιασμού και χωρικής ανάλυσης: Μέθοδοι, εργαλεία, και συστήματα υποστήριξης*. Αθήνα: Γ. Μπένος, σελ. 265-290.

- Γουργιώτης, Α., Τσιλιμίγκας, Γ. και Κίζος, Θ. (2012) «Χωρικοί μετασχηματισμοί και τυπολογίες του ελληνικού τοπίου: Ζητήματα διαχείρισης του τοπίου». Στο: *Πρακτικά του Επιστημονικού Συμποσίου, 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου.
- Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τη Βιομηχανία (ΦΕΚ 151ΤΑΑΠ/2009).
- Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155Β/2013).
- Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις Υδατοκαλλιέργειες (ΦΕΚ 2505Β/2011).
- Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις ΑΠΕ (ΦΕΚ 2464Β/2008).
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000 (No Ευρ. Συμβ. 176/20.10.2000).
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου». Στο: Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-ΠΑΘΕ, σελ. 58-64
- Οικονόμου, Δ. (2004) «Η πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα: Δομικά χαρακτηριστικά και σημερινές τάσεις». Στο: Οικονόμου, Δ., Σεργιάς, Κ. και Σαρηγιάννης, Γ.Μ. (επιμ.) *Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα: Τιμητικός τόμος για τον Καθ. Α. Ι. Αραβαντινό*. Αθήνα: ΕΜΠ, σελ. 371-382.
- Παγώνης, Θ. Χωριανόπουλος, Ι. και Κουκούλας, Σ. (2009) «Ανταγωνιστικότητα και αστική διάχυση: Αντιφατικές όψεις της αστικής πολιτικής στη μετά-ολυμπιακή Αθήνα». Στο: *Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Πολιτικής*. Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Τόμος 2. σελ. 817- 826.
- Τερκενλή, Θ. (1996) Το πολιτιστικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις. Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
- Τσιλιμίγκας, Γ., Χωριανόπουλος, Ι., Κουκούλας, Σ. και Μπαλατσός, Θ. (2012) «Χωρικός σχεδιασμός και ανταγωνισμός των περιοχών: Διαχρονική εξέλιξη της Χωροθέτησης των επιχειρηματικών μονάδων στα Μεσόγεια της Αττικής». Στο *Πρακτικά του Επιστημονικού Συμποσίου, 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, Βόλος, 27 - 30 Σεπτεμβρίου.
- ΥΠΕΚΑ (2011) η υπ'αριθμ. οικ. 10106/3.03.2011 απόφαση του Υπουργού ΠΕΚΑ «Έγκριση προδιαγραφών για τη σύνταξη των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης “Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης

– αναθεώρησης & εξειδίκευσης θεσμοθετημένων περιφερειακών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού & αειφόρου ανάπτυξης”.

ΦΙΛΟΤΗΣ (2014) ΕΜΠ Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, Τομέας Υδατικών Πόρων, Υδραυλικών & περιβάλλοντος. ΦΙΛΟΤΗΣ βάση δεδομένων για την ελληνική φύση [<http://filotis.itia.ntua.gr/info/>]

Χριστοφιλόπουλος, Δ. (2007) «Το νομοθετικό και οργανωτικό πλαίσιο του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα». Στο: Αραβαντινός, Α. *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. 2η έκδ. Αθήνα: Συμμετρία, σελ. 97-11.

Ξενόγλωσση

Barret, C., Charvet, J.P., Dupuy, G. and Sivignon, M. (2000) *Dictionnaire de géographie humaine*. Edition Liris, pp. 135-137.

Baud, P., Bourgat, S. and Bras, C. (1997) *Dictionnaire de géographie*. Edition Hatier, pp. 29-31, 126-129, 253.

Brunet, R., Ferras, R. and Thery, H. (1993) *Les mots de la géographie dictionnaire critique*. Reclus La documentation Française, pp. 373-376.

ICOMOS (2008a) *Québec declaration on the preservation of the spirit of place*. Adopted at Québec, Canada, October 4th.

ICOMOS (2008b) *Où se cache l'esprit du lieu? Panser et Pratiquer l'esprit du lieu: Forum international des jeunes chercheurs et professionnels en patrimoine culturel*. Adopted at Québec, Canada, October 4th.

Γεώργιος Τσιλιμίγκας
Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη,
gtsil@geo.aegean.gr

Ανέστης Γουργιώτης
Δρ Μηχανικός Χωροταξίας
Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής,
a.gourgiotis@prv.ypeka.gr

Η Συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης στο χωρικό σχεδιασμό και το τοπίο

Ανέστης Γουργιώτης

Δρ Μηχανικός Χωροταξίας, Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό ΥΠΕΚΑ

Περίληψη

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, ως θεματοφύλακας αξιών, έχει πραγματοποιήσει από την ίδρυσή του, ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο, στοχεύοντας, εκτός των άλλων, στη χάραξη μιας αειφόρου αναπτυξιακής στρατηγικής για τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής όλων των πολιτών της ευρωπαϊκής ηπείρου. Έχει επίσης διαδραματίσει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην προώθηση πολιτικών χωρικής ανάπτυξης σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, αλλά και πολύ περισσότερο η κύρωσή της από την Ελλάδα, δίνουν μια νέα πνοή στο χωρικό σχεδιασμό, καθώς η πολιτική για το τοπίο έρχεται να επηρεάσει τις κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού και να δημιουργήσει τελικά μια δυναμική για μια αλλαγή στη φιλοσοφία, στην έμπνευση και στο όραμα, του σχεδιασμού στην Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά

Σύμβαση, Τοπίο, Χωρικός σχεδιασμός, Συμβούλιο της Ευρώπης

The contribution of the Council of Europe to spatial planning and landscape

Abstract

The Council of Europe, a safeguard of values, has made since its establishment, significant effort towards, amongst other topics, the layout of a sustainable development strategy to improve the environment and the quality of life for all citizens of the European continent. It has also played a very important role in promoting spatial development policies across Europe. In this context, the European Landscape Convention, and above all its ratification by the Hellenic Republic, revives spatial planning since landscape policy will now influence urban planning directions and ultimately create a dynamic for a change in philosophy, in the inspiration and in the vision of planning in the Hellenic Republic.

Keywords

Landscape, Convention, Spatial planning, Council of Europe

«.....το τοπίο αποτελεί την αποτύπωση της
ανθρώπινης ψυχής στην ύλη.....»
(Οδ. Ελύτης)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύνοδος των Υπουργών Χωροταξίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, η CEMAT, έχει καταρτίσει ένα μεγάλο αριθμό συστάσεων και διακηρύξεων σε θέματα χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής, που υιοθετήθηκαν από την ευρωπαϊκή υπουργική επιτροπή. Τα κείμενα αυτά αποτελούν κοινές θέσεις για τα κράτη-μέλη και κοινό υπόβαθρο στη χάραξη και εφαρμογή των αντίστοιχων πολιτικών τους. Ιδιαίτερα για τη χώρα μας αποτέλεσαν διαχρονικά βασική πηγή έμπνευσης και σημαντικό εργαλείο χάραξης της εθνικής χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, από την ίδρυσή του, εργάζεται ως θεματοφύλακας αξιών, όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η έρευνα για την επίλυση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων που απασχολούν την Ευρώπη σήμερα. Για το λόγο αυτό,

το έργο του παραμένει ιδιαίτερα σημαντικό, στοχεύοντας εκτός των άλλων στη χάραξη μιας αειφόρου αναπτυξιακής στρατηγικής για τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής όλων των πολιτών της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Η συμβολή των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης στα θέματα του χωρικού σχεδιασμού και του τοπίου είναι καταλυτική στην Ελλάδα, μιας και κάνει πιο κατανοητή την αναγκαιότητα του χωρικού σχεδιασμού για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας στην διαχείριση των χωροκοινωνικών συστημάτων. Μέσα από τα κείμενα και τις εργασίες του, το Συμβούλιο καθιστά σαφές ότι το τοπίο αποτελεί παράμετρο η οποία πρέπει να λαμβάνεται ολοένα και περισσότερο υπόψη στις διαδικασίες χωρικού σχεδιασμού, προωθώντας έτσι την αρμονική ένταξη σε αυτό των μεταβολών που επιβάλλονται από τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και περιβαλλοντικές διεργασίες. Θεωρεί επίσης ότι ο χωρικός σχεδιασμός αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαφύλαξη στην ανθρώπινη μνήμη των αξιών του τοπίου, όπως το τοπίο ως βιούμενος χώρος (*espace vécu*), ως χώρος τοπικών παραδόσεων, ιστορικών γεγονότων, για την αναβάθμιση της αισθητικής και της ποιότητας ζωής των ανθρώπων στις πόλεις θέτοντας ταυτόχρονα φραγμό στη κρίση της ταυτότητας που χαρακτηρίζει τις περισσότερες από τις ελληνικές πόλεις σήμερα (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2007).

Η ποιότητα του τοπίου συντελεί με καθοριστικό τρόπο στη ποιότητα ζωής των πολιτών, αποτελώντας συχνά πόρο για την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων. Η βίαιη αναπτυξιακή εκμετάλλευση αυτού του πόρου αποτελεί απειλή και μπορεί να οδηγήσει στην υποβάθμιση του.

Στον ευρωπαϊκό χώρο η προστασία και αποκατάσταση φυσικών ενοτήτων και τοπίων, γίνεται στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού. Στην Ελλάδα η κύρωση της Σύμβασης του Τοπίου δίνει το έναυσμα στο πλαίσιο της αναθεώρησης των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού να υπάρξει μια εξειδικευμένη προσέγγιση στα θέματα του τοπίου, όπου θ' αναγνωρίζονται στο χώρο κάθε Περιφέρειας τοπία ιδιαίτερης σημασίας, στα οποία θα επιδιωχθεί κατά προτεραιότητα η εφαρμογή συντονισμένων δράσεων ανάδειξης και διαχείρισης. Το γεγονός αυτό δίνει μια νέα πνοή στο χωρικό σχεδιασμό, καθώς η πολιτική για το τοπίο έρχεται να επηρεάσει τις κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού και να δημιουργήσει τελικά μια δυναμική για μια αλλαγή στη φιλοσοφία, στην έμπνευση και στο όραμα, του σχεδιασμού στην Ελλάδα.

1. ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Από την ίδρυσή της το 1970, η Υπουργική Διάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης των Υπουργών Χωροταξίας (CEMAT) έχει διαδραματίσει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην προώθηση πολιτικών χωρικής ανάπτυξης σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Βασικά κείμενα που εγκρίθηκαν από τη CEMAT (βλέπε Conférence du Conseil de l'Europe des Ministres responsables de l'aménagement du territoire (CEMAT) – Textes fondamentaux 1970-2010, Editions du Conseil de l'Europe, 2010 Série Territoire et paysage, n° 3) αποτελούν, στο πλαίσιο ενός οράματος μιας ενωμένης Ευρώπης, κείμενα πολιτικών κατευθύνσεων για δράσεις και πρωτοβουλίες σε θέματα χωροταξίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο και ιδίως σε θέματα διακρατικών και διεθνών συνεργασιών.

Οι εργασίες της Επιτροπής των Υπουργών Χωροταξίας (CEMAT) έχουν μια αναμφισβήτητη επίδραση στην βελτίωση των πολιτικών, της νομοθεσίας, των διαδικασιών, των πρακτικών και των εργαλείων στο χωρικό σχεδιασμό στα περισσότερα Κράτη Μέλη. Πολλές πρωτοβουλίες ευαισθητοποίησης και ανταλλαγών βέλτιστων πρακτικών έλαβαν χώρα, ενώ ένα από τα πιο χρήσιμα επιτεύγματα ήταν η ανάπτυξη και υιοθέτηση κοινών δογμάτων και πολιτικών πρωτοπορίας σε θέματα που αφορούν στο χωρικό σχεδιασμό (Conseil de l'Europe, 2002).

Η CEMAT έχει υποστηρίξει τις αρχές της επικουρικότητας και της αμοιβαιότητας, διασφαλίζοντας έτσι την ενεργό συμμετοχή των περιφερειών και της τοπικής αυτοδιοίκησης στις χωρικές αναπτυξιακές πολιτικές. Μέσα από μια πολύ πλούσια δράση έχει αποδείξει ότι οι καλά σχεδιασμένες χωροταξικές πολιτικές που βασίζονται στην ισορροπία μεταξύ των κοινωνικών, πολιτιστικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών αναγκών, είναι απαραίτητες ώστε να εξασφαλιστεί μια βιώσιμη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και να αξιοποιηθεί το τοπίο ως βασικό συστατικό της ποιότητας ζωής των ανθρώπων, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο.

Η Επιτροπή των Υπουργών (CEMAT) συνέστησε στα Κράτη Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης να χρησιμοποιούν τις «Βασικές Αρχές για τη Βιώσιμη Χωρική Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ηπείρου», ως σημείο αναφοράς στα θέματα του χωρικού σχεδιασμού (Rec (2002) 1). Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

- Προώθηση της εδαφικής συνοχής/ συνοχής των περιοχών (territorial cohesion), μέσω ισορροπημένης και ορθολογικής κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης.
- Ενθάρρυνση της ανάπτυξης των κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων της πόλης (αστικό κέντρο) και βελτίωση της σχέσης μεταξύ πόλης και υπαίθρου.
- Προώθηση πιο ισορροπημένων δικτύων μεταφορών και προσβασιμότητας.

- Ανάπτυξη πρόσβασης των πολιτών σε πληροφορία και γνώση.
- Μείωση της περιβαλλοντικής ζημίας.
- Ανάδειξη και ενίσχυση της προστασίας των φυσικών πόρων και της φυσικής κληρονομιάς.
- Ανάδειξη και ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως σημαντικού παράγοντα ανάπτυξης.
- Ανάπτυξη ενεργειακών πόρων και παράλληλη διατήρηση της ασφάλειάς τους.
- Ενθάρρυνση της ανάπτυξης υψηλής ποιότητας, αειφορικού τουρισμού.
- Μείωση των επιπτώσεων των φυσικών καταστροφών.

Διαπιστώνεται, επομένως, η σημασία που δίδεται στο χωροταξικό σχεδιασμό, ο οποίος αποτελεί βασικό εργαλείο για τον αειφόρο σχεδιασμό και την ανάπτυξη, επειδή βοηθά με την αποφυγή συγκρούσεων των χρήσεων γης, επιτρέπει τον εκλογικευμένο σχεδιασμό και την κατασκευή υποδομών, επιτρέπει τη χρήση του χώρου με σύνεση, έτσι ώστε ο χώρος να είναι ένας βασικός πόρος που πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλη προσοχή, εξασφαλίζει το σεβασμό των κοινωνικών και των περιβαλλοντικών παραμέτρων στη διαχείριση και τη χρήση του χώρου και, συγχρόνως, επιτρέπει μια πιο συνετή διαχείριση και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (Παπαγιάννης, 2012).

Στο πλαίσιο του κειμένου των «Βασικών αρχών για την αειφόρο χωρική ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή ήπειρο» και συγκεκριμένα στα εδάφια V:1: 49-50, γίνεται αναφορά για το τοπίο και συγκεκριμένα αναφέρονται τα εξής (Αθανασιάδου, 2012):

Εδάφιο 49: «Αλλαγές στις μεθόδους παραγωγής της γεωργίας, της δασοπονίας και της βιομηχανίας, καθώς και αλλαγές στην ανάπτυξη των πόλεων, στα δίκτυα μεταφορών και υποδομών, στον τουρισμό και γενικότερα στον τρόπο με τον οποίο έχει αλλάξει το χώρο-χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται, ζει και εργάζεται ο άνθρωπος, επιταχύνουν το μετασχηματισμό του ευρωπαϊκού τοπίου, με σημαντικές επιπτώσεις στις χρήσεις γης και την ποιότητα του γενικότερα. Τα παραπάνω δεν αφορούν μόνο στις φυσικές περιοχές, αλλά κάθε είδους πολιτισμικό τοπίο, και ιδιαίτερα τα τοπία που αποτελούν ζωτικό μέρος του αστικού περιβάλλοντος».

Εδάφιο 50: «Η πολιτική της χωρικής ανάπτυξης (spatial development policy) μπορεί να συμβάλει στην προστασία, διαχείριση και ανάδειξη του τοπίου, υιοθετώντας κατάλληλα μέτρα και οργανώνοντας καλύτερα την συνεργασία διαφόρων τομεακών πολιτικών (sectoral policies) που έχουν σημαντική εξουσία αναφορικά με χωρικά ζητήματα. Κατάλληλα μέτρα στον τομέα της προστασίας του τοπίου περιλαμβάνουν:

- Την ένταξη της παραμέτρου τοπίο στο χωρικό σχεδιασμό και σε τομεακές πολιτικές και σύνδεση με τους τομείς της οικονομίας, της γεωργίας, των υποδομών, της αστικής

ανάπτυξης, του πολιτισμού, του περιβάλλοντος και της κοινωνίας, καθώς όλα τα παραπάνω έχουν άμεσες επιπτώσεις στον τρόπο μετασχηματισμού του τοπίου.

- Εξέταση (examination) των τρόπων αξιολόγησης των τοπίων, ανάλυση των χαρακτηριστικών τους, αναγνώριση των ενδιαιτημάτων που περιλαμβάνουν, αναγνώριση των δυναμέων και πιέσεων που τα διαμορφώνουν, ανάλυση του ορισμού και σκοπού της έννοιας 'ποιότητα του τοπίου'.

- Δράση ολοκληρωμένων (integrated) πολιτικών που ταυτόχρονο σκοπό έχουν την προστασία, διαχείριση (managing) και σχεδιασμό-προγραμματισμό (planning) του τοπίου.

- Την ενσωμάτωση της ανάπτυξης του τοπίου σε διεθνή προγράμματα.

- Μεγαλύτερη διασυνοριακή, διακρατική και διαπεριφερειακή συνεργασία στον τομέα της ανάπτυξης του τοπίου (landscape development): ανταλλαγή γνώσης, ανάπτυξη περισσότερων προγραμμάτων έρευνας με συνεργασίες επιστημονικών και πολιτικών φορέων.

- Ενδυνάμωση της έννοιας της «τοπιακής ευαισθησίας» (landscape awareness), της εξέλιξης και των δυνατοτήτων διατήρησης και μετασχηματισμού των τοπίων, της αξίας τους και της συμβολής τους στην οικονομική ανάπτυξη.

- Μεγαλύτερη ένταξη της έννοιας του τοπίου και της ανάπτυξής του σε προγράμματα κατάρτισης διαφόρων ειδικοτήτων.

- Για τη χωρική διάσταση της αειφορίας, η χωρική συνοχή (spatial cohesion), η αποφυγή κατάτμησης ενδιαιτημάτων και ανθρώπινων οικιστικών συνόλων, η διατήρηση πολιτισμικών αξιών του τοπίου, η ορθολογική χωρική τοποθέτηση δικτύων μεταφοράς, η συμβολή πρακτικών στη βελτίωση της σχέσης πόλης και υπαίθρου κ.ά. αποτελούν παράγοντες που συμβάλλουν στη μελέτη και αποτίμηση της αειφορίας του τοπίου, η οποία έχει μεγαλύτερη αξία στη μεγάλη κλίμακα, για μεγάλες περιοχές.

- Η μελέτη της μεταβολής της χωρικής διάστασης του τοπίου αποτελεί σημαντικό βήμα για τον αειφόρο σχεδιασμό-προγραμματισμό του τοπίου, μέσα από την επιστήμη και τέχνη της Αρχιτεκτονικής Τοπίου. Επιπλέον, η μεταβολή των χωρικών προτύπων του τοπίου με τη χρήση δεικτών αποτελεί αντικείμενο της Οικολογίας Τοπίου. Η ποσοτικοποίηση της δομής

του τοπίου μέσω δεικτών δίνει πληροφορίες για τις λειτουργίες, και τον βαθμό και τρόπο μεταβολής του τοπίου (Botequilha Leitão και Ahern, 2002).

Προκύπτει επομένως από το κείμενο των «Βασικών αρχών για την αειφόρο χωρική ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή ήπειρο», ότι η χωροταξική πολιτική μπορεί να συμβάλει στην προστασία του τοπίου και στη διαχείρισή του, με την ενσωμάτωση των πολιτικών τοπίου στο χωροταξικό σχεδιασμό, αλλά και στις λοιπές τομεακές πολιτικές, οι οποίες έχουν άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στην εξέλιξη των τοπίων. Αυτή η αλληλεπίδραση ανακοινώνεται επίσημα στα κείμενα που υιοθετούνται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και στην εισήγηση της Επιτροπής Υπουργών πάνω στις αρχές και τις κατευθυντήριες γραμμές της CEMAT για τη διαρκή χωρική ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ηπείρου και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο.

Σε σχέση με τη χωροταξία, τα τοπία έχουν πλέον αναγνωριστεί ως μια πολύτιμη πηγή της αειφόρου ανάπτυξης. Σε πολλούς τομείς, αλλά κυρίως στον τουρισμό και την αναψυχή, τα τοπία αποτελούν βασικό στοιχείο του χωροταξικού σχεδιασμού και βασικό στοιχείο διαχείρισης του χώρου (Παπαγιάννης, 2012). Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, θεωρεί ότι οι αλλαγές στις πολιτικές δομές όχι μόνον διαμορφώνουν το τοπίο, αλλά και επηρεάζουν τις λύσεις του σχεδιασμού (Προοίμιο της Σύμβασης για το Τοπίο).

2. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΤΟΠΙΟ

Η Ευρώπη αποτελείται από ένα πλήθος τοπίων τα οποία αποτελούν μαρτυρία της διαχρονικής σχέσης που έχει ο άνθρωπος με το φυσικό και αστικό περιβάλλον του. Η εξέλιξη των τεχνικών παραγωγής στον τομέα της γεωργίας, της δασοκομίας και της βιομηχανίας, καθώς και αλλαγές στους τομείς της πολεοδομίας, των μεταφορών, των υποδομών, τον τουρισμό και την αναψυχή, έχουν οδηγήσει σε επιτάχυνση του μετασχηματισμού των ευρωπαϊκών τοπίων, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε υποβάθμιση της ποιότητας τους. Αυτό δεν αφορά μόνο στο τοπίο υψηλής φυσικής αξίας, αλλά επίσης όλες τις κατηγορίες των πολιτιστικών τοπίων, ειδικά εκείνων που είναι μέρος του αστικού περιβάλλοντος.

Για τους λόγους αυτούς και όχι μόνο, τα τελευταία χρόνια, το τοπίο αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως θέμα κεντρικής σημασίας. Σε μεγάλο βαθμό η αναγνώριση αυτή έχει βασιστεί σε μια διευρυνόμενη εκτίμηση των πολιτικών πτυχών του τοπίου, του ιδεολογικού του χαρακτήρα και των επιπτώσεών σε αυτό. Ιστορική τομή σ' αυτήν τη διαδικασία αναγνώρισης του τοπίου ως θέματος κομβικής σημασίας για την ιστορική και πολιτική διαδικασία αποτέλεσε η υπογραφή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο ή Σύμβασης της Φλωρεντίας το 2000 (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012). Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του τοπίου αποτελούσε ένα ζήτημα σημαντικού επιστημονικού διαλόγου

μεταξύ των διαφόρων επιστημονικών κλάδων, που άπτονται της μελέτης του. Οι διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι (πολιτισμική γεωγραφία, οικολογία, αρχιτεκτονική τοπίου κ.λπ.), που μελετούν το τοπίο, προσπαθούσαν να το προσδιορίσουν εννοιολογικά με αποτέλεσμα, όμως, το τοπίο να έχει οριστεί και επανοριστεί πολλές φορές (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012).

Πρέπει να σημειωθεί ότι, σε διεθνές επίπεδο, πριν από την κινητοποίηση του Συμβουλίου της Ευρώπης, το τοπίο είχε αναχθεί σε προστατευόμενο αγαθό από το 1972, έτος υπογραφής, στο πλαίσιο της UNESCO, της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Ωστόσο το επίκεντρο εστιάστηκε τότε στα πολιτιστικά αγαθά, δεδομένου ότι αφορμή για την ενεργοποίηση της διεθνούς Κοινότητας ήταν η καταστροφή που υπέστησαν οι πολιτιστικοί θησαυροί των λαών της Ευρώπης κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα τοπία εξετάστηκαν πρωτίστως από την άποψη της πολιτιστικής αξίας, νοούμενα ως έργα ανθρώπου ή ως συνδυασμός έργων ανθρώπου και φύσης και ως εκτάσεις, περιλαμβανομένων των αρχαιολογικών χώρων, με παγκόσμια αξία ιστορική, εθνολογική, ανθρωπολογική, αισθητική (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/UNESCO).

Τις δεκαετίες που ακολούθησαν, παρά τις διάφορες συμβάσεις του διεθνούς δικαίου, οι οποίες αναφέρονταν άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα στο τοπίο και την προστασία του, το τοπίο εξακολουθούσε να παραμένει χωρίς έναν σαφή και κοινώς αποδεκτό ορισμό (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012).

Η υπογραφή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο, το 2000, στη Φλωρεντία της Ιταλίας, έμελλε να αποτελέσει σημαντική ιστορική τομή για το ζήτημα του εννοιολογικού προσδιορισμού του τοπίου. Κι αυτό, διότι, η Σύμβαση αυτή παρέχει έναν νέο ορισμό για το τοπίο και δίνει αξία σε όλους τους τύπους τοπίου (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012). Το τοπίο ορίζεται «[...] ως μια περιοχή, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το λαό της, της οποίας ο χαρακτήρας είναι αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης φυσικών ή/και ανθρωπογενών παραγόντων (άρθρο 1, παρ. α')». Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, ο όρος «τοπίο» είναι ευρύς και περιλαμβάνει πολύ περισσότερα «από τη φυσική έκταση που μπορεί να γίνει ορατή με μια ματιά» (Benson και Roe, 2000).

Τοπίο είναι η περιοχή που αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος ως «αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης φυσικών και /ή ανθρωπογενών παραγόντων». Συντίθεται συνεπώς από το φυσικό περιβάλλον και την επέμβαση του ανθρώπου σ' αυτό, με έντονο το στοιχείο της ιστορικής εξέλιξης και υπερκεράζει τις τομεακές περιβαλλοντικές προσεγγίσεις, αποτελώντας ενοποιητικό κρίκο περιβαλλοντικών και χωρικών συνιστωσών της περιοχής, (Μπεριάτος, 2007). Πιο συγκεκριμένα, το τοπίο είναι μια περιοχή, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το λαό της (“an area as perceived by people...”). Η αντίληψη διαδραματίζει

ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κατανόηση της έννοιας του «τοπίου». Κι αυτό, διότι αντιλαμβάνομαι το τοπίο, σημαίνει ότι αναλύω, αξιολογώ, ερμηνεύω και συνθέτω τα στοιχεία του χώρου που με περιβάλλει σε ένα ενιαίο σύνολο. Αντίληψη, σημαίνει, επίσης, ότι αντιλαμβάνομαι το τοπίο με όλες τις αισθήσεις μου και με την ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα μου - «ένα οποιοδήποτε τοπίο δεν απαρτίζεται μόνον από αυτό που βρίσκεται μπροστά στα μάτια μας, αλλά και από αυτό που βρίσκεται μέσα στο μυαλό μας» (Meinig, 1979 από Τερκενλή, 1996), ενώ εμείς σταδιακά το συνδέουμε με τις ενέργειες, τις επιρροές μας και τις δράσεις μας στο φυσικό χώρο που μας περιβάλλει.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο ή Σύμβαση της Φλωρεντίας (Φλωρεντία, 2000) είναι η σημαντικότερη σύμβαση του διεθνούς δικαίου για το τοπίο, καθώς είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένη σ' αυτό και την προστασία του. Αντανακλά το αυξανόμενο ενδιαφέρον των κρατών – μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης να επιτύχουν βιώσιμη ανάπτυξη βασισμένη σε μια ισορροπημένη και αρμονική συσχέτιση των κοινωνικών αναγκών, της οικονομικής δραστηριότητας και της προστασίας του περιβάλλοντος (Βλ. Προοίμιο της Σύμβασης για το Τοπίο). Σκοπός της είναι η προστασία, η διαχείριση και ο σχεδιασμός κάθε τύπου τοπίου οπουδήποτε, καθώς και η δημιουργία πανευρωπαϊκού δικτύου συνεργασίας για τα θέματα αυτά (άρθρο 3). Για την εκπλήρωση του σκοπού της ενθαρρύνει τις εθνικές διοικήσεις των συμβαλλομένων κρατών – μελών της να υιοθετήσουν μέτρα και στρατηγικές για το τοπίο σε εθνική, τοπική και περιφερειακή κλίμακα (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012).

Η Σύμβαση του Τοπίου φιλοδοξεί να εισαγάγει μια νέα φιλοσοφία, η οποία διαπνέεται α) από την αρχή του εκδημοκρατισμού της έννοιας του τοπίου (αναγνώριση κάθε τύπου τοπίου), β) την αρχή της συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών, γ) την αρχή της ενσωμάτωσης του τοπίου σε όλους τους τομείς της πολιτικής ζωής με άμεσες ή έμμεσες δυνατές επιπτώσεις στο τοπίο και δ) την αρχή της δυναμικής διαχείρισης του τοπίου (προώθηση μιας νέας οπτικής στη διαχείριση των τοπίων και των αλλαγών τους ενσωματώνοντας και τα «νέα» μελλοντικά τοπία) (Ευπραξία-Αίθρα). Αυτό το οποίο επιδιώκει να επιτύχει σε βάθος χρόνου είναι να εκφραστεί η δημοκρατία τόσο ως προς τη διασφάλιση της ποιότητας όλων των ευρωπαϊκών τοπίων, όσο και ως προς την ενεργό συμμετοχή του κοινού (Προοίμιο της Σύμβασης για το Τοπίο).

Η Σύμβαση αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, εκ των οποίων στο πρώτο δίνονται οι ορισμοί των εννοιών που χρησιμοποιούνται στη Σύμβαση, το δεύτερο είναι αφιερωμένο σε μέτρα που υποχρεούνται να εφαρμόσουν τα συμβαλλόμενα μέρη σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, το τρίτο αναφέρεται σε μέτρα που ενθαρρύνουν τη συνεργασία σε περιφερειακό επίπεδο και τέλος, το τέταρτο αναφέρεται σε διατάξεις που αφορούν στη δομή και τη λειτουργία της Σύμβασης.

Το τοπίο επομένως είναι μια συγκεκριμένη οντότητα, όπου ο χαρακτήρας της διαμορφώνεται βάσει των ιδιαίτερων φυσικών και ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών στοιχείων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους μέσα στο χώρο και στον χρόνο (Δαλίπη και Ευπραξία-Αίθρα, 2012).

Η κρίσιμη σχέση που υφίσταται μεταξύ των παραγόντων που διαμορφώνουν το χαρακτήρα του τοπίου, καθορίζει και την ευημερία του ατόμου και της κοινωνίας. Κι αυτό, διότι, το τοπίο διαδραματίζει ρόλο δημοσίου ενδιαφέροντος στο πολιτισμικό, οικολογικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό πεδίο, συνιστά πόρο που ευνοεί την ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας και η προστασία του συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας (Προοίμιο της Σύμβασης για το Τοπίο). Κατά αυτόν τον τρόπο, το τοπίο ως ένα δυναμικό σύνολο περιβαλλοντικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών στοιχείων και σχέσεων ταυτίζεται νοηματικά και με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης υπό την έννοια των εμπεριεχόμενων σε αυτήν αντίστοιχων πυλώνων (περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία), (Ευπραξία-Αίθρα, 2010).

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης μνημονεύεται ρητά στο Προοίμιο της Σύμβασης ως κοινός επιδιωκόμενος στόχος των συμβαλλομένων μερών. Την ίδια στιγμή, η προστασία, η διαχείριση και ο σχεδιασμός του τοπίου είναι ενέργειες και δράσεις, οι οποίες έχουν παρελθόν, παρόν και μέλλον (Dejeant-Pons, 2010), στοχεύουν, δηλαδή, αφενός στην αποκατάσταση τοπίων και στην εξασφάλιση της διατήρησής τους, αφετέρου αυτού του είδους η αποκατάσταση και διατήρηση θα πρέπει να έχει ποιοτικό υπόβαθρο, ώστε να διατηρηθεί στο χρόνο.

Στο πλαίσιο αυτό, το τοπίο ως «προϊόν της ιστορίας, ιδρυτής της πολιτισμικής ταυτότητας, μια κληρονομιά που οφείλουμε να μοιραζόμαστε, και μια αντανάκλαση της Ευρωπαϊκής ποικιλότητας» (Buergi, 2006), είναι ανησυχία όλων και όχι ορισμένων επιστημόνων ή ειδικών τεχνικών. Για το λόγο αυτό, η Σύμβαση του Τοπίου αναγνωρίζει ότι για την προστασία του τοπίου και τη βιώσιμη ανάπτυξη, απαραίτητη είναι η προώθηση των αρχών της διακυβέρνησης σε περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο.

3. Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΝΟΗ, ΝΕΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από σημαντική ιστορική και πολιτισμική κληρονομιά, καθώς και από πλούσια αλλά σε εύθραυστη ισορροπία οικοσυστήματα, φυσικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά που δημιουργούν ιδιαίτερης αξίας χώρους και σημαντικής ποικιλίας τοπία. Γενικότερα, ο μεσογειακός χώρος χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερος φυσικογεωγραφικός χώρος, υπόβαθρο για τις πολυάριθμες πολυπολιτισμικές κοινωνίες που ευημέρησαν

στο πέρασμα του χρόνου. Οι ιδιαιτερότητες, η πολυπλοκότητα και η ομορφιά αυτών των χωροκοινωνικών σχηματισμών ενέπνευσαν πολλούς από τους περιηγητές του 18ου και 19ου αιώνα που είτε στα κείμενα τους είτε σε πίνακες ζωγραφικής προσπάθησαν να τους μνημονεύσουν (Tomkinson, 2002). Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Γάλλου συγγραφέα Jacques Lacartiere, που ταξίδεψε για πολλά χρόνια στη Μεσόγειο και ιδιαίτερα στην Ελλάδα και ο οποίος, μιλώντας για τα ελληνικά νησιά στα κείμενά του, χαρακτήριζε τα τοπία που συναντούσε ως «...σπάνιας τελειότητας και ευαισθησίας (paysages exquis)», (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2010).

Το ελληνικό τοπίο άρχισε να αλλάζει με έντονο τρόπο κυρίως μετά τις δεκαετίες του '60 '70, περίοδο της έντονης οικοδόμησης και της επικράτησης του μοντερνισμού ως μοντέλου παραγωγής κατοικίας και γενικότερα δόμησης. Οι μεταβολές, συχνά υποβάθμιση για το τοπίο, σε περιπτώσεις έγιναν με βίαιο τρόπο και ad hoc πρακτικές. Η διαμόρφωση των ελληνικών αστικών και αγροτικών χώρων σπανίως επιδιώκει τη διατήρηση των παραδοσιακών τρόπων παραγωγής οικιστικών κελυφών. Αντίθετα, συνδέεται με μια σύγχρονη, γενικευμένη και αμνησιακή τάση δημιουργίας του οικιστικού αποθέματος. Η ανανέωση του δομημένου περιβάλλοντος με την εξάλειψη της ιστορικότητας των αστικών κέντρων, την ανεξέλεγκτη αστική επέκταση, τη διασπορά των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, την αλλαγή των γεωργικών πρακτικών και τέλος την ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του τοπίου ως πηγής τουριστικής ανάπτυξης, επέφεραν και επιφέρουν πραγματικές μεταβολές των τοπίων (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2010).

Η εξέλιξη του ελληνικού τοπίου, αν και διατηρεί κάποιες συνέχειες, καθιστά πλέον ανέφικτη την θεώρηση του ελληνικού τοπίου ως χώρου στον οποίο συντελέστηκε μια αργή απόθεση που διατηρεί τα ίχνη του παρελθόντος και αντιστέκεται στη λήθη (Ballesta, 2007). Οι μετασχηματισμοί του ελληνικού τοπίου, κυρίως μετά την μεταπολεμική περίοδο, έγιναν με ιδιαίτερα γρήγορο και βίαιο ρυθμό και πάντα σε συσχέτιση με την επικρατούσα λογική οργάνωσης και διαχείρισης του χώρου από τις άρχουσες κοινωνικές τάξεις. Οι αλλαγές αυτές που είναι ορατές τόσο στο αστικό, όσο και στο αγροτικό τοπίο αφήνουν να φανεί η συστηματική υποβάθμιση του ελληνικού τοπίου, υπό αυτή την έννοια, της ανανέωσης του οικιστικού αποθέματος, της ανεξέλεγκτης και απρογραμματίστης αστικοποίησης, της μετατροπής των αγροτικών και γεωργικών πρακτικών, της εκμετάλλευσης του τοπίου ως πηγής οικονομικής ανάπτυξης (Μπεριάτος, 2007).

Αποτέλεσμα αυτής της «ταχύρρυθμης» μεταβολής του τοπίου, που κατέστησε παρωχημένη και αναχρονιστική την θεώρηση του τοπίου ως μιας στατικής αξίας, ήταν η εξάλειψη της ιστορικότητας του ελληνικού τοπίου και ταυτόχρονα η εκ νέου επινόησή του βάσει σύγχρονων κοινωνικών πρακτικών. Μπροστά σε αυτή την ριζική αμνησιακή μεταμόρφωση του τοπίου τα τελευταία πενήντα χρόνια και δεδομένου ότι οι σύγχρονες τάσεις διαμόρφωσης δεν αρθρώνουν μια ταυτότητα, το ελληνικό τοπίο μοιάζει να προσ-

διορίζεται κυρίως από την έλλειψη ιστορικών δεσμών, τη διαρκή επικαιροποίησή του και την ικανότητά του όχι μόνο να καταστρέφει αλλά και να δημιουργεί καινοτόμα σχήματα σε μια χαοτική και τυχαία λογική. Πράγματι η συμμετοχή του χρόνου και της ανθρώπινης παρουσίας στην εξελισσόμενη δυναμική του τοπίου αποτελεί τεκμήριο πολιτιστικής αξίας. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Δ. Πικιώνη ότι «...μελετούμε το πνεύμα που αναδίδεται από τους τόπους» επιβεβαιώνοντας την πολιτιστική και πνευματική διάσταση του τοπίου, κάτι που συνδέεται με την διαχρονική άμεση ανθρώπινη παρουσία στη αναπαραγωγή του (Παρπαίρης, 2007).

Σύμφωνα με τους Bernard Latarjet και Francois Hers «απέναντι σε τοπία που έχασαν τη συνοχή και την αξία τους, ή δεν είναι παρά απομεινάρια παλαιών αξιών, απαιτείται ένα έργο δημιουργίας για να δοθεί ένα νόημα σε αυτή την κατάσταση πραγμάτων» (DATAR, 1989). Η αναπαράσταση του σύγχρονου ελληνικού τοπίου απαιτεί μια ανάγνωση και ερμηνεία όχι μόνο για την τεκμηρίωσή του, αλλά και ως μια δημιουργική προσπάθεια νοηματοδότησης και συγκρότησης μιας ταυτότητας αποδεκτής από το κοινωνικό σύνολο. Η ασάθεια του ελληνικού τοπίου έχει ως συνέπεια την αναζήτηση της ακρίβειας και της αίσθησης της μονιμότητας στην λογική ενός τεχνικού, καλλιτεχνικού φορμαλισμού, σε αναντιστοιχία με την πραγματικότητα που απεικονίζει (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2010).

Στο πλαίσιο αυτής της μεταμόρφωσης που δέχτηκε το ελληνικό τοπίο, η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση για το Τοπίο του Συμβουλίου της Ευρώπης, με καθυστέρηση δεκαετίας, για προφανείς λόγους παγιωμένους στην ελληνική πραγματικότητα: έλλειψη νομικής υποχρέωσης, δεδομένου του μη δεσμευτικού χαρακτήρα της, εγγενείς διοικητικές αγκυλώσεις, γραφειοκρατικές εμπλοκές, πιέσεις ανταπόκρισης έναντι άλλων επιτακτικών αναγκών και υποχρεώσεων. Η κύρωση επισφραγίζει, μάλιστα, μια εποχή που η συνειδητοποίηση και ευαισθησία για τα προβλήματα του βιοφυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος διευρύνονται, ενώ η ανησυχία για τα μικρά ή μεγάλα περιβαλλοντικά εγκλήματα που διαπράττονται οξύνεται. Ένα νέο νομικό κείμενο προστίθεται έτσι σε όσα ήδη ρυθμίζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις Πολιτείας και πολιτών έναντι της προστασίας του τοπίου (Βλαντού, 2012).

Η ελληνική έννομη τάξη είχε από μακρόν ανταποκριθεί στην αναγκαιότητα σεβασμού της φύσης, όχι μόνον υπό την έννοια του φυσικού περιβάλλοντος (πανίδα, χλωρίδα, δασική βλάστηση, γεωμορφολογικοί σχηματισμοί), αλλά και για λόγους αισθητικούς (αισθητική, ψυχική υγιεινή, απόλαυση και ανάπαυση), πολιτιστικούς, εθνικής οικονομίας (τουρισμός). Η προστασία ανάγεται τόσο σε επίπεδο Συντάγματος, όσο και κοινής νομοθεσίας, με έτος εκκίνησης το 1938 (α.ν.856). Θα ακολουθήσουν ο ν.1469/1950, που εισήγαγε την έννοια των τόπων ή έργων «χαρακτηριζομένων ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους» (ΤΙΦΚ), και προέβλεπε γι' αυτά καθεστώς προστασίας σύμφωνα με τις διατάξεις του Αρχαιολογικού Κώδικα (ν. 1469/1950 (Α169) άρθ.1 και κ.ν.5351/1932). Η αρμοδιότητα χαρακτηρισμού,

υπαγόμενη αρχικά στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως, μεταφέρθηκε το 1984 στο τότε ΥΠΕΧΩΔΕ, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη ότι το περιβάλλον (φυσικό και πολιτιστικό) συνιστά ενιαίο έννομο αγαθό, εκφάνσεις του οποίου αποτελούν οι εν λόγω τόποι. Έπονται τα ν.δ. 8/1969 και 996/1971 (ν.δ. 8/1969 (Α7) Δασικός Κώδικας, άρ.78 «Εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση και διατηρητέα μνημεία της φύσης», όπως διαμορφώθηκε με ν.δ.996/1971), που υιοθετούν δύο νέες κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών: α) Τα «αισθητικά δάση», δάση «αναψυχής, υγείας και περιπάτου ή τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους» με ενδιαφέρον από άποψη αισθητική, υγιεινή και τουριστική και β) Τα «διατηρητέα μνημεία της φύσεως», εκτάσεις «με ιδιαίτεραν παλαιοντολογικήν, γεωμορφολογικήν και ιστορικήν σημασίαν», καθώς και τα μεμονωμένα στοιχεία της φύσης με αντίστοιχα χαρακτηριστικά (Βλαντού, 2012).

Το Σύνταγμα του 1975-1986/2001 εμφύσησε νέα πνοή στην προστασία του περιβάλλοντος, την οποίαν ανήγαγε σε Συνταγματικά προστατευόμενη αξία και υποχρέωση του κράτους. Σε αρμονία με τις Συνταγματικές επιταγές και νέες αντιλήψεις, ο ν.1650/1986 (ν. 1650/1986 (Α160) «για την προστασία του περιβάλλοντος» άρ.1,2,18,19,21, και ο ν.3937/2011(Α60) «Διατήρηση της βιοποικιλότητας»), προσέγγισε την έννοια «περιβάλλον» ως «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων, τα οποία ευρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες». Αναγνώρισε την προστασία του περιβάλλοντος ως «θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής» και θέσπισε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς. Αντικείμενο προστασίας αποτελούν περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου «λόγω της οικολογικής, γεωμορφολογικής, βιολογικής, επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους». Οι διατάξεις, εμφορούμενες από την προσέγγιση του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου, αναγνώρισαν την αμοιβαία αλληλεξάρτηση και επίδραση των στοιχείων του περιβάλλοντος και υιοθέτησαν την προστασία της φύσης και του τοπίου κατά τρόπο συνολικό, χωρίς διάκριση στα επί μέρους χαρακτηριστικά (Βλαντού, 2012). Η βούληση του νομοθέτη ενισχύθηκε με την εισαγωγή της έννοιας του «οικοσυστήματος» (σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων), η προστασία του οποίου απαιτείται να είναι συνολική και συγχρόνως εξατομικευμένη στη βάση των, κατά περίπτωση, ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του (Καράκωστας, 2000).

Ο προγραμματισμός του τοπίου είναι ουσιαστικά ανύπαρκτος, και θεωρητικά και μόνο εμπεριέχεται στον χωρικό σχεδιασμό/προγραμματισμό. Σύμφωνα με το Νόμο 2742/ΦΕΚ 207/Α'07.10.1999 Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη & άλλες διατάξεις, ο Χωροταξικός Σχεδιασμός, έχει ως στόχο την «προστασία και αποκατάσταση του περιβάλλοντος, στη διατήρηση των οικολογικών και πολιτισμικών αποθεμάτων και στην

προβολή και ανάδειξη των συγκριτικών γεωγραφικών, φυσικών, παραγωγικών και πολιτιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας». Στο χωροταξικό σχεδιασμό, δίνεται έμφαση στην αναπτυξιακή διάσταση και την οργάνωση των δραστηριοτήτων, την προστασία του περιβάλλοντος, τα δίκτυα οικισμών, τις μείζονες μεταφορικές / τεχνικές υποδομές, την άρθρωση με κατευθύνσεις Περιφερειακής Ανάπτυξης (Κουσιδώνης, 2007).

Η κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου, έγινε με τον νόμο υπ.αριθ. 3827 (ΦΕΚ Α 30/25.2.2010), «σχεδιασμός τοπίων σημαίνει δυναμική δράση με μακροπρόθεσμη προοπτική, για να ενισχύνονται, αποκαθίστανται ή να δημιουργούνται τοπία», όπου ο όρος σχεδιασμός χρησιμοποιείται στη θέση του αγγλικού όρου «planning» (Αθανασιάδου, 2012).

Με την αφορμή αυτή και δεδομένης της χρονικής συγκυρίας της αξιολόγησης - αναθεώρησης των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ) των 12 Περιφερειών της χώρας, ενσωματώθηκε ένα κεφάλαιο που αφορά στην πολιτική και διαχείριση του τοπίου στις προδιαγραφές της αξιολόγησης-αναθεώρησης των Περιφερειακών Πλαισίων. Στόχος της προσπάθειας αυτής είναι στα αναθεωρημένα Περιφερειακά Πλαίσια να υπάρχει μια ολοκληρωμένη και εξειδικευμένη προσέγγιση στα θέματα του τοπίου, η οποία θ' αναγνωρίζει στο χώρο κάθε Περιφέρειας τοπία ιδιαίτερης σημασίας, στα οποία θα επιδιωχθεί κατά προτεραιότητα η εφαρμογή συντονισμένων δράσεων ανάδειξης και διαχείρισης. Το τοπίο, αντιμετωπίζεται σαν πόρος περιβαλλοντικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού, αποτελώντας συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας.

Για πρώτη φορά οι στρατηγικές κατευθύνσεις των Περιφερειακών Πλαισίων θα ενσωματώνουν και μια σειρά εκτιμήσεων και προτάσεων για το τοπίο, και θα καταλήγουν α) στην αναγνώριση ζωνών τοπίου, β) σε γενικές πολιτικές και κατευθύνσεις για την προστασία, ανάδειξη και αειφορική διαχείριση του τοπίου στο σύνολο της Περιφέρειας γ) στις βασικές προτεραιότητες, στόχους ποιότητας τοπίων για κάθε ζώνη τοπίου που θα ορισθεί σε κάθε ΠΠΧΣΑΑ, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ότι κάθε αναπτυξιακό έργο είναι συμβατό με την επίτευξη των στόχων αυτών, και δ) προτάσεις για την ελαχιστοποίηση των πιέσεων που αλλοιώνουν το τοπίο και υπόδειξη προτάσεων για πολιτικές και μέτρα διαχείρισης που θα πρέπει να εξειδικευθούν στο χωρικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, τόσο στα Ρυθμιστικά Σχέδια Αθήνας και Θεσσαλονίκης αντίστοιχα, όσο και στον υποκείμενο σχεδιασμό (Ρυθμιστικά σχέδια κατά το Ν.2508/97, ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, ΖΟΕ λοιπά σχέδια χρήσης γης, Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες, κλπ).

Η προσέγγιση του τοπίου μέσα από τα εργαλεία του χωροταξικού σχεδιασμού και στην προκειμένη περίπτωση μέσα από τα Περιφερειακά Πλαίσια, όπως αναλύθηκε παραπάνω, έρχεται να καλύψει σε μεγάλο βαθμό το έλλειμμα μιας ολοκληρω-

μένης προσέγγισης πολιτικής τοπίου, δίνοντας έτσι στο χωροταξικό σχεδιασμό και στα Περιφερειακά Πλαίσια ένα ρόλο «καταλύτη», για την αντιμετώπιση των σημερινών προκλήσεων στα θέματα τοπίου, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την ισορροπία μεταξύ «ανθρώπινων επιθυμιών» και «προϋποθέσεων για την ανάπτυξη».

Έγινε πλέον κατανοητό ότι το τοπίο αποτελεί παράμετρο η οποία πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στις διαδικασίες χωρικού σχεδιασμού με συστηματικό τρόπο, προωθώντας την αρμονική ένταξη στο τοπίο των μεταβολών που επιβάλλονται από τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και περιβαλλοντικές διεργασίες. Ταυτόχρονα μέσω της αλληλοτροφοδότησης που υπάρχει μεταξύ του τοπίου και του χωροταξικού σχεδιασμού δημιουργείται μια νέα δυναμική για μια αλλαγή στη φιλοσοφία, στην έμπνευση και στο όραμα, του σχεδιασμού στην Ελλάδα.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι γεγονός ότι διανύουμε μια περίοδο στην οποία τα μοντέλα ανάπτυξης έχουν αμφισβητηθεί και βρίσκονται στο επίκεντρο πολλών κριτικών. Διαπιστώνουμε την αποδυνάμωση του παραδοσιακού ρόλου του Κράτους και την αυξανόμενη σημασία της Περιφερειακής και τοπικής κλίμακας, την αναποτελεσματικότητα πολλές φορές του μοντέλου σχεδιασμού, τις πιέσεις για περισσότερες συμμετοχικές διαδικασίες. Όλοι αυτοί οι παράγοντες, αλλά και πολλοί άλλοι ακόμη είναι λόγοι για την αναζήτηση μιας νέας πολιτικής χωρικού σχεδιασμού.

Είναι λοιπόν απαραίτητο βασιζόμενοι στις αξίες του χωρικού σχεδιασμού που μεταξύ άλλων εκφράζει και το Συμβούλιο της Ευρώπης, να επαναπροσδιορίσουμε τις πολιτικές μας, τις συνήθειες μας με βασικό στόχο την πρόληψη, την πρόληψη μιας κρίσης η οποία δεν θα είναι μόνο αναπτυξιακή υπό την οικονομική έννοια αλλά και περιβαλλοντική και κυρίως κοινωνική.

Πρέπει να θέσουμε ως προοπτική την προώθηση μιας κοινής κοινωνικής συνείδησης. Πρέπει να εντείνουμε την προσπάθεια για τη δημιουργία μιας νέας χωροταξικής σκέψης στην κατεύθυνση επίλυσης των σημερινών προβλημάτων και να συνεχίσουμε την προσπάθεια οικοδόμησης σεναρίων εξέλιξης του χώρου μας, να χτίσουμε την ταυτότητά μας και να προστατεύσουμε τις αξίες στο μέλλον.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, αλλά και πολύ περισσότερο η κύρωσή της από την Ελλάδα, δίνουν μια νέα πνοή στο χωρικό σχεδιασμό, καθώς η πολιτική για το τοπίο έρχεται να επηρεάσει τις κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού. Μέσω του τοπίου δημιουργείται τελικά μια δυναμική για μια αλλαγή στη φιλοσοφία, στην έμπνευση και στο όραμα, του σχεδιασμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αθανασιάδου, Ε. (2012) Η αρχιτεκτονική τοπίου στο μεσογειακό περιβάλλον και η συμβολή της στην αιεφόρο ανάπτυξη: *Μεθοδολογία προγραμματισμού με αρχές οικολογίας τοπίου, εφαρμογή σε περιαστικό τοπίο της ανατολικής Θεσσαλονίκης*. Διδακτορική διατριβή. ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονικής Τοπίου. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνική Σχολή & Γεωπονική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Βλαντού, Α, (2012) «Το τοπίο ως περιβαλλοντικό αγαθό: ασυμβατότητα μεταξύ δικαίου προστασίας και πραγματικότητας».
- Ballesta, J. (2007) «Απεικονίζοντας τη νέα ταυτότητα και την αστάθεια του ελληνικού τοπίου». Στο Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ, ΠΘ.
- Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2007) «Παρατηρητήριο για το τοπίο: Η υλοποίηση χάρτας του τοπίου ως απαραίτητη προϋπόθεση για την άρτια διαχείριση των ευαίσθητων περιοχών». Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συμποσίου, Πρόγραμμα *Jean Monnet: Προστασία, αποκατάσταση και βιώσιμη ανάπτυξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στην Ευρώπη*. Βέροια, 30 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου.
- Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2010) «Η νέα ταυτότητα του ελληνικού τοπίου: μηχανισμοί και εργαλεία για την διαχείρισή του». Στο Ρόντος, Κ. (επιμ.) *Θέματα περιφερειακού σχεδιασμού και χωρικής ανάλυσης: Μέθοδοι, εργαλεία και συστήματα υποστήριξης*. Αθήνα: Γ. Μπένου.
- Δαλίπη, Ε. και Ευπραξία-Αίθρα, Μ. (2012) «Διακυβέρνηση τοπίου: Η εξέλιξη στις διαδικασίες δημόσιας συμμετοχής και οι απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο». *Νόμος & Φύση*.
- Ευπραξία-Αίθρα, Μ. (2010) *Η νομική προστασία του τοπίου στο διεθνές, κοινοτικό και εθνικό δίκαιο*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 198.
- Ευπραξία-Αίθρα, Μ. «Η νομική προστασία του τοπίου στο διεθνές, κοινοτικό και εθνικό δίκαιο», σ. 147.
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση Τοπίου, προοίμιο.
- Καράκωστας, Κ. «Περιβάλλον και Δίκαιο» εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, βλ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ», σ. 59 επ.

- Κουσιδώνης, Θ.Χ. (2007) «Η οργάνωση του χώρου και ο σχεδιασμός-προγραμματισμός: Μία εισαγωγή». ΤΕΕ. Ζ' Έκτακτος Κύκλος Σεμιναρίων Μικρής Διάρκειας. Δεκέμβριος 2007.
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου». Στο Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ, ΠΘ.
- Παπαγιάννης, Θ. (2012) 16ο Διεθνές Συνέδριο της Συνόδου του Συμβουλίου της Ευρώπης των Υπουργών Χωροταξίας (CEMAT), Θεσσαλονίκη.
- Παρπαϊρης, Α. (2007) «Το τοπίο βασική συνιστώσα του χωρικού σχεδιασμού». Στο Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ, ΠΘ.
- Τερκενλή, Θ.Σ. (1996) *Το πολιτισμικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Νόμοι
- Ν. 1469/1950 (Α169) άρθ.1 και κ.ν.5351/1932 «Περί αρχαιοτήτων».
- Ν. 1650/1986 (Α160) «Για την προστασία του περιβάλλοντος» άρθ.1,2,18,19,21, και Ν.3937/2011(Α60) «Διατήρηση της βιοποικιλότητας».
- Ν.Δ. 8/1969 (Α7) Δασικός Κώδικας, άρθ.78 «Εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση και διατηρητέα μνημεία της φύσης», όπως διαμορφώθηκε με ν.δ.996/1971.
- Π.Δ/γμα 161/1984 (Α/54) «Μεταφορά αρμοδιοτήτων στο ΥΠΕΧΩΔΕ».

Ξενογλώσση

- Benson, J.F. and Roe, M.H. (2000) "Landscape and Sustainability", p. 1.
- Buergi, E. (2006) "Preface". In Council of Europe (ed.) *Landscape and sustainable development: Challenges of the European Landscape Convention*. Council of Europe Publishing, p. 3.
- Conseil de l'Europe (2002) Conférence Européenne des Ministres responsables de l'Aménagement du Territoire (CEMAT) Principes Directeurs pour le Développement territorial durable du Continent Européen. Recommandations (Rec 2001) 1 du Comité des Ministres aux Etats Membres sur les Principes Directeurs pour le développement territorial durable du continent européen, 30 janvier.
- Datar (1989) *Mission photographique de la DATAR, paysages photographiques en France, les années 80*. Paris: Hazan.
- Dejeant-Pons, M. (2010) *The European landscape convention: Past, present, future*. Available at <http://coe.int>
- Tomkinson, J.L. (2002) *Travellers' Greece: Memories of enchanted land, anagnosis*. Publications: Athens

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/UNESCO, κύρωση
Σύμβασης από Ελλάδα με ν. 1126/1981 (Α32). Σύμβαση και στοιχεία διαθέσιμα από
www.unesco.org

*Ανέστης Γουργιώτης
Δρ Μηχανικός Χωροταξίας
Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής,
a.gourgiotis@prv.ypeka.gr*

Περιαστικό τοπίο στην Ελλάδα: Απειλές και προοπτικές

Αρης Σαπουνάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Η προσέγγιση της ποιότητας του τοπίου στην Ελλάδα παρουσιάζει σοβαρά κενά τόσο σε επίπεδο ακαδημαϊκής έρευνας στα Πανεπιστήμια και επεξεργασίας πολιτικών από πλευράς διοίκησης, όσο και σε επίπεδο ‘απλού κατοίκου’ και κοινής γνώμης. Οι λίγες πρόσφατες έρευνες ανέδειξαν τον κίνδυνο μη αναστρέψιμης υποβάθμισης του τοπίου της χώρας. Η εργασία εστιάζει στην παθολογία του περιαστικού τοπίου ως πλέον ευάλωτου στις πιέσεις της αστικής ανάπτυξης και, διερευνώντας τη διεθνή αλλά και την ελληνική εμπειρία, προτείνει μια βάση για την συστηματική προσέγγιση των απειλών που δέχεται με στόχο την πρόληψη η/και την αντιμετώπισή τους.

Λέξεις κλειδιά

Περιαστικό τοπίο, αστική ανάπτυξη, αστική διάχυση, χρήση γης, αλλοίωση του τοπίου

Periurban landscape in Greece: Threats and perspectives

Abstract

The issue of the quality of the landscape in Greece has not been addressed satisfactorily as yet, neither at the level of academic research and governmental policies nor at that of enhancing the understanding of public opinion and the average person in the street. As elucidated by the few recent studies on the issue, the quality of a sizeable number of the most important landscapes in Greece has already undergone irreversible changes. Based on experience from Greece and abroad, the present paper focuses on the country's periurban landscape, as being the most vulnerable to adversity and explores the way to prevent and accommodate the impact of urban sprawl.

Keywords

Periurban landscape, land use, urban sprawl, urban development, landscape change

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το περιαστικό τοπίο, όπως άλλωστε και το τοπίο στην Ελλάδα γενικότερα, παρότι ως αντικείμενο ιδιαίτερα σημαντικό για μια χώρα που φιλοδοξεί να μεγιστοποιήσει τα οφέλη της από τον τουρισμό, σπανίως αντιμετωπίστηκε μέχρι τώρα με την δέουσα επιστημονική σοβαρότητα. Οι λίγες προσπάθειες συστηματικής προσέγγισης του ζητήματος δεν κατάφεραν να αποτελέσουν τη βάση για μια ολοκληρωμένη θεώρησή του και να δώσουν ώθηση για οργανωμένη και στοχοθετημένη έρευνα σε ένα πεδίο που, παρά την πρόοδο που έχει να επιδείξει σε άλλες χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου, στην Ελλάδα παραμένει σε πολύ πρώιμο στάδιο ανάπτυξης. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι ο εντοπισμός των πιέσεων που δέχεται το ελληνικό περιαστικό τοπίο, ως πλέον ευάλωτο των υπολοίπων, και η δημιουργία μίας βάσης για την επεξεργασία πολιτικών για την ενίσχυση της ικανότητάς του να αποφύγει τις μη αναστρέψιμες αλλοιώσεις του χαρακτήρα του.

Εκτός από την ήδη επεξεργασμένη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, η προσέγγιση του παρόντος στηρίχθηκε σε εμπειρικά δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα για την κατάσταση του περιαστικού τοπίου της Μαγνησίας και της δυνατότητάς του να συμβάλει στην βελτίωση της βιωσιμότητας και της ανταγωνιστικότητας των αστικών περιοχών. Η έρευνα αυτή διεξήχθη στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Pays Med Urban το οποίο εστίασε στο περιαστικό τοπίο της Μεσογείου και μετά από την ανάλυση των χαρακτηριστικών του, οδήγησε στην επεξεργασία συγκεκριμένων κατευθύνσεων για την προστασία και ανάδειξη του. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν οργανισμοί εδαφικής

διακυβέρνησης παραλιακών κυρίως ενοτήτων της Ισπανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ελλάδας συμπεριλαμβανομένης και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας μέσω της αναπτυξιακής εταιρείας ΚΕΚΑΝΕΜ με επιστημονικό σύμβουλο τον γράφοντα (PaysMed, 2011α). Ακολουθώντας και με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα αυτή, προτείνεται μια μεθοδολογία καταγραφής των αλλοιώσεων του περιαστικού τοπίου σε εθνική κλίμακα. Στόχος της ταξινόμησης αυτής είναι αφ' ενός μεν ο εντοπισμός και η διερεύνηση του χαρακτήρα των απειλών που δέχεται το περιαστικό τοπίο στην σημερινή Ελλάδα, καθώς και η δημιουργία της βάσης για την επεξεργασία πολιτικών, αν όχι για την πρόληψη, τουλάχιστον για την αντιμετώπισή τους.

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, η οποία κυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο το 2010 (Ν. 3827/10), 'το τοπίο, όπως γίνεται αντιληπτό από τους ανθρώπους, είναι μία περιοχή της οποίας ο χαρακτήρας είναι το αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης φυσικών ή/και ανθρωπογενών παραγόντων'. Ο παραπάνω ορισμός, όπως άλλωστε και η διεθνής συζήτηση πάνω στο αντικείμενο συνολικά, θέτουν ως πρωταρχικά στοιχεία του χαρακτήρα του τοπίου, αφ' ενός μεν το γεγονός ότι μπορεί να περιλαμβάνει όχι μόνο στοιχεία του φυσικού, αλλά και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, αφ' ετέρου δε την ιδιαίτερη σημασία που έχει η έννοια της πρόσληψης της εικόνας του από τους ανθρώπους που το παρατηρούν. Με αυτήν την έννοια το τοπίο δεν είναι μία περιβαλλοντική οντότητα που υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο, αλλά εμπεριέχει έντονο το στοιχείο της υποκειμενικότητας της ανθρώπινης αντίληψης, με αποτέλεσμα να υπάρχει η πιθανότητα να ποικίλουν οι εντυπώσεις μεταξύ διαφορετικών προσλαμβανομένων παραστάσεων ακόμα και για τον ίδιο δέκτη σε διαφορετικές χρονικές στιγμές (Μπεριάτος, 2007; Στεφάνου, 1994; Zube, 1987; Terkenli, 2001).

Σημαντικό ρόλο στην αντίληψη του τοπίου παίζει η θέση του παρατηρητή όχι μόνο από γεωμετρική άποψη σε σχέση με τα στοιχεία του χώρου που αντιλαμβάνεται, αλλά και αναφορικά με την μέχρι τότε συνολική εμπειρία του, τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις και αντιλήψεις του, ακόμα και τη συγκεκριμένη διάθεσή του και το ενδιαφέρον του να εστιάσει σε συγκεκριμένο τμήμα του χώρου τη δεδομένη στιγμή. Τα παραπάνω δε σημαίνουν ότι ο κάθε άνθρωπος έχει πλήρως διαφορετική αντίληψη σε σχέση με το τοπίο, καθώς μεγάλο μέρος της αντιληπτικής εμπειρίας του περιβάλλοντος και του τοπίου ομαδοποιείται σε σημαντικό βαθμό λόγω κοινότητας εμπειριών, αλλά και θέσεων του παρατηρητή με βάση τα προηγούμενα.

Αντίστοιχα, ποικίλλουν ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αποδεκτών και τα οφέλη του τοπίου για τον ίδιο τον άνθρωπο τόσο ως πολιτιστικού αγαθού για την τοπική κοινωνία, όσο και λόγω της λειτουργίας του ως πόλου έλξης επενδύσεων και επισκεπτών που σχετίζεται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου. Για παράδειγμα, ένα τοπίο σε περιοχή κατάλληλη για διακοπές θα γίνει αντιληπτό με παραπλήσιο τρόπο από ανθρώπους ακόμα και πολύ διαφορετικών πολιτισμών, αρκεί οι βασικοί κώδικές του να αναγνωρίζονται εύκολα. Η αντιστροφή της προηγούμενης πρότασης συνδέεται με τον συλλογισμό ότι για να λειτουργήσει ένας τόπος ως τουριστικός προορισμός και να προσελκύσει επισκέπτες, καλό θα ήταν εκτός των άλλων το τοπίο του να δύναται να γίνεται αντιληπτό για διαφορετικές ομάδες ανθρώπων με την δέουσα καθαρότητα, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στα βασικά του συστατικά.

Ως λογικό συμπέρασμα των παραπάνω, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση του τοπίου αναφέρεται ότι 'το τοπίο διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο δημοσίου συμφέροντος από οικολογική, πολιτισμική, περιβαλλοντική και κοινωνική άποψη ... συμβάλλει στη διαμόρφωση της τοπικής κουλτούρας και αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, συνεισφέροντας στην ανθρώπινη ευημερία και παγίωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας' (Ν. 3827/10). Μπροστά σε αυτήν τη διαπίστωση, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η διάθεση για προστασία του τοπίου και της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς από τους κατοίκους ενός τόπου προϋποθέτει σεβασμό στις ίδιες τις αξίες της τοπικής κοινωνίας και είναι δείγμα πολιτισμού.

3. ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Η προσέγγιση του χαρακτήρα του περιαστικού τοπίου και ιδίως των πιέσεων που δέχεται προϋποθέτει τον εντοπισμό της προέλευσης των συγκεκριμένων πιέσεων. Ωστόσο, έχει διαπιστωθεί ότι βασική πηγή προέλευσης των πιθανών αλλοιώσεων αποτελεί η ίδια η αστική ανάπτυξη και επομένως η εκτίμηση της δυναμικής της αστικής ανάπτυξης και των επιπτώσεών της στον περιβάλλοντα χώρο των αστικών συγκεντρώσεων είναι βαρύνουσας σημασίας στην προσπάθεια προσέγγισης των παθογενειών του περιαστικού τοπίου και των απειλών που δέχεται.

Ιστορικά οι αρχικές αντιλήψεις για την σχέση της αστικής ανάπτυξης με την υπαίθρο που την περιβάλλει είχαν επικεντρωθεί στην ανάγκη να δημιουργηθεί μία πράσινη ζώνη γύρω από τον αστικό ιστό διαμορφώνοντας αυτοτελείς κηπουπόλεις που θα περιβάλλονταν από φυσικό περιβάλλον και αγροτικές καλλιέργειες (Howard, 1902). Το αξιοσημείωτο με βάση τα σημερινά δεδομένα είναι ότι κύριος στόχος της ζώνης αυτής δεν ήταν η προστασία της υπαίθρου από την πόλη, αλλά η πρόσβαση των κατοίκων των πυκνοδομημένων συνοικιών της πόλης στην υπαίθρο. Πολύ σύντομα, η προσέγγιση του Ebenezer

Howard που προέβλεπε την ανάπτυξη ανεξάρτητων κηπουπόλεων μέσα στο φυσικό περιβάλλον ανατράπηκε από την πραγματικότητα με την εξάπλωση της ίδιας της μητρόπολης μέσω της δημιουργίας 'πράσινων' προαστίων στην περιαστική της ζώνη (Antrop, 2000). Στη συνέχεια, η πολεοδομική θεωρία και πρακτική επεξεργάστηκε περισσότερο στοχευμένα θεσμικά εργαλεία για τον έλεγχο της αστικής εξάπλωσης και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος των περιαστικών περιοχών. Όπως θα αναπτυχθεί στη συνέχεια, οι πιέσεις της αστικής ανάπτυξης στο περιαστικό τοπίο τείνουν να ελέγχονται περισσότερο στις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής όπου από παράδοση προωθείται ο σχεδιασμός της ανάπτυξης, χωρίς όμως και εκεί να ελέγχεται πλήρως ο κίνδυνος να εμφανίζονται ανησυχητικές αλλοιώσεις. Όπως αναμένεται, τα προβλήματα αυτά είναι περισσότερα σε κοινωνίες στις οποίες ο έλεγχος της αστικής ανάπτυξης παραμένει ασθενέστερος.

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον στην ίδια την περιαστική ζώνη των οικισμών, από την αρχή αναγνωρίζεται το γεγονός ότι η περιοχή αυτή δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί με αυστηρό και συγκεκριμένο τρόπο, καθώς ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματά της είναι η συνύπαρξη και εναλλαγή τοπίων, τόσο του αστικού χώρου όσο και της υπαίθρου. Για το λόγο αυτό πολλοί ερευνητές, όπως η Allen (2003: 138), υποστήριξαν την άποψη ότι πολλά από τα ζητήματα της περιαστικής ζώνης των οικισμών, ανεξαρτήτως μεγέθους και οικολογικού αποτυπώματος των τελευταίων, απαιτείται να προσεγγίζονται ως ειδικές περιπτώσεις με την δική τους ξεχωριστή αυτοτέλεια και λογική και όχι ως απλή απόρροια των συμπερασμάτων της ανάλυσης των αστικών ή εξωαστικών περιοχών (Gallent κ.ά., 2004). Έχει άλλωστε υποστηριχθεί και η άποψη ότι η έννοια του προαστίου (suburbia), με τις χαρακτηριστικές εικόνες του τοπίου της, έχει ήδη δημιουργήσει μακρόχρονη παράδοση ξεκινώντας από τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης που η ένταξη των ζωνών προαστιακής κατοικίας στο φυσικό περιβάλλον θεωρείται πλέον όχι μόνο ομαλή, αλλά και άκρως θεμιτή (Marot, 1999: 53).

Καθώς οι πόλεις αναπτύσσονται, οι ανθρωπογενείς δραστηριότητες τείνουν να επεκτείνονται στον χώρο που περιβάλλει τον αστικό ιστό με τρόπο όχι απαραίτητα οργανωμένο. Άμεση συνέπεια του φαινομένου αυτού, είτε πρόκειται για σχεδιασμένη και ελεγχόμενη ανάπτυξη είτε όχι, είναι ο μετασχηματισμός του χαρακτήρα των τοπίων των παρυφών του αστικού ιστού, καθώς τα τοπία του φυσικού περιβάλλοντος τείνουν να αντικαθίστανται από νέα τοπία με περισσότερο έντονο το ανθρώπινο στοιχείο. Πολύ χαρακτηριστικά ο Adams (1978) περιγράφει πώς αναπτύχθηκε η κλωστοϋφαντουργία στην περιαστική ζώνη οικισμών, όπως το Blairgowrie στη Σκωτία στις αρχές του 19ου αιώνα ακολουθώντας την κοίτη του ποταμού Ericht, αλλά σε κοντινή απόσταση από την πόλη και το ανθρώπινο δυναμικό της (Adams, 1978: 92). Η εμπειρία από την καταγραφή των

μεταλλαγών του πολιτιστικού τοπίου στη Νότια Γαλλία (Eetvelde and Antrop, 2003: 10) και αλλού, έχει δείξει ότι ακόμα και σε περιπτώσεις όπου οι πόλεις αναπτύσσονται βάσει σχεδιασμού, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προβλεφθεί η αντιληπτική εικόνα του περιβάλλοντος του περιαστικού χώρου, αφού τα προάστια και η αστικοποιημένη ύπαιθρος φτιάχνουν ένα μωσαϊκό με μεγάλη ποικιλία από καλύψεις γης, από κατασκευές και από μεταφορικές υποδομές (Antrop, 2004: 10; Serrano, 2002, για τις επιπτώσεις των οδικών έργων στο τοπίο της επαρχίας Ναβάρρα στην βόρεια Ισπανία).

Αντίστοιχη γενικευμένη εικόνα των επιπτώσεων της αστικής εξάπλωσης στο τοπίο του παραλιακού οικισμού Cairns της περιοχής Queensland της Βορειοανατολικής Αυστραλίας περιγράφουν οι Bohnet και Pert (2010), οι οποίες εξετάζουν την εξέλιξη σε διάστημα πέντε δεκαετιών και συμπεραίνουν ότι, εκτός από τις απώλειες σε παραλιακά οικοσυστήματα και γεωργική γη, υπάρχει σαφής κίνδυνος το οικολογικό αστικό αποτύπωμα του συγκεκριμένου οικισμού το 2031 να περιλάβει και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις σε φυσικούς σχηματισμούς ιδιαίτερης αισθητικής αξίας. Σε αντίστοιχα συμπεράσματα καταλήγουν και ερευνητές όπως ο Crawford ο οποίος, ακολουθώντας μεθοδολογία αντίστοιχη των Bohnet και Pert, διερεύνησε την αλλοίωση του χαρακτήρα του τοπίου του παραλιακού μετώπου της Βόρειας Καρολίνας (Crawford, 2007: 305).

Αναγνωρίζοντας την ανάμειξη αστικών με μη αστικές χρήσεις αλλά εστιάζοντας στα χαρακτηριστικά των πρώτων για την περίπτωση του περιαστικού χώρου, οι Gallent κ.ά. (2006), παρατηρούν ότι η περιαστική ζώνη δεν χαρακτηρίζεται από απλά αστικές χρήσεις, αλλά τείνει να συγκεντρώνει τις ανεπιθύμητες χρήσεις ενός πολεοδομικού συγκροτήματος, όπως για παράδειγμα εργοστάσια υποδομών, νεκροταφεία αυτοκινήτων, αλλά και ειδικού χαρακτήρα νοσοκομειακές μονάδες, όπως ψυχιατρεία, άσυλα κ.ά. Ο κατακερματισμός του τοπίου που εμφανίζεται στον περιαστικό χώρο συχνά προκαλεί την εντύπωση ότι πρόκειται για ζώνη στην οποία η ποιότητα της αντιληπτικής εικόνας του περιβάλλοντος έχει ήδη μειωθεί τόσο πολύ, με αποτέλεσμα να μην προκαλούν εντύπωση τα επαναλαμβανόμενα φαινόμενα περαιτέρω υποβάθμισής της με αρνητικές συμπεριφορές σε επίπεδο ατομικής συμπεριφοράς, όπως η επιβάρυνση των ιδιωτικών και δημόσιων χώρων με την συνειδητή εναπόθεση υλικών κλπ (Gallent κ.ά., 2006: 461).

Η παραπάνω διαπίστωση υποστηρίζεται από την παρατήρηση των περισσότερων περιπτώσεων περιαστικών ζωνών, είτε αφορούν σε αναπτυγμένες είτε σε αναπτυσσόμενες κοινωνίες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η υποβάθμιση του τοπίου μέσα από το φαινόμενο της αποψίλωσης των δασών, αλλά και της ανάπτυξης άτυπων χρήσεων γης, παρατηρείται με ανάλογο τρόπο σε περιοχές, όπως το Σάο Πάολο και η Οσάκα, αλλά και σε σχέση με το τοπίο των πλαγιών του όρους Taunus στην περιαστική ζώνη της Φρανκφούρτης (Torres κ.ά., 2009; Saizen κ.ά., 2006; Wittig κ.ά., 2010: 177).

Δεν υπάρχει συνελώς αμφιβολία ότι η περιαστική ζώνη των οικισμών αποτελεί χώρο στον οποίο εξασκούνται ισχυρές πιέσεις ικανές να επιφέρουν δραματικές αλλαγές στην οικολογική ισορροπία επιδρώντας στο τοπίο της περιοχής με διάφορους τρόπους, όπως καταστρέφοντας τους υπόγειους υδάτινους αποδέκτες και αυξάνοντας τον κίνδυνο δασικής πυρκαγιάς (Nielsen-Pincus κ.ά., 2010). Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση των Saizen κ.ά. (2006) ότι η πολυπλοκότητα του τοπίου της περιαστικής ζώνης της Μητροπολιτικής Οσάκα στην Ιαπωνία είναι καθαρό αποτέλεσμα του ισχυρού ανταγωνισμού μεταξύ των ανθρώπινων δραστηριοτήτων που διεκδικούν φτηνό περιαστικό χώρο για να αναπτυχθούν, όπως προκύπτει από τη συγκριτική ανάλυση των επιπτώσεων των οικιστικών χρήσεων σε αντιδιαστολή με το εμπόριο και τη βιομηχανία για τον συγκεκριμένο χώρο. Ο ανταγωνισμός από πλευράς διαφορετικής δυναμικότητας ανθρώπινων δραστηριοτήτων και χρήσεων γης στην Ιαπωνία, όπου ο χώρος είναι συχνά αγαθό εν ανεπαρκεία, όχι μόνο οδήγησε στην αποψίλωση των δασών και την αποσπασματικότητα των καλλιεργήσιμων εδαφών, αλλά και στη γενικότερη αποδιοργάνωση της περιαστικής ζώνης με σοβαρές επιπτώσεις στο τοπίο της περιοχής (Saizen κ.ά., 2006: 415-417). Στην ίδια λογική βρίσκονται και τα συμπεράσματα του Weng ο οποίος, μετρώντας τα μεγέθη τεσσάρων δεικτών που αναφέρονται άμεσα στο τοπίο της ευρύτερης περιοχής του Madison, Wisconsin, εκτίμησε την κατάσταση για την χρονική περίοδο από 1968 έως 2000 καταλήγοντας ότι τόσο ο κατακερματισμός του τοπίου, όσο και ο βαθμός διαφοροποίησης των χρήσεων γης είναι ευθέως ανάλογοι του βαθμού αστικοποίησης (Weng, 2007). Εκτιμώντας την επίπτωση της αστικής ανάπτυξης στη ζώνη που περιβάλλει τους οικισμούς, οι Wood και Handley (2001) αποδίδουν τον αρνητικό μετασχηματισμό του περιαστικού τοπίου στην αδυναμία του πρωτογενούς τομέα να αντισταθεί στις σύγχρονες εξελίξεις, καθώς και την πλημμελή διαχείριση της γης και ιδιαίτερα των δασικών εκτάσεων. Για τους δύο συγγραφείς, οι παραπάνω παράγοντες σε συνδυασμό με τις έντονες πιέσεις για ανάπτυξη, οδήγησαν σε αυτό που οι ίδιοι αποκαλούν 'δυσλειτουργία' και τελικά ουσιαστική 'αχρήστευση' του περιαστικού τοπίου. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά γίνονται αντιληπτά από την παραμέλησή του, την κακή του αισθητική αξία και την εν γένει υποβάθμιση της αντιληπτικής εικόνας του (Wood and Handley, 2001: 49).

Με δεδομένο το γεγονός ότι ήδη η μισή ανθρωπότητα κατοικεί σε πόλεις και ότι μέσα σε δύο δεκαετίες το ποσοστό αυτό προβλέπεται να ξεπεράσει το 60% (United Nations, 2004), το φαινόμενο του μετασχηματισμού των περιαστικών ζωνών και του τοπίου τους αναμένεται να ενταθεί ακόμη περισσότερο. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, το τοπίο της περιαστικής ζώνης δέχεται ισχυρές πιέσεις προερχόμενες από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες της πόλης και συγκεκριμένα με χρήσεις γης που τείνουν να διασπών την ενότητα του τοπίου του φυσικού περιβάλλοντος. Οι κατασκευές που στεγάζουν τις χρήσεις αυτές,

αλλά και η γενικότερη επίπτωση στο πρώην εξωαστικό τοπίο από τα στοιχεία που τις συνοδεύουν, όπως η κυκλοφορία, οι σημάνσεις και οι κάθε είδους διαμορφώσεις, δε δημιουργούν εύκολα αρμονικό σύνολο με το προϋφιστάμενο φυσικό περιβάλλον και ενισχύουν την αποσπασματικότητα της συνολικής εικόνας του τοπίου.

Συνοψίζοντας, ο κύριος λόγος για τον οποίο η αστική ανάπτυξη αποτελεί τη σημαντικότερη κατά κανόνα απειλή για το τοπίο του περιαστικού χώρου είναι το γεγονός ότι προωθεί την χρήση του με τρόπο διαφορετικό από τον προγενέστερο. Το αρχικό περιαστικό τοπίο, με κυρίαρχα στοιχεία το φυσικό περιβάλλον και τις χρήσεις γης του πρωτογενούς τομέα, απειλείται να αντικατασταθεί από περισσότερο πειστικές χρήσεις γης που προέρχονται από την αστική ανάπτυξη. Υπογραμμίζεται συνεπώς η σημασία του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιείται ο χώρος, δηλαδή της 'χρήσης γης', στην ανάγνωση και ερμηνεία των μετασχηματισμών του τοπίου. Καθώς στα πλαίσια της παρούσας εργασίας στόχος είναι η δημιουργία μίας βάσης για την προσέγγιση των αλλοιώσεων του περιαστικού τοπίου στην Ελλάδα, οι χρήσεις γης είναι απαραίτητο να λειτουργήσουν μεθοδολογικά προς την κατεύθυνση αυτή, όπως θα αναπτυχθεί στην τελευταία ενότητα.

4. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Αναφορικά με την ελληνική πραγματικότητα, τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το ελληνικό τοπίο χαρακτηρίζονται από σημαντικές διαφοροποιήσεις, τόσο αναφορικά με το φυσικό, όσο και με το ανθρωπογενές περιβάλλον. Η ποικιλομορφία του φυσικού περιβάλλοντος της Ελλάδας αναφορικά με το ανάγλυφο του εδάφους, τον χαρακτήρα της ακτογραμμής, τα φυσικά οικοσυστήματα συνδυάζονται με την πλούσια ιστορία του τόπου. Ο τρόπος που προβάλλεται το ανθρωπογενές περιβάλλον στο φυσικό διαμορφώνει μεγάλη ποικιλία τοπίων τα οποία, όχι μόνο εμπλουτίζουν το πολιτιστικό περιεχόμενο του χώρου διαβίωσης των κατοίκων της χώρας, αλλά και αποτελούν πόλους έλξης επισκεπτών με αρκετά διαφοροποιημένα ενδιαφέροντα.

Το ερώτημα το οποίο τίθεται είναι εάν η ποιότητα του ελληνικού τοπίου έχει την ικανότητα να επιτελέσει αυτές τις παραπάνω σημαντικές λειτουργίες ή εάν κινδυνεύει να αλλοιωθεί τόσο ώστε να την χάσει. Οι δύο εθνικής εμβελείας έρευνες σε ζητήματα ελληνικού τοπίου αποκαλύπτουν ότι πολλά ελληνικά τοπία έχουν υποστεί ουσιαστικές αλλοιώσεις του χαρακτήρα τους (Βλαντού, 2012). Η πρώτη έρευνα που διεξήχθη πριν 15 χρόνια από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο διαπιστώνει ότι τα 309 από τα 507 κηρυγμένα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους έχουν πληγεί και μάλιστα αρκετά συχνά σε μη αναστρέψιμο βαθμό από ανθρώπινες δραστηριότητες ή/και πυρκαγιές (ΕΜΠ, 1998). Σημειώνεται ότι σε αρκετές περιπτώσεις η αλλοίωση του χαρακτήρα του τοπίου προέρχεται από τις ίδιες τις δραστηριότητες που αποσκοπούσαν στην 'ανάδειξη και αξιοποίηση' του ιδιαίτερου

φυσικού κάλλους του. Παράλληλα, πρόσφατο ερευνητικό πρόγραμμα του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου Αθηνών κατέγραψε και ταξινομήσε 150 περίπου τοπία με βάση τα χαρακτηριστικά τους, καταλήγοντας μεταξύ άλλων στη διαπίστωση ότι οι αλλοιώσεις που έχουν υποστεί ορισμένα από τα πλέον ενδιαφέροντα τοπία της χώρας τα έχουν καταστήσει σχεδόν μη αναγνωρίσιμα (Χαροκόπειο, 2010).

Μία πρώτη εντύπωση σε σχέση με τη σημερινή κατάσταση του ελληνικού τοπίου και ιδιαίτερα του τοπίου των περιοχών που περιβάλλουν τον αστικό ιστό, καθώς αυτές δέχονται τις περισσότερες πιέσεις από την ανθρώπινη δραστηριότητα, είναι αρκετή για να αναδείξει το μέγεθος του προβλήματος (Οικονόμου, 2000: 41; Liarikos and Papagiannis, 2012, για το περιαστικό τοπίο της Αργολίδας). Η άναρχη μίξη των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων με το φυσικό περιβάλλον αποτελεί μια βασική αρχική ένδειξη του χαρακτήρα της συνολικής εικόνας του ελληνικού περιαστικού τοπίου, η οποία σε πρώτη ανάγνωση ασφαλώς δεν είναι θετική.

Αναμφίβολα, η κύρια συνιστώσα που οδηγεί στην αρνητική εικόνα του ελληνικού περιαστικού τοπίου είναι η υστέρηση που υπήρξε στην χώρα μας σχετικά με την οργάνωση της αστικής ανάπτυξης, αλλά και την θέσπιση κανόνων προστασίας του περιαστικού χώρου. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της εικόνας είχε αναμφισβήτητα και η υστέρηση στη διαμόρφωση και προώθηση επεξεργασμένων θέσεων για την προστασία και ανάδειξη του τοπίου, τόσο σε επίπεδο διοίκησης, όσο και σε επίπεδο κοινής γνώμης. Η υστέρηση αυτή ενέχει τον κίνδυνο να αποκτήσουν μη αναστρέψιμο χαρακτήρα οι ήδη συντελεσθείσες αλλοιώσεις ενός αγαθού που, όπως αποδεικνύεται, δεν είναι ανεξάντλητο. Παραμένει χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου κυρώθηκε από την Ελλάδα σχεδόν 10 χρόνια μετά την υπόλοιπη Ευρώπη, με αποτέλεσμα μόλις πριν λίγα χρόνια να αρχίσουν να διαφαίνονται τα πρώτα σημάδια ουσιαστικής ενασχόλησης με το ζήτημα του τοπίου από πλευράς κεντρικής ελληνικής διοίκησης που εκφράστηκε με τη σημασία που αποδόθηκε στην θεώρηση των ζητημάτων τοπίου σε σχέση με την επικαιροποίηση των χωροταξικών σχεδίων των 12 περιφερειών της χώρας.

Σημειώνεται εν τούτοις ότι το ενδιαφέρον για την προστασία τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους στην Ελλάδα ξεκίνησε αρκετά νωρίς, ήδη από την δεκαετία του 1950, με την θέσπιση ειδικών διατάξεων που οδήγησαν στη διατήρηση συγκεκριμένων τοπίων. Η κίνηση αυτή όμως είχε περιορισμένη εφαρμογή σε σχέση με το περιαστικό τοπίο, λόγω της σημαντικής υστέρησης στην οργάνωση του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού. Μέχρι το 1983 που θεσπίστηκε η διαδικασία εκπόνησης των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων σε συνδυασμό με τις Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου για τον περιαστικό χώρο, η μέριμνα για τα ζητήματα του χώρου που περιβάλλει τις πόλεις και δέχεται τις πιέσεις της ανάπτυξης ήταν μηδενική. Αναμφισβήτητα όμως ο έλεγχος της ανάπτυξης παραμένει πλημ-

μελής, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται έντονα φαινόμενα αστικής διάχυσης στην περιφέρεια των ελληνικών πόλεων, με ένταση ανάλογη του μεγέθους και της δυναμικότητάς τους (Γιαννακούρου, 2004). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα, εκτός πολύ περιορισμένων περιπτώσεων, η ελληνική πολεοδομική νομοθεσία όχι μόνο επιτρέπει την εκτός σχεδίου δόμηση, αλλά και πριμοδοτεί την ανάπτυξη παρόδιων χρήσεων γης στις εκτός σχεδίου οδικές αρτηρίες, ακόμα και σε μη άρτιες ιδιοκτησίες.

Εκτός όμως από την απαιτούμενη μέριμνα από πλευράς θεσμικού πλαισίου και διαφόρων επιπέδων διοίκησης, ιδιαίτερη σημασία έχει η στάση της ελληνικής κοινής γνώμης και ειδικότερα του ‘απλού ανθρώπου’ αναφορικά με την ανάγκη για προστασία και ανάδειξη της ποιότητας του ελληνικού τοπίου. Θα πρέπει κατ’ αρχήν να αναγνωρισθεί ότι λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα του συγκεκριμένου θέματος και της ειδικής σημασίας που έχει η θέση του παρατηρητή, η γνώμη των απλών ανθρώπων θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ξεχωριστή βαρύτητα σε σχέση με την γνώμη των ειδικών. Άλλωστε, όπως αποδεικνύει η έρευνα πάνω στην αντίληψη διαφορετικών ομάδων χρηστών αναφορικά με τα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων τοπίων (μεταξύ των οποίων οι έρευνες των Rogge κ.ά., 2007; Kil κ.ά., 2012 κ.ά.), οι κάτοικοι τείνουν να εκτιμούν το τοπίο με τρόπο που όχι μόνο διαφέρει, αλλά συχνά βρίσκεται και σε διάσταση με τις απόψεις των ειδικών.

Σε ότι αφορά στην άποψη των χρηστών σε σχέση με το τοπίο που οι ίδιοι διαμορφώνουν, χρειάζεται να προσεγγισθεί η κλίμακα της ελληνικής μικροϊδιοκτησίας που σε σημαντικό βαθμό χαρακτηρίζει την ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων τα μεταπολεμικά χρόνια (Οικονόμου, 2004: 372-374). Καθώς η αντιληπτική εικόνα του περιβάλλοντος και συνεπώς και του τοπίου συντίθεται από την εικόνα τόσο των ιδιωτικών, όσο και των δημόσιων χώρων που υφίστανται στο οπτικό πεδίο του παρατηρητή, είναι φανερό ότι σε αυτό συμμετέχει και η εικόνα της μορφής των ιδιοκτησιών, είτε αυτές περιλαμβάνουν κτίσματα είτε όχι. Με την έννοια αυτή, η συνολική εικόνα ενός τοπίου συντίθεται όχι μόνο από την κύρια και τις ορατές πλάγιες όψεις των κτισμάτων και των μόνιμων ή λιγότερο μόνιμων κατασκευών που τα συνοδεύουν, όπως μάντρες, πέργκολες, προστεγάσματα κ.λπ., αλλά και από το σύνολο των στοιχείων που βρίσκονται στον ιδιωτικό αδόμητο χώρο και είναι ορατά από τον παρατηρητή. Αυτού του είδους ο ημι-δημόσιος χώρος, ο οποίος εν πολλοίς συμπιπτει με την έννοια του ημι-δημόσιου χώρου που έχει προσεγγισθεί από ερευνητές, όπως πρόσφατα οι van Nes και Lopez (2007), τείνει να θεωρηθεί αμελητέος και πρακτικά επουσιώδης στη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας ενός τοπίου. Εν τούτοις είναι δυνατόν να προκαλέσει σημαντική αλλοίωση του χαρακτήρα του τοπίου, ακόμα και όταν πρόκειται για την εικόνα μίας ανεξάρτητης κατοικίας, καθώς συχνά οι εικόνες μεμονωμένων χρήσεων, όπως οι οικιστικές, είναι δυνατόν να συνθέτουν μια γενικότερη εικόνα με έντονα αρνητικά γνωρίσματα. Δε χρειάζεται ιδιαίτερη ανάλυση για να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα

ότι ανάλογα αρνητική είναι η εικόνα πολλών δειγμάτων αστικής διάχυσης που συνοδεύουν τις ελληνικές πόλεις και που κατά κύριο λόγο περιλαμβάνει χρήσεις κατοικίας διάσπαρτες στην περιαστική ζώνη των ελληνικών οικισμών.

Εν όψει των παραπάνω έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι μια σύντομη εκτίμηση των αναφορών της ελληνικής κοινωνίας στο τοπίο της χώρας στο παρελθόν αναδεικνύει μία αρκετά διαφορετική εικόνα από την σημερινή που, από ό,τι φαίνεται, ο θαυμασμός για μερικά χαρακτηριστικά τοπία δε συνοδεύεται με την ανάλογη κατανόηση του ρόλου του τοπίου, αλλά και μέριμνα για την προστασία του γενικότερα. Είναι γνωστή η αξία που αποδιδόταν στο τοπίο των Δελφών στην αρχαιότητα. Αντίστοιχα ισχυρή ήταν η φόρτιση που αποδιδόταν στο τοπίο του Ολύμπου και τη μυθική του υπόσταση, ενώ παράλληλα πολλές γνωστές ιστορίες της εποχής, όπως η Οδύσσεια, ο μύθος του Ανδροκλή ή αυτοί του Αισώπου, περιείχαν έντονα τα στοιχεία του τοπίου που τους περιέβαλαν. Στους Μέσους Χρόνους υμνήθηκαν οι χώροι στους οποίους κινήθηκαν ο Ερωτόκριτος και ο Διγενής και στους νεότερους πολλοί τόποι με ιδιαίτερο χαρακτήρα, όπως το Πήλιο, τα Ζαγοροχώρια και η Μάνη. Πολλές περιοχές της χώρας αναφέρονται ως τοπία στις παραδόσεις του λαού όπως αυτές εκφράζονται από τα παραμύθια και τα δημοτικά τραγούδια. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι, εκτός από τους Έλληνες κατοίκους της χώρας, το ελληνικό τοπίο υμνήθηκε από τον Ρωμαίο Βιργίλιο με την αναφορά του στην Αρκαδία ως βουκολικό τόπο με μυθική υπόσταση, αλλά και πολύ αργότερα από τους ζωγράφους της Ιταλικής Αναγέννησης που σχεδίασαν εξιδανικευμένα τοπία εμπνεόμενοι από την ίδια ιδέα.

Εν κατακλείδι και ελλείψει των σχετικών ερευνών εκτιμάται ότι η ευαισθητοποίηση των σημερινών Ελλήνων σε σχέση με το τοπίο της χώρας δεν είναι ιδιαίτερα ισχυρή. Ευθεία αντανάκλαση αυτής της πραγματικότητας είναι και η υστέρηση που παρουσιάζεται στη χώρα μας, τόσο σε επίπεδο επιστημονικής έρευνας, όσο και ακαδημαϊκής διδασκαλίας πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Αντίθετα, η έρευνα και η γνώση στο αντικείμενο είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες, με αποτέλεσμα το ήδη προηγμένο επίπεδο καταγραφής της κατάστασης να έχει ήδη οδηγήσει σε συστηματικά επεξεργασμένες και σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό αποτελεσματικές πολιτικές για την προστασία και διαχείριση του τοπίου. Η στάση αυτή στηρίζεται στη σημασία που έχει το τοπίο για τους κατοίκους των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, συμπεριλαμβανομένων και των μεσογειακών, οι οποίοι αν δεν αντιλαμβάνονται τον διττό ρόλο του τοπίου που προαναφέρθηκε, τουλάχιστον το αισθάνονται ως κοινό αγαθό και προτίθενται να το προστατεύσουν, όπως θα έκανε κάθε άτομο σε σχέση με το σύνολο στο οποίο ανήκει.

Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι σημερινοί Έλληνες είτε δεν αντιλαμβάνονται τις αρνητικές επιπτώσεις των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στο τοπίο ως σημαντικές, είτε τις εκλαμβάνουν ως αποτέλεσμα αναπόφευκτης αναγκαιότητας.

Η στάση αυτή ενέχει τον κίνδυνο ελλιπούς αντίληψης της δικής τους άμεσης ή έμμεσης σχέσης με το τοπίο με συνέπεια την ισχυρή πιθανότητα υποβάθμισης της εικόνας των ιδιωτικών, αλλά ακόμη και των δημόσιων χώρων. Συμπερασματικά σημειώνεται ότι, παρότι μεμονωμένοι, οι χώροι αυτοί που διαμορφώθηκαν από το άτομο, συμμετέχουν με τη δική τους βαρύτητα στη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας του περιβάλλοντος και του τοπίου που αντιλαμβάνεται το σύνολο.

5. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Ακολουθώς θα προσεγγιστεί η σημερινή κατάσταση του ελληνικού περιαστικού τοπίου με στόχο τον εντοπισμό και καταγραφή των απειλών που δέχεται, αλλά και τη δημιουργία βάσης για την οργάνωση και επεξεργασία πολιτικών αναφορικά με τον τρόπο αντιμετώπισής τους. Όπως προαναφέρθηκε, η θεώρηση του ζητήματος θα βασιστεί στα στοιχεία που προέκυψαν μετά την πιλοτική έρευνα που διεξήχθη πρόσφατα πάνω στην κατάσταση του περιαστικού τοπίου της Μαγνησίας σε συνδυασμό με την υφιστάμενη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (PaysMed, 2011a). Η έρευνα αυτή στηρίχθηκε σε γενικές παρατηρήσεις που ακολούθησαν αντίστοιχες έρευνες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες της Μεσογείου, όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία, και οι οποίες λειτούργησαν ως υποθέσεις εργασίας για την περίπτωση της χώρας μας. Οι παρατηρήσεις αυτές αφορούσαν στις περιπτώσεις κρίσιμων ζητημάτων που αφορούν στο τοπίο και ιδίως των ευρύτερων ζωνών μέσα στις οποίες παρατηρείται έντονη τάση για αλλοίωση του φυσικού χαρακτήρα του περιαστικού τοπίου. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αφορούσε: (α) την κατάλληλη διαχείριση των αστικών κενών σε σχέση με τις ανάγκες για την ανάπτυξη της γεωργίας, (β) τις ζώνες ανάπτυξης σύγχρονων παραγωγικών δραστηριοτήτων, (γ) τις εισόδους των πόλεων, (δ) την ανάγκη ένταξης στο τοπίο των ζωνών οικιστικής εξάπλωσης, (ε) την ανάγκη για αποκατάσταση εγκαταλελειμμένων χώρων και (στ) την ανάγκη για προστασία της εικόνας και ταυτότητας των οικισμών και ιδίως της θέας των κέντρων τους (PaysMed, 2011b: 42; PaysMed, 2011c: 12).

Η επιτόπια πιλοτική καταγραφή των αλλοιώσεων του περιαστικού τοπίου και του χαρακτήρα τους για την περίπτωση της Μαγνησίας επιβεβαίωσε τις υποθέσεις εργασίας του ερευνητικού προγράμματος. Συγχρόνως όμως, το γεγονός ότι η έρευνα εντόπισε σημαντικό αριθμό προβλημάτων, παρότι στόχευσε σε εν πολλοίς προστατευόμενη περιοχή, επιβεβαίωσε και τα συμπεράσματα των ερευνών του ΕΜΠ και του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου αναδεικνύοντας την επικινδυνότητα της κατάστασης και την ανάγκη για περισσότερη έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο σε επίπεδο ελληνικής επικράτειας.

Ως πρώτο βήμα στη διαδικασία να καλυφθεί το ζητούμενο αντικείμενο, και με βάση το πρωτογενές υλικό από την περίπτωση της Μαγνησίας, συστηματοποιήθηκε η κατα-

γραφή των αλλοιώσεων του ελληνικού περιαστικού τοπίου σε εθνική κλίμακα. Η ανάλυση των επιπτώσεων της αστικής ανάπτυξης στο περιαστικό τοπίο που παρουσιάστηκε στην ενότητα 3 ανέδειξε τη σημασία της έννοιας της χρήσης γης ως μεθοδολογικό όργανο καταγραφής του φαινομένου. Επισημαίνεται ότι σε αντίστοιχη θέση ως προς την σημασία των χρήσεων γης στον μετασχηματισμό, αλλά και την πρόσληψη του τοπίου παρουσιάζεται και στην έρευνα των Foley κ.ά. (2005: 572) και ιδίως παλαιότερα του Zube (1987), ο οποίος εστιάζει στον τριπλό ρόλο του ανθρώπου ως δράστη, δέκτη και διαδραστικού καταλύτη στη σχέση χρήσεων γης και τοπίου.

Ο Πίνακας 1 που ακολουθεί, ελλείπει σχετικών ερευνών, στηρίζεται σε εμπειρικά δεδομένα και συνεπώς μόνο ενδεικτικά μπορεί να λειτουργήσει. Οι αλλοιώσεις του ελληνικού περιαστικού τοπίου που παρουσιάζονται ταξινομήθηκαν ανά κατηγορία χρήσεων γης, καθώς και αναφορικά με τη χρονική περίοδο κατά την οποία εμφανίζονται. Η έρευνα στο συγκεκριμένο αντικείμενο για το περιαστικό τοπίο της Μαγνησίας υποδεικνύει ότι εκτός από την έννοια της 'χρήσης γης', ιδιαίτερη σημασία στην προσέγγιση αυτή έχει το μέγεθος του οικισμού ως ένδειξη του οικολογικού του αποτυπώματος, όπως επίσης ο χαρακτήρας του από πλευράς γεωγραφικής θέσης, δυναμικότητας, κ.λπ.

Από την ανάγνωση του παραπάνω πίνακα φαίνεται καθαρά ότι η κατηγοριοποίηση των αλλοιώσεων στο περιαστικό τοπίο ανάλογα με την ανθρώπινη δραστηριότητα που τις προκαλεί αναφέρεται στις γενεσιουργές αιτίες του φαινομένου. Έτσι, με την καθ' όλα γενική θέση ότι η απλή 'ανάγκη για αλλαγή χρήσης' οδηγεί στον μετασχηματισμό των περιβαλλοντικών μορφών, ερμηνεύεται η ανάγκη για επέκταση συγκεκριμένων ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στον περιαστικό χώρο, ο οποίος κατά κανόνα αδυνατεί να αμυνθεί αποτελεσματικά και υποχρεώνεται να δεχθεί την αλλαγή χρήσης που προωθείται. Η διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των επί μέρους χρήσεων, όπως για παράδειγμα η σημασία τους για τον χρήστη, αλλά και η σχέση τους με την υπόλοιπη κοινωνία, το περιβαλλοντικό τους αποτύπωμα, η ευελιξία τους στην προσαρμογή στο νέο περιβάλλον κ.λπ. οδηγούν σε ουσιαστικά συμπεράσματα για τον χαρακτήρα των αλλοιώσεων που επιφέρουν στο τοπίο και πιθανά και για τον τρόπο αντιμετώπισής του.

Μια πρώτη παρατήρηση είναι ότι οι περισσότερες χρήσεις γης που απαριθμούνται στον πίνακα χαρακτηρίζονται από φυγόκεντρες τάσεις σε σχέση με τον αστικό ιστό. Καθώς τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των διαφορετικών χρήσεων γης ποικίλλουν ως προς την χωροθέτησή τους σε σχέση τους με τα αστικά κέντρα ή την περιφέρεια, οι πλέον σημαντικοί λόγοι που στηρίζουν αυτές τις τάσεις είναι η ανάγκη για περισσότερο χώρο, η ανάγκη για φτηνότερη γη, η πιθανή οχλούσα μορφή της χρήσης, η ειδική σχέση με την πρωτογενή παραγωγή ή/και τις μεταφορές κ.λπ.

Πίνακας 1: Αλλοιώσεις του ελληνικού περιαστικού τοπίου ανά χρήση και χρονική περίοδο

	ΧΡΗΣΗ		1950-1980	1980-2005	2005-σήμερα	Παρατηρήσεις
1	Κατοικία	Πρώτη κατοικία	■	■	■	
		Δεύτερη κατοικία	■	■	■	
		Οργανωμένη δόμηση, ΟΕΚ κλπ	■	■	■	
		Οικοδομικοί συνεταιρισμοί	■	■	■	Συνήθως στον εξωαστικό χώρο
2	Δραστηριότητες πρωτογενούς τομέα	Σφαγεία, ορνιθοτροφεία κλπ	■	■	■	Μαντριά, ελαιουργεία σε μικρούς οικισμούς
3	Εξόρυξη	Λατομεία αδρανών υλικών	■	■	■	
4	Βιομηχανία-βιοτεχνία	Εργαστήρια, συνεργεία	■	■	■	
		Βυρσοδεψεία	■	■	■	
		Συγκεντρώσεις παραγωγικών μονάδων	■	■	■	
		Μεγάλες μονάδες	■	■	■	
5	Εμπόριο	Μικρές μονάδες	■	■	■	Μικροί οικισμοί
		Μεγάλες μονάδες, εκθέσεις	■	■	■	Παρόδια δόμηση στις εισόδους των πόλεων
		Μάντρες υλικών οικοδομής	■	■	■	
		Μονάδες Logistics	■	■	■	
		Διαφήμιση, billboards	■	■	■	
6	Υγεία	Άσυλα, ψυχιατρεία	■	■	■	
7	Εκπαίδευση	Μεγάλες μονάδες ειδικού χαρακτήρα	■	■	■	
8	Αναψυχή	Αθλητικές εγκαταστάσεις	■	■	■	
		Οχλούσα διασκέδαση	■	■	■	
		Λούνα παρκ, καζίνο	■	■	■	

	ΧΡΗΣΗ	1950-1980	1980-2005	2005-σήμερα	Παρατηρήσεις	
9	Τουρισμός	Μικρές μονάδες				
		Μεγάλες μονάδες				
10	Υπηρεσίες δημοσίου	Στρατόπεδα				
		Φυλακές, αναμορφωτήρια				
		Νεκροταφεία				
11	Θρησκεία	Μοναστήρια			Συνήθως στον εξωαστικό χώρο	
12	Υποδομές	Λιμενικές και αερολιμενικές εγκαταστάσεις				
		Οδικές και σιδηροδρομικές μεταφορές			Επίσης: αγροτικοί δρόμοι	
		Στάθμευση βαρέων οχημάτων				Μικροί δυναμικοί οικισμοί
		Ενέργεια				ΔΕΗ σε μικρούς οικισμούς
		ΑΠΕ, φωτοβολταϊκά				Συνήθως στον εξωαστικό χώρο
		Σήμανση, ενημέρωση				
13	άλλο	Άτυπη εναπόθεση υλικών				

Πηγή: ίδια επεξεργασία, (μαύρο: μέγιστη αλλοίωση, λευκό: ελάχιστη αλλοίωση)

Η παρατήρηση οξύνεται περισσότερο όταν συνδυαστεί με την χρονική περίοδο στην οποία το φαινόμενο παρουσιάζεται με εντονότερο τρόπο. Η ένταση των αλλοιώσεων ανά χρονική περίοδο οφείλεται από τη μία πλευρά στα χαρακτηριστικά και τις ιδιαίτερες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας για τις διαφορετικές περιόδους και από την άλλη στις πολιτικές και τους μηχανισμούς ελέγχου που είχαν αναπτυχθεί για τις αντίστοιχες περιόδους. Για παράδειγμα, οι διατάξεις του Ν. 1337/83 για την πολεοδομική οργάνωση των οικισμών, καθώς και αρκετές αντίστοιχες μεταγενέστερες, απέτρεψαν την εγκατάσταση συγκεκριμένων χρήσεων γης στον περιαστικό χώρο, προστατεύοντας την ποιότητα του περιαστικού τοπίου, γεγονός που φαίνεται και στις μειωμένες εντάσεις εμφάνισης αλλοιώ-

σεων του τοπίου, όπως αυτές παρουσιάζονται για συγκεκριμένες χρήσεις γης στον Πίνακα 1. Με την έννοια αυτή, η μειωμένη ένταση της αλλοίωσης αντιστοιχεί σε ενίσχυση του 'βαθμού αντίστασης' του φυσικού ή έστω αρχικού περιβάλλοντος στις ανθρωπογενείς επιβουλές μέσω των συγκεκριμένων πολιτικών που εφαρμόστηκαν.

Από τον χαρακτήρα των χρήσεων και ειδικότερα σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά των εμπλεκομένων, προκύπτουν στοιχεία για την ένταση της ανάγκης που οδήγησε στον μετασχηματισμό του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου. Η ανάγκη για στέγαση με τη μορφή πρώτης κατοικίας για παράδειγμα, φαίνεται να αφορά σε συγκεκριμένους κάθε φορά ανθρώπους ή νοικοκυριά και να έχει άκρως επιτακτικό χαρακτήρα, οδηγώντας στην πλήρη αστικοποίηση του πρώην περιαστικού τοπίου με νόμιμο ή/και αυθαίρετο τρόπο. Από την άλλη πλευρά όμως θα ήταν αδύνατον να υλοποιηθεί, εάν δεν είχε ήδη αναπτυχθεί αφ' ενός μεν ικανοποιητικό δίκτυο κατασκευαστικής αλλά και άμεσης ή έμμεσης κρατικής υποστήριξης και υποδομών για να την στηρίξει (Οικονόμου, 2004: 372).

Αντίθετα, η δημιουργία μίας βιομηχανικής ή ξενοδοχειακής μονάδας δραστηριοποιεί συνήθως μεγαλύτερο επενδυτικό κεφάλαιο και εξαρτάται με διαφορετικό τρόπο από τις υποδομές. Παρά την μεγάλη απόκλιση στον χαρακτήρα της χρήσης του χώρου, βασικό κίνητρο στροφής προς τον περιαστικό χώρο και για τις δύο περιπτώσεις είναι οι χαμηλές τιμές των ακινήτων της περιαστικής ζώνης, παρά οι πιθανές ελλείψεις σε υποδομές και βασικά δίκτυα εξυπηρέτησεων.

Αντίστοιχα, είναι φανερό ότι μερικές χρήσεις έχουν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στο πρώην εξωαστικό τοπίο από ότι άλλες. Η οργανωμένη δόμηση, είτε με τη μορφή οικοδομικού συνεταιρισμού παλαιότερα, είτε με τη μορφή ΠΕΡΠΟ σήμερα, έχει τη δυνατότητα να συνοδεύεται από παρεμβάσεις ευρύτερης κλίμακας από ένα απλό κτίσμα και συνεπώς να έχει καλύτερο έλεγχο της συνολικής διαμόρφωσης από ότι η παράθεση μεμονωμένων κτισμάτων με τυχαία μορφή δομημένου και ελεύθερου χώρου. Η διαφοροποίηση της σχετικής ευελιξίας των χρήσεων γης στην προσαρμογή τους στον χώρο θα χρειασθεί να διερευνηθεί περισσότερο ώστε να λειτουργήσει θετικά στην περίπτωση επεξεργασίας οδηγιών για την προστασία του περιαστικού τοπίου. Η οικειοποίηση τοπικών μορφολογικών χαρακτηριστικών όπως επίσης και η χρήση τοπικών κατασκευαστικών τεχνικών και υλικών τείνουν να λειτουργούν θετικά στην εναρμόνιση με το φυσικό περιβάλλον μιας περιοχής.

Μία προσέγγιση αυτής της ευελιξίας σχετίζεται ωστόσο με την κλίμακα του οικισμού αλλά και με αυτήν της παρέμβασης. Ο γενικός κανόνας είναι ότι στις μεγάλες πόλεις μία μεσαίου μεγέθους παρέμβαση δε διασπά τόσο εύκολα την ενότητα του περιαστικού τοπίου, εκτός εάν επαναλαμβάνεται και καταλήγει να αναπτύσσεται σε συστάδες, όπως για παράδειγμα οι άτυπες βιομηχανικές συγκεντρώσεις στις παρυφές των πόλεων.

Αντίθετα, το τοπίο που περιβάλλει έναν μικρό παραδοσιακό οικισμό που έχει αναπτυχθεί σε πλαγιά αναμένεται να υποβαθμισθεί καιρία σε περίπτωση ανέγερσης ακόμα και μόνο μίας ογκώδους, μη οικιστικής, κτιριακής μονάδας στις παρυφές του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επισημαίνεται η πρακτική που ακολουθείται σε χώρες με μεγάλη παράδοση στην προστασία του τοπίου, όπως η Σλοβενία, όπου οι αγροτικές αποθήκες κατασκευάζονται σχεδόν αποκλειστικά από ξύλο το οποίο αφθονεί στη σλοβενική ύπαιθρο.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ

Για να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο της επέκτασης των αλλοιώσεων στο περιαστικό τοπίο, είναι απαραίτητο να ληφθούν μέτρα σε μια σειρά διαφορετικών επιπέδων. Τα σημαντικότερα από τα μέτρα αυτά διακρίνονται σε δύο ενότητες: (α) στα μέτρα που εντάσσονται στα διάφορα επίπεδα του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, καθώς και των ειδικών περιβαλλοντικού χαρακτήρα μελετών και (β) στα μέτρα που αφορούν στην προστασία και ανάδειξη της ποιότητας του τοπίου αποκλειστικά. Στην πρώτη ενότητα υπάγονται οι ρυθμίσεις που στοχεύουν στην εξορθολογισμένη οργάνωση του χώρου και κατ' αυτόν τον τρόπο λειτουργούν προληπτικά σε σχέση με τις αλλοιώσεις του τοπίου της περιαστικής ζώνης.

Η δεύτερη ενότητα που στρέφεται αποκλειστικά στο ζήτημα του τοπίου χωρίζεται σε τρεις υποενότητες. Η πρώτη υποενότητα αναφέρεται στη λεπτομερή καταγραφή της κατάστασης και των χαρακτηριστικών του τοπίου για το σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Λόγω της ειδικής σημασίας που έχει η θέση του παρατηρητή που θέτει την προσωπική αντίληψη στην αξιολόγηση του τοπίου, απαραίτητο συμπλήρωμα της έρευνας είναι και η καταγραφή των απόψεων ειδικών και χρηστών σε σχέση με την ποιότητα του τοπίου και τη σημασία του για την τοπική κοινωνία. Η δεύτερη υποενότητα περιλαμβάνει τον εντοπισμό των απειλών που δέχεται το τοπίο και η ταξινόμησή τους με βάση τα χαρακτηριστικά τους. Η τρίτη υποενότητα περιλαμβάνει την επεξεργασία πολιτικών και εργαλείων προστασίας των τοπίων. Παράλληλα, και ιδιαίτερα σε σχέση με περιοχές στις οποίες το τοπίο έχει ήδη υποστεί σημαντικού βαθμού αλλοιώσεις, κρίνεται απαραίτητη η επεξεργασία ειδικού χαρακτήρα μελετών για την προστασία και ανάδειξή τους.

Τέλος σε ένα διαφορετικό επίπεδο, κρίνεται απαραίτητο να οργανωθούν δράσεις ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης σε σχέση με τα ζητήματα του τοπίου και της ανάγκης για προστασία και ανάδειξή του. Αναγνωρίζοντας την ιδιαίτερη σημασία των δράσεων αυτών, το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Pays.Med.Urban είχε αφιερώσει ειδικό σκέλος σε αυτήν την κατεύθυνση με την επεξεργασία ειδικών πιλοτικών δράσεων σε σχέση με κρίσιμα ζητήματα τοπίου και τη διερεύνηση της γνώμης της τοπικής κοινωνίας πάνω σε αυτά.

Η συζήτηση πάνω στο ζήτημα του περιαστικού τοπίου στην Ελλάδα σε συνδυασμό με την εντυπωσιακή υστέρηση του προβληματισμού, αλλά και της έρευνας πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο, οδηγεί στον εντοπισμό πληθώρας θεμάτων προς διερεύνηση. Μερικά από αυτά παρουσιάζονται παρακάτω:

(α) να εκτιμηθεί η άποψη των Ελλήνων για την ανάγκη για προστασία και ανάδειξη του τοπίου,

(β) να προσεγγισθούν πιο συγκεκριμένα οι αλλοιώσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1, τόσο ανά κατηγορία χρήσεων γης, όσο και ανάλογα με τον διαφορετικό χαρακτήρα των οικισμών,

(γ) να διερευνηθεί η δυνατότητα να προσαρμοσθούν οι ανθρωπογενείς δραστηριότητες της αστικής ανάπτυξης με αυτές του φυσικού περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα οι καλλιέργειες, οι ανεμογεννήτριες, τα φωτοβολταϊκά, αλλά και τα ΠΕΡΠΟ και η εν γένει οργάνωση της οικιστικής δόμησης σε αντιδιαστολή με την αστική διάχυση,

Στη συνολική προσπάθεια ευαισθητοποίησης της διοίκησης, αλλά και της τοπικής κοινωνίας σε σχέση με τη σημασία του τοπίου, ιδιαίτερη σημασία έχει η ανάδειξη των χαρακτηριστικών του τοπίου που συνδέονται άμεσα, τόσο αναφορικά με την ιδιαίτερη πολιτιστική του αξία για την τοπική κοινωνία, όσο και για την δυνατότητά του να λειτουργήσει ως πόλος έλξης επενδύσεων και επισκεπτών. Μπροστά στην ανάγκη για εξασφάλιση του διττού ρόλου του τοπίου, και με βάση την ειδική σημασία του περιαστικού τοπίου όπως αναπτύχθηκε, απαραίτητο ζητούμενο είναι η επεξεργασία στοχοθετημένων πολιτικών ικανών να προλάβουν τις αρνητικές επιπτώσεις της αστικής ανάπτυξης στο ελληνικό περιαστικό τοπίο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βλαντού, Α. (2012) «Το τοπίο ως περιβαλλοντικό αγαθό: ασυμβατότητα μεταξύ δικαίου προστασίας και πραγματικότητας». *Νόμος και Φύση, Νοέμβριος 2012*, on line πρόσβαση 25 Ιουνίου 2013.
- Γιαννακούρου, Τ. (2004) «Το θεσμικό πλαίσιο του σχεδιασμού των πόλεων στην Ελλάδα: Ιστορικές μεταμορφώσεις και σύγχρονα αιτήματα» Στο: Οικονόμου, Δ. και Πετράκος, Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας-Gutenberg, σελ. 456-480.
- ΕΜΠ (1998) *Οριοθέτηση και καθορισμός μέτρων προστασίας Τοπίων Ιδιαιτέρου Φυσικού Κάλλους*. Ερευνητικό πρόγραμμα. Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών/Τομέας Υδατικών Πόρων, Υδραυλικών και Θαλασσίων Έργων.
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου στην Ελλάδα». Στο: Μπεριάτος, Η. και Ballesta, J. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Οικονόμου, Δ. (2000) «Η πολεοδομική πολιτική στη δεκαετία του '50». Στο: *2^ο Συνέδριο Εταιρείας Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας: 'Η Πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1949 έως το 1974*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 39-49.
- Οικονόμου, Δ. (2004) «Η πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα: Δομικά χαρακτηριστικά και σημερινές τάσεις». Στο Οικονόμου, Δ., Σαρηγιάννης, Γ.Μ. και Σερράος, Κ. (επιμ.) *Πόλη και χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Μέμφις.
- Στεφάνου, Ι. (1994) *Η ψυχολογία των τόπων: Από τον πραγματικό χώρο στον φανταστικό τόπο*. Αθήνα: Institut Français d`Athènes.
- Τερκενλή, Θ. (1996) *Το πολιτισμικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών (2010) *Greekscapes: Αεροφωτογραφικός άτλαντας ελληνικών τοπίων*. Ερευνητικό πρόγραμμα. Τμήμα Γεωγραφίας.
- Νόμοι
 Ν. 3827/10, Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου

Ξενόγλωσση

- Adams, I.H. (1978) *The making of urban Scotland*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Allen, A. (2003) "Environmental planning and management of the peri-urban interface". *Environment & Urbanization*, 15 (1), pp. 135-148.

- Antrop, M. (2000) “Changing patterns in the urbanized countryside of Western Europe”. *Landscape Ecology*, 15 (3), pp. 257-270.
- Antrop, M. (2004) “Landscape change and the urbanization process in Europe”. *Landscape and Urban Planning*, 67 (1-4), pp. 9-26.
- Bohnet, I.C. and Pert, P.L. (2010) “Patterns, drivers and impacts of urban growth”. *Landscape and Urban Planning*, 97 (4), pp. 239-248.
- Crawford, T.W. (2007) “Where does the coast sprawl the most? Trajectories of residential development and sprawl in coastal North Carolina, 1971-2000”. *Landscape and Urban Planning*, 83 (4), pp. 294-307.
- Daniel, T.S. (2001) “Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century”. *Landscape and Urban Planning*, 54 (1-4), pp. 267-281.
- Daniels, T. (1999) *When city and country collide: Managing growth in the metropolitan fringe*. Washington DC: Island Press.
- Gallent, N., Shoard, M., Andersson, J., Oades, R. and Tudor, C. (2004) “Inspiring England’s urban fringes: Multi-functionality and planning”. *Local Environment*, 9 (3), pp. 213-233.
- Gallent N., Bianconi, M. and Andersson, J. (2006) “Planning on the edge: England’s rural-urban fringe and the spatial-planning agenda”. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 33 (3), pp. 457-476.
- Foley, J.A., et al (2005) “Global consequences of land use”. *Science*, 309 (5734), pp. 570-574.
- Howard, E. (1902) *Garden cities of to-morrow*. 2nd ed. London: S. Sonnenschein & Co, pp. 2-7.
- Liarikos, C. and Papagiannis, T. (2012) “Urban and tourism pressures on landscapes”. In: Papagiannis, T. and Howard, P. (eds.) *Reclaiming the Greek landscape*. Athens: Mediterranean Institute for Nature and Anthropos, pp. 143-147.
- Kil, N., Stein, T.V., Holland, S.M. and Anderson, D.H. (2012) “Understanding place meanings in planning and managing the wildland urban interface”. *Landscape and Urban Planning*, 107 (4), pp. 370-379.
- Landscape Institute (2002) *Guidelines for landscape and visual impact assessment*. New York: Spon Press.
- Marot, S., (1999) “The reclaiming of sites”. In: Corner, J. (ed.) *Recovering landscape: Essays in contemporary landscape architecture*. New York: Princeton Architectural Press, pp. 45-59.

- Nielsen-Pincus, M., Goldberg, C.S., Rocewicz, A., Force, J.E., Waits, L.P., Morgan, P. and Vierling, L. (2010) "Predicted effects of residential development on a northern Idaho landscape". *Landscape and Urban Planning*, 94 (3-4), pp. 255-263.
- Parker, J. and Bryan, P. (1989) *Landscape management and maintenance*. Aldershot: Gower Technical.
- PaysMedUrban (2011a) *Paessaggio e attrattivita dei territory e dei talenti*. Firenze: Region of Toscana.
- PaysMedUrban (2011b) *Periurban landscapes: Landscape planning guidelines*. Milano: Region of Lombardia.
- PaysMedUrban (2011c) *Virtual observatory of the Mediterranean urban landscape*. Sevilla: Region of Andalucia.
- Rogge, E., Nevens, F. and Gulinck, H. (2007) "Perception of rural landscapes in Flanders: Looking beyond aesthetics". *Landscape and Urban Planning*, 82 (4), pp. 159-174.
- Saizen, I., Mizuno, K. and Kobayashi, S. (2006) "Effects of land-use master plans in the metropolitan fringe of Japan". *Landscape and Urban Planning*, 78 (4), pp. 411-421.
- Serrano, M., Sanz, L. Puig, J. and Pons, J. (2002) "Landscape fragmentation caused by the transport network in Navarra, Spain: Two-scale analysis and landscape integration assessment". *Landscape and Urban Planning*, 58 (2-4), pp. 113-123.
- Terkenli, T.S. (2001) "Towards a theory for the landscape: The Aegean landscape as a cultural image". *Landscape and Urban Planning*, 57 (3-4), pp. 197-208.
- United Nations (2004) *Economic and social affairs, world populations to 2300*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- Van Nes, A. and Lopez, M. (2007) "Micro scale spatial relationships in urban studies: The relationship between private and public space and its impact on street life". In: *6th international space syntax symposium*. Istanbul, 12-15 June.
- Weng, Y.-C. (2007) "Spatiotemporal changes of landscape pattern in response to urbanization". *Landscape and Urban Planning*, 81 (4), pp. 341-353.
- Wittig, R., Becker, U. and Nawrath, S. (2010) "Grassland loss in the vicinity of a highly prospering metropolitan area from 1867/68 to 2000: The example of the Taunus (Hesse, Germany) and its Vorland". *Landscape and Urban Planning*, 95 (4), pp. 175-180.
- Wood, R. and Huntley, J. (2001) "Landscape dynamics and the management of change". *Landscape Research*, 26 (1), pp. 45-54.
- Zube, E.H. (1987) "Perceived land use patterns and landscape values". *Landscape Ecology*, 1 (1), pp. 37-45.

*Άρης Σαπουνάκης
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
e-mail: sapounakis@uth.gr*

Οι επιπτώσεις των χρήσεων γης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τοπίου: Ποσοτικοποίηση της δομής και της χωρικής κατανομής των χρήσεων γης στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες.

Γεώργιος Τσιλιμίγκας

Λέκτορας Πολεοδομικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Το ελληνικό τοπίο αποτελεί δυναμικό προϊόν όσμωσης πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων φυσικό-γεωγραφικών και ανθρωπογενών διεργασιών, χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες ποιότητες, άλλα και από τον εύθραυστο χαρακτήρα του. Οι χωρικοί μετασχηματισμοί και οι πιέσεις που σε αυτό ασκούνται, ιδιαίτερα στις τελευταίες δεκαετίες, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη σύνταξης ενός ολοκληρωμένου πλαισίου διαχείρισης. Σε αυτό το πλαίσιο εγγράφονται τα ερωτήματα της εργασίας που αφορούν αφενός, στην ανάλυση και την ποσοτική απόδοση της γεωμετρίας των μορφωμάτων των χρήσεων γης και αφετέρου, στη μελέτη των επιπτώσεων που αυτό συνεπάγεται στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τοπίου. Υπόθεση της εργασίας αποτελεί το ότι οι χρήσεις γης επιδρούν με καθοριστικό τρόπο στην ποιότητα των τοπίων που δημιουργούνται. Η εφαρμογή της μεθόδου εστιάζει στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες των μεσαιών ελληνικών πόλεων, όπως ορίζονται από το *European Urban Audit* (2012). Σε αυτές τις περιοχές, εξετάζονται, με την χρήση βασικών μετρικών τοπίου, τα δομικά στοιχεία της γεωμετρίας, που τα μορφώματα των χρήσεων γης δημιουργούν, και προσδιορίζονται συγκριτικά στοιχεία για το τοπίο.

Λέξεις κλειδιά

Τοπίο, Χρήσεις Γης, Μετρικά τοπίου, Ευρύτερες Αστικές Ζώνες

The land use impacts in the formation of landscape characteristics: Quantification of the structure and of the spatial distribution of land uses in Larger Urban Zones

Abstract

The Greek landscape is the result of the dynamic osmosis and complex interactions between physicogeographical and human factors. It is characterized both by specific qualities and its fragile character. Spatial transformations and pressures exercised on it emerge the need for an integrated and effective management framework. The understanding and quantitative description of landscape features is the central challenge of this paper. We investigate both the analysis and quantitative yield concerning the geometry of land use patches and secondly, to consider the effects that this entails on the formation of landscape character. The case study focuses on Large Urban Zones of medium-sized Greek cities, as these are defined by the European Urban Audit (2012). In these areas, we examine, with basic landscape metrics, the main geometry characteristics of the land use patches as well as a comparative analysis of the landscape character between them.

Keywords

Landscape, Land Use, Landscape Metrics, Large Urban Zones

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διατήρηση και η δημιουργία τοπίων ποιότητας αποτελεί κεντρικό ζητούμενο των σύγχρονων κοινωνιών. Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο (2000) ορίζεται ότι το τοπίο “... διαδραματίζει σημαντικό ρόλο δημόσιου ενδιαφέροντος στο πολιτισμικό, οικολογικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό πεδίο, ότι συνιστά πόρο που ευνοεί την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας, καθώς και ότι η προστασία, η διαχείριση και ο σχεδιασμός του μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας”. Προσδιορίζεται με σαφείς όρους η υποχρέωση των συμβαλλόμενων μελών για ουσιαστική διαχείριση και προστασία του τοπίου. Στην Ελλάδα, αν και έχει υπογραφεί η σύμβαση για την προστασία του τοπίου και ήδη από το 2010 έχει κυρωθεί και από το ελληνικό κοινοβούλιο (ν.3827/2010), η πρακτική της εφαρμογής της προστασίας και διατήρησής του δεν είναι ολοκληρωμένη στο πλαίσιο κάποιας πολιτικής και εξαντλείται κυρίως σε αποσπασματικές ρυθμίσεις, χωρίς

συνέχεια στη διάρκεια του χρόνου, με ιδιαίτερες περιορισμένες και αναποτελεσματικές εφαρμογές (Βλαντού, 2010; Μπεριάτος, 2007: 62).

Πολλές χωροκοινωνικές πρακτικές, όπως υιοθετούνται στον ελληνικό χώρο, συμβάλλουν στη “μετάλλαξη” του ελληνικού τοπίου, που συντελείται τις τελευταίες δεκαετίες με λιγότερο ή περισσότερο εντατικούς όρους. Κεντρικός παράγοντας υποβάθμισης του τοπίου (χωρίς να είναι ο μόνος) αφορά στη συστηματική, για πολλές δεκαετίες, δημιουργία εκτός σχεδίου οικιστικών χώρων και ταυτίζεται με την έντονη ανοικοδόμηση και τον μετασχηματισμό της παραγωγικής βάσης (εκτόπιση της γεωργίας) που ήδη από τις δεκαετίες του '60, '70 συντελείται. Η επέκταση και η αναμόρφωση του οικιστικού χώρου στην Ελλάδα, ακολούθησε περισσότερο διαδικασίες αυτενέργειας, βασισμένες σε ατομικές πρωτοβουλίες, που αποσκοπούσαν αφενός στην εξυπηρέτηση των αναγκών στέγασης, που η έντονη αστικοποίηση της περιόδου είχε δημιουργήσει, και αφετέρου στην οικειοποίηση του σημαντικού οικονομικού οφέλους, που η διαδικασία παραγωγής κατοικίας διασφάλιζε (Καρύδης, 2006: 275). Η παραγωγή του οικιστικού χώρου αφέθηκε στην ιδιωτική πρωτοβουλία που λειτούργησε (και συνεχίζει να λειτουργεί) σε ένα ιδιαίτερα χαλαρό πλαίσιο.

Η εξέλιξη του τοπίου στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες (EAZ) των μεσαίων ελληνικών πόλεων περιγράφεται σύμφωνα με τις υποθέσεις της μελέτης από πρακτικές που ομαδοποιούνται σε 5 κεντρικούς άξονες: α) στην εξάλειψη της ιστορικότητας των αστικών κέντρων και στην εντατική οικοδόμηση αυτών, β) στην ανεξέλεγκτη οικιστική επέκταση (με νόμιμες ή παράνομες διαδικασίες), γ) στη διασπορά των παραγωγικών δραστηριοτήτων στον υπαιθρο χώρο, δ) στην αλλαγή των γεωργικών πρακτικών στις περιαστικές περιοχές και τέλος, ε) στην ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του τοπίου ως πόρου προς τουριστική ανάπτυξη. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η “μετάλλαξη” του ελληνικού τοπίου με βίαιους όρους, ακολουθώντας μια πολύ-επίπεδη και σύνθετη ανατροφοδοτούμενη διαδικασία. Από την μία η απαλοιφή της ιστορικότητας, η ριζική δηλαδή “αμνησιακή” μεταμόρφωση του ελληνικού τοπίου και από την άλλη, η εκ νέου επινόησή του στη βάση των σύγχρονων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών πρακτικών. (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2011; 2012).

Στο πλαίσιο της εργασίας εξετάζονται στοιχεία του τοπίου που μπορεί να ποσοτικοποιηθούν μέσα από την ανάλυση της γεωμετρίας που τα μορφώματα των χρήσεων γης δημιουργούν. Επελέγη να εξεταστούν οι (7) μεσαίου μεγέθους EAZ (Καλαμάτα, Βόλος, Καβάλα, Ιωάννινα, Λάρισα, Ηράκλειο, Πάτρα), οι οποίες παρουσιάζουν συγκρίσιμα στοιχεία ως προς μια σειρά ποσοτικών παραμέτρων (πληθυσμός, πυκνότητες κατοίκησης κλπ), αλλά και σημεία διαφοροποίησης (φυσικό-γεωγραφικοί παράγοντες, παραγωγική δομή και οργάνωση, πρακτικές οικιστικής επέκτασης κ.λπ.). Οι παράγοντες αυτοί έχουν δημιουργήσει διαφορετικού χαρακτήρα τοπία τα οποία εξετάζονται συγκριτικά και αναλύονται βάσει των ιδιαιτεροτήτων που η γεωμετρία των μορφωμάτων των χρήσεων γης δημιουργεί.

Το κεντρικό ερώτημα της εργασίας εστιάζει στη μελέτη του χαρακτήρα του σύγχρονου ελληνικού τοπίου στις ΕΑΖ μέσω της ποσοτικοποίησης της γεωμετρίας των μορφωμάτων (patches) των χρήσεων γης και της χωρικής κατανομής που δημιουργούν. Η ανάλυση στηρίζεται στη χρήση βασικών μετρικών τοπίου. Τα αποτελέσματα θα αξιολογηθούν αφενός, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της κάθε κατηγορίας χρήσης γης και αφετέρου, συγκριτικά μεταξύ των ΕΑΖ των πόλεων που αναλύονται.

Η εργασία οργανώνεται σε τρεις ενότητες: στην πρώτη ενότητα προσδιορίζονται τα διαθέσιμα δεδομένα, που αφορούν στις χρήσεις γης των ελληνικών πόλεων και στους πληθυσμούς των ΕΑΖ που θα μελετηθούν. Τεκμηριώνεται η επιλογή χρήσης των δεδομένων όπως προσφέρονται από τον Urban Atlas 2006 (European Environment Agency, GMES¹) για τις (7) μεσαίου μεγέθους ΕΑΖ των ελληνικών πόλεων (Καλαμάτα, Βόλος, Καβάλα, Ιωάννινα, Λάρισα, Ηράκλειο, Πάτρα) και προσδιορίζονται τα όρια των περιοχών μελέτης. Τέλος, ομαδοποιούνται (7) ευρύτερες κατηγορίες χρήσεων γης έτσι ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα η προβληματική της εργασίας. Στη δεύτερη ενότητα αναλύονται οι κεντρικές επιλογές της μεθόδου. Ακολουθώς, προσδιορίζονται και αναλύονται τα μετρικά τοπίου που επιλέγονται για την ανάλυση και την ποσοτική απόδοση της γεωμετρίας των μορφωμάτων των χρήσεων γης. Τέλος, η τρίτη ενότητα αφορά στη συζήτηση των αποτελεσμάτων. Εξετάζονται ζητήματα που αφορούν στις δυνατότητες και στους περιορισμούς των μετρικών να αποδώσουν τα στοιχεία του τοπίου, στη σημασία του προσδιορισμού των ορίων των ΕΑΖ, σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με το συμπαγές του χαρακτήρα των οικιστικών χώρων που δημιουργούνται, καθώς και την οικιστική διάχυση και τις επιπτώσεις της στο τοπίο.

2 ΔΕΔΟΜΕΝΑ

2.1 Δεδομένα χρήσεων γης

Τα γεωχωρικά δεδομένα των χρήσεων γης που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Urban Atlas 2006 (European Environment Agency, 2011). Δημιουργήθηκαν από σύνθεση εικόνων και χαρτών που είτε προέρχονται από α) ταξινομική ανάλυση εικόνων μεγάλης ευκρίνειας είτε, β) από διαθέσιμους τοπογραφικούς χάρτες είτε, γ) από διαθέσιμους χάρτες χρήσεων γης. Καλύπτουν την ΕΑΖ των πόλεων με πληθυσμό περισσότερο από 100.000 κατοίκους. Τα δεδομένα αφορούν στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου και έχουν δημιουργηθεί με ενιαίες προδιαγραφές, επιτρέποντας την συγκριτική ανάλυση μεταξύ των ευρωπαϊκών πόλεων (Urban Audit, 2012). Η “χαρακτη-

¹ Global Monitoring for Environment and Security (GMES)

ριστική” κλίμακα των δεδομένων είναι 1:10.000, με ελάχιστη διακριτική ευχέρεια εικονοστοιχείου τα 0.25 εκτάρια (0.0025 χλμ²) για τις τεχνητές επιφάνειες και 1 εκτάριο (0.01 χλμ²) για όλες τις άλλες κλάσεις. Τα δεδομένα είναι διαθέσιμα σε διανυσματική μορφή στο προβολικό σύστημα Lambert Azimuthal Equal Area (LAEA), το οποίο συμβατικά χρησιμοποιείται για την απόδοση της ευρωπαϊκής ηπείρου. Το LAEA δεν αλλοιώνει το εμβαδόν των επιφανειών και ως εκ τούτου είναι κατάλληλο για συγκριτική ανάλυση των επιφανειών, επιτρέποντας έτσι την εφαρμογή μετρικών τοπίου που στηρίζονται σε εμβαδόν (European Environment Agency, 2011).

Τα δεδομένα κρίθηκε ότι είναι κατάλληλα για τη διαχείριση της προβληματικής της εργασίας για τους εξής κυρίως λόγους: αφενός, η κλίμακα των δεδομένων επιτρέπει με επαρκή λεπτομέρεια την ανάδειξη των ζητημάτων, όπως στην προβληματική της εργασίας διατυπώνονται, αφετέρου οι (21) κατηγορίες των χρήσεων γης, όπως από το πρόγραμμα ορίζονται, επιτρέπουν την ομαδοποίησή τους σε κλάσεις, που εξυπηρετούν καλύτερα τα ζητήματα που μελετώνται και τέλος, σε εθνικό επίπεδο δεν υπάρχουν άλλα διαθέσιμα δεδομένα χρήσεων γης που να καλύπτουν με ενιαίες προδιαγραφές τις περιοχές μελέτης, παρέχοντας τη δυνατότητα συγκριτικής ανάλυσης μεταξύ τους.

2.2 Πληθυσμιακά δεδομένα

Για τις EAZ επιλογής χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα των πληθυσμών από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Urban Audit. Τα δεδομένα αφορούν σε τρία χωρικά επίπεδα οικιστικού χώρου, α) στην πόλη, στην Ευρύτερη Αστική Ζώνη (EAZ) και τις Sub-City Districts (SCD). Κατάλληλο επίπεδο για τον ορισμό της περιοχής μελέτης; σύμφωνα με την προβληματική της εργασίας είναι οι EAZ. Τα δεδομένα των πληθυσμών προέρχονται από το Urban Audit III (2006). Για την σύνταξη τους χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τις εθνικές υπηρεσίες απογραφών του έτους 2004 (ΕΛ.ΣΤΑΤ. στην περίπτωση της Ελλάδας). Οι πληθυσμοί αφορούν στην πόλη και στην ευρύτερη λειτουργική της περιφέρεια. Τα όρια των EAZ ορίζονται σε επίπεδο πρωτοβάθμιου ΟΤΑ (όρια “Καποδιστριακού” Δήμου στην περίπτωση της Ελλάδας), έτσι ώστε κατά προσέγγιση να καλύπτουν την λειτουργική αστική περιοχή (Urban Audit, 2012). Παρόλο που η ΕΛ.ΣΤΑΤ παρέχει διαθέσιμα δεδομένα πληθυσμού, για την απογραφή του 2011 επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε τα δεδομένα από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Urban Audit III², γιατί οι απογραφές των πληθυσμών όπως προσφέρονται εξασφαλίζουν αφενός, την αναφορά τους στα γεωγραφικά όρια των EAZ,

² Αν και η συστηματική αξιολόγηση της ποιότητας των δεδομένων είναι πέρα από τους σκοπούς της εργασίας, κρίνεται ότι σε κάποια ζητήματα έχει νόημα να αναφερθούμε, ο πληθυσμός π.χ. του EAZ του Βόλου όπως παρέχεται από το Urban Audit (2012) είναι σημαντικά υποτιμημένος συγκρινόμενος με τα επίσημα δεδομένα από την ΕΛ.ΣΤΑΤ.

οι οποίες αποτελούν την περιοχή μελέτης και αφετέρου, γιατί διασφαλίζεται η δυνατότητα σύγκρισης των αποτελεσμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

2.3 Επιλογή των Ευρύτερων Αστικών Περιοχών

Για την εφαρμογή της μεθόδου επελέγησαν οι (7) μεσαίου μεγέθους ελληνικές πόλεις Καλαμάτα, Βόλος, Καβάλα, Ιωάννινα, Λάρισα, Ηράκλειο, Πάτρα, ενώ εξαιρέθηκαν η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη διότι, παρόλο που υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα (European Environment Agency, 2011), το μέγεθός τους δημιουργεί διαφορετικού χαρακτήρα χωροκοινωνικά φαινόμενα με επιπτώσεις στο τοπίο και απαιτείται εξειδικευμένη διερεύνηση, που ξεφεύγει από τις προσδοκίες της μελέτης.

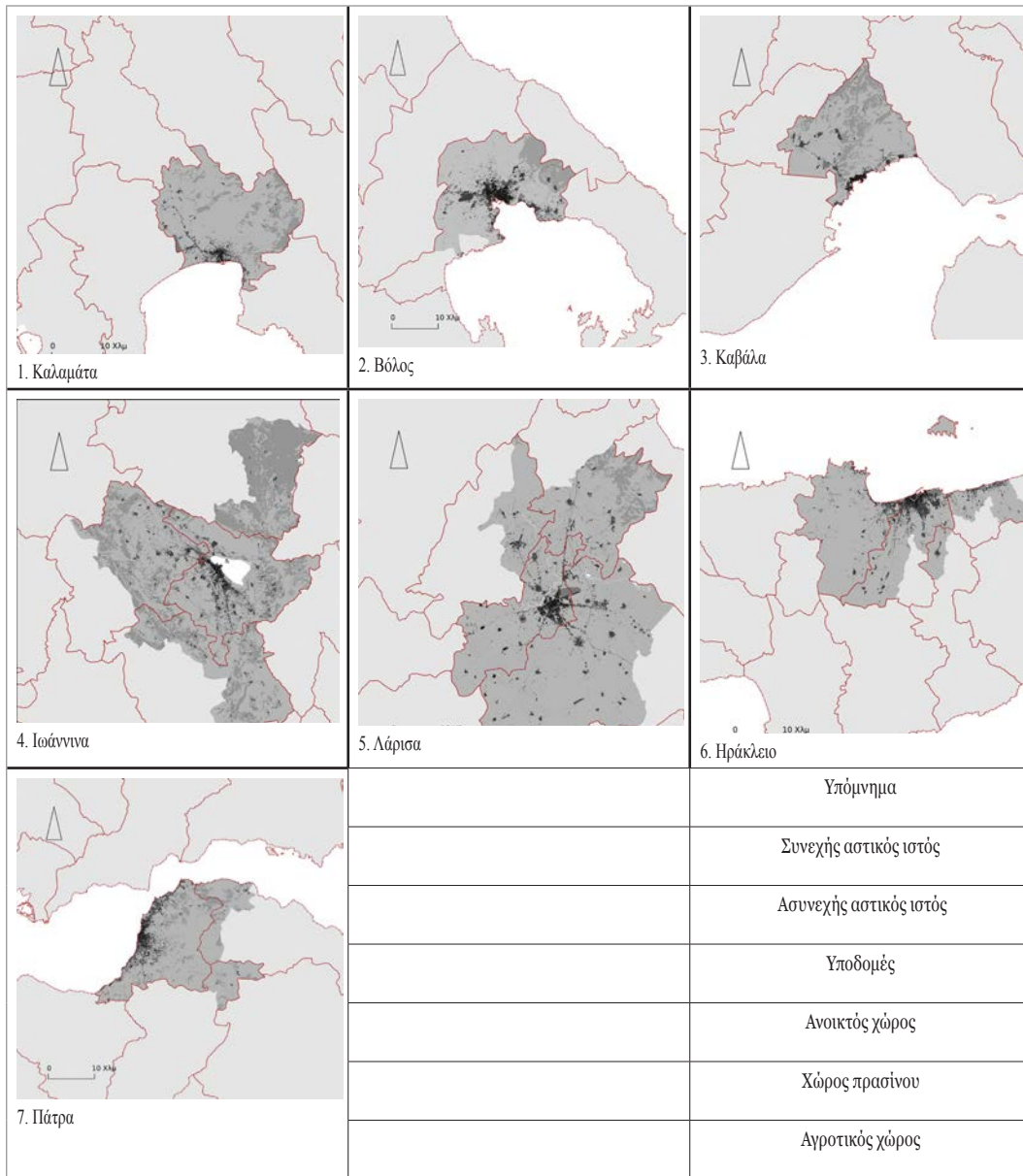
Πίνακας 1. Ευρύτερες Αστικές Ζώνες

ΕΑΖ	Συνολικός πληθυσμός (2004)*	Έκταση ΕΑΖ (τ.χλμ.)	Τεχνητές επιφάνειες (τ.χλμ.)**	ΕΑΖ πυκνότητα (κατ./τ.χλμ.)	Πυκνότητα Τεχνητές επιφάνειες (κατ./τ.χλμ.)	Πυκνότητα οικιστικού χώρου***
Καλαμάτα	73.434	441,96	25,99	166.15	2,824.94	-1,11
Βόλος	75.544	304,12	37,85	248.40	1,995.94	0,28
Καβάλα	129.567	351,48	21,77	368.63	5,950.48	0,85
Ιωάννινα	139.522	1.326,00	78,84	105.22	1,769.60	0,20
Λάρισα	187.831	1.555,23	107,92	120.77	1,740.54	1,52
Ηράκλειο	202.426	489,62	46,41	413.44	4,361.86	-1,10
Πάτρα	222.460	512,94	48,85	433.70	4,553.83	-0,64

Πηγή: (*) European Urban Audit, 2012, Eurostat, Συνολικός Πληθυσμός 2004, (**) Ευρωπαϊκή Επιτροπή Περιβάλλοντος, (2012), GMES Urban Atlas 2006, Τεχνητές επιφάνειες (soil sealing) ομαδοποίηση των κωδικών: 11100, 11210, 11220, 11230, 11240, 11300, 12100, 12210, 12220, 12230, 12300, 12400, 13100, 13300, (***) Κεφάλαιο 4.2

Πρόσθετο κριτήριο για την επιλογή των πόλεων αποτέλεσε και το ότι εκτός της Καλαμάτας, για τις υπόλοιπες πόλεις ορίζεται, σύμφωνα με τις διατάξεις τον 2508/97 αρ. 2, η υποχρέωση υλοποίησης Ρυθμιστικού σχεδίου, ορίζεται δηλαδή ότι για “...την οικιστική οργάνωση, την προστασία του περιβάλλοντος και τη γενικότερη ανάπτυξη των ευρύτερων περιοχών των αστικών συγκροτημάτων της Πάτρας, του Ηρακλείου Κρήτης, της Λάρισας, του Βόλου, της Καβάλας και των Ιωαννίνων, καταρτίζονται και εγκρίνονται ρυθμιστικά σχέδια και προγράμματα προστασίας του περιβάλλοντος”.

Διάγραμμα 1: ΕΑΖ των μεσαίων Ελληνικών πόλεων

Πηγή : European Urban Audit, 2012, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Περιβάλλοντος, (2012), GMES Urban Atlas 2006

Παρόλο που τα προτεινόμενα ρυθμιστικά δεν έχουν ακόμα υλοποιηθεί, η ανάγκη για ενιαία διαχείριση της πόλης και της λειτουργικής της περιφέρειας έχει αναγνωριστεί σε θεσμικό επίπεδο. Η διάσταση του τοπίου πρέπει να αποτελέσει μια από τις συνισταμένες του στρατηγικού σχεδιασμού για αυτές τις πόλεις. Θεωρήθηκε σημαντικό ο ορισμός των ορίων των περιοχών μελέτης να είναι όσο το δυνατόν συμβατός με τα θεσμοθετημένα επίπεδα σχεδιασμού και οργάνωσης του χώρου. Αν και ο ακριβής προσδιορισμός των ορίων εφαρμογής των ρυθμιστικών σχεδίων προκύπτει σύμφωνα με τον νόμο κατά περίπτωση από το ΥΠΕΚΑ (το ΥΠΕΧΩΔΕ της περιόδου), λαμβάνοντας υπ' όψιν τη γνωμοδότηση του περιφερειακού και του νομαρχιακού συμβουλίου του αντίστοιχου νομού, θεωρούμε ότι η οριοθέτησή τους θα μπορούσε καταρχήν να ταυτίζεται με τις ΕΑΖ, όπως αυτές υιοθετούνται στο Urban Audit (2012).

2.4 Επιλογή των κλάσεων χρήσεων γης

Η επιλογή των κλάσεων των χρήσεων γης προέκυψε από την ομαδοποίηση των (21) κλάσεων που προτείνονται από το πρόγραμμά GMES Urban Atlas 2006 (European Environment Agency, 2011). Η ομαδοποίηση δημιουργεί (7) κλάσεις χρήσεων γης, που εξυπηρετούν καλύτερα την προβληματική της μελέτης, αφενός γιατί διευκολύνεται η διεξαγωγή συγκριτικών συμπερασμάτων ανάμεσα στις πόλεις και αφετέρου, γιατί ταυτοποιείται καλύτερα ο χαρακτήρας των τοπίων, σε ευρύτερες κατηγορίες χώρου, περισσότερο συμβατές με την κλίμακα στην οποία διατυπώνονται τα ερωτήματα της προβληματικής της εργασίας.

Πίνακας 2: Ομαδοποίηση σε κύριες κλάσεις χρήσεων γης

EUA code	Περιγραφή της κλάσης ΧΓ	Ομαδοποίηση των κλάσεων ΧΓ
111 00	Συνεχής αστικός ιστός (S.L. : > 80%)	1 Συνεχής αστικός ιστός
112 10	Ασυνεχής πυκνός αστικός ιστός (S.L. : 50% - 80%)	
112 20	Ασυνεχής μέτριας πυκνότητας αστικός ιστός (S.L. : 30% - 50%)	2 Ασυνεχής αστικός ιστός
112 30	Ασυνεχής χαμηλής πυκνότητας αστικός ιστός (S.L. : 10% - 30%)	
112 40	Ασυνεχής πολύ χαμηλής πυκνότητας αστικός ιστός (S.L. < 10%)	
113 00	Μεμονωμένες δομές	
121 00	Βιομηχανία, εμπόριο, δημόσιες - ιδιωτικές εγκαταστάσεις, στρατιωτικές μονάδες,	3. Υποδομές
122 10	Δρόμοι ταχείας διελεύσεως και σχετικές υποδομές (associated land)	
122 20	Δρόμοι και σχετικές υποδομές (associated land)	
122 30	Σιδηροδρομικοί άξονες και (associated land)	
123 00	Λιμάνια	
124 00	Αεροδρόμια	
131 00	Χώροι εξόρυξης και χωματερές	
133 00	Εργοτάξια	
134 00	Χώροι χωρίς συγκεκριμένη χρήση	
141 00	Αστικό πράσινο	5. Χώρος πρασίνου
142 00	Υποδομές αθλητισμού και ψυχαγωγίας	
300 00	Δάση	6. Αγροτικός χώρος
200 00	Αγροτικός χώρος, ήμι-φυσικός χώρος, υγρότοποι	
400 00	Υγρότοποι	
500 00	Υδάτινα σώματα	7. Υδάτινα σώματα

Πηγή : Ευρωπαϊκή Επιτροπή Περιβάλλοντος, (2012), GMES Urban Atlas 2006

* τεχνητές επιφάνειες (soil sealing) TE

3. ΜΕΘΟΔΟΣ

3.1. Μεθοδολογικές επιλογές

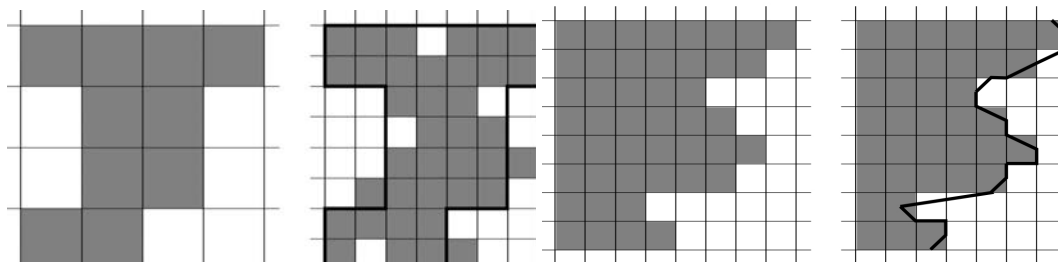
Η κλίμακα εργασίας και η δομή των δεδομένων (διανυσματικής δομής ή αρχεία δομής καννάβου) έχουν ιδιαίτερες επιπτώσεις στην εφαρμογή των μετρικών τοπίου. Η σημασία τους έχει αναγνωριστεί και αναλυθεί βιβλιογραφικά (Stathakis and Tsilimigkas, 2013; Prastacos κ.ά., 2012; McGarigal, 2002; McGarigal κ.ά., 2012). Παρόλο που η ενδελεχής ανασκόπηση του ζητήματος είναι πέραν των στόχων της εργασίας, θεωρούμε σκόπιμη την

αναφορά σε κάποια κεντρικά ζητήματα που ανακύπτουν και αφορούν στις μεθοδολογικές επιλογές που υιοθετήσαμε, τόσο σε σχέση με την κλίμακα, όσο και με την επιλογή της δομής των δεδομένων.

Το πρώτο ζητούμενο αφορά στον προσδιορισμό της κλίμακας εργασίας και στις άμεσες επιπτώσεις που αυτή έχει στον υπολογισμό των μετρικών του τοπίου. Οι τιμές των αποτελεσμάτων επηρεάζονται σημαντικά από το μέγεθος του εικονοστοιχείου (σχ. 1α). Στον προσδιορισμό της κλίμακας υιοθετούνται ουσιαστικά χωρικά κριτήρια σε άμεση συσχέτιση με το ερώτημα της εργασίας. Η κλίμακα που επιλέχθηκε είναι 1:10.000, που προσδιορίστηκε ως κατάλληλη για την μελέτη της ποσοτικής απόδοσης στοιχείων της γεωμετρίας των μορφωμάτων των χρήσεων γης. Η επιλογή μικρής κλίμακας εργασίας τεκμηριώνεται από την φυσικό-γεωγραφική πολυδιάσπαση και τον ιδιοκτησιακό κατακερματισμό, που χαρακτηρίζει τον ελληνικό χώρο, φαινόμενο που δεν περιορίζεται μόνο στην πόλη, αλλά εκτείνεται και στην περιαστική ζώνη. Τα γεωχωρικά δεδομένα όπως παρέχονται από το πρόγραμμα European Urban Atlas 2006 είναι απολύτως συμβατά με την κλίμακα εργασίας, όπως προκύπτει από το κεντρικό ερώτημα της προβληματικής. Η μετατροπή των αρχείων διανυσματικής δομής “χαρακτηριστικής” κλίμακας 1:10.000 δημιουργεί αρχεία δομής καννάβου με ανάλυση εικονοστοιχείου (5*5μ) και διακριτική ευχέρεια 10 μ (1 χιλ.). (Tobler W. 1988)

Το δεύτερο ζητούμενο αφορά στην επιλογή της δομής των δεδομένων (data structure), αν δηλαδή οι δείκτες θα υπολογιστούν σε αρχεία δομής καννάβου (raster structure) ή σε αρχεία διανυσματικής δομής (vector structure). Οι υπολογισμοί μετρικών τοπίου, που στηρίζονται στο μήκος των ακμών των μορφωμάτων σε αρχεία δομής καννάβου οδηγούν σε υπερεκτιμημένα αποτελέσματα, λόγω των βαθμίδων που δημιουργεί το βήμα των εικονοστοιχείων (σχ. 1β). Το μέγεθος της υπερεκτίμησης προσδιορίζεται από την κλίμακα του εικονοστοιχείου (McGarigal, 2002). Στη βάση αυτού το σύνολο των μετρικών τοπίου που εμπλέκουν μήκη ακμών ή περιμέτρους στους υπολογισμούς τους θα επηρεαστούν. Παρόλο που τα γεωχωρικά δεδομένα προσφέρονται σε διανυσματική δομή, επιλέχθηκε η μετατροπή τους σε αρχεία δομής καννάβου για τους εξής λόγους: α) η υπερεκτίμηση των μηκών αφορά στο σύνολο των μορφωμάτων χρήσεων γης που μελετούμε, άρα η σημασία της υπερεκτίμησης λόγω του “βήματος των βαθμίδων” μετριάζεται στη συγκριτική ανάλυση μεταξύ των ΕΑΖ, β) τα αρχεία δομής καννάβου των χρήσεων γης που χρησιμοποιούνται είναι μεγάλης ανάλυσης εικονοστοιχείου, σύμφωνα με το κεντρικό ερώτημα της εργασίας και ως εκ τούτου δεν θα επηρεάσουν ουσιαστικά τα συμπεράσματα, και τέλος, γ) οι υπολογισμοί των μετρικών τοπίου σε αρχεία δομής καννάβου υποστηρίζονται από πιο αποτελεσματικές εφαρμογές που απλοποιούν σημαντικά τους υπολογισμούς.

Σχήμα 1: α) η επίδραση της κλίμακας, β) δεδομένα διανυσματικής δομής Vs δεδομένα δομής καννάβου

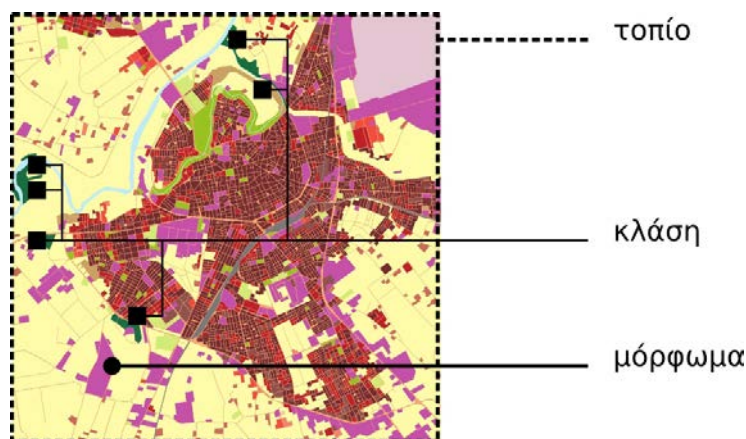
3.2. Ζητήματα ορισμών

Τα μετρικά τοπίου, δείκτες προσδιορισμού της χωρικής ετερογένειας, υιοθετούνται αρχικά από την επιστήμη της οικολογίας στα μέσα της δεκαετίας του '80 σε εφαρμογές που αφορούν στη μελέτη και τον προσδιορισμό των στοιχείων του τοπίου μέσα από την ανάλυση των σχέσεων που τα είδη σε ένα οικοσύστημα αναπτύσσουν, συναρτήσει των μορφωμάτων που τα ενδιαίτημα δημιουργούν (McGarigal κ.ά., 2012). Η χρησιμότητα των μετρικών τοπίου στην επόμενη περίοδο επεκτείνεται στην επιστήμη της γεωγραφίας και στην αρχιτεκτονική του τοπίου με εφαρμογές σε ζητήματα που εστιάζουν στη δομή και τη μορφή των πόλεων (Herold κ.ά., 2005: 369–399; Prastacos κ.ά., 2012). Αναλύονται κεντρικά ζητήματα που αφορούν αφενός στον προσδιορισμό των ορίων της πόλης, στον διαχωρισμό δηλαδή του αστικού από τον υπαίθρο χώρο και αφετέρου, σε ζητήματα που εστιάζουν σε μεταβολές των χρήσεων γης, αναλύοντας, μέσα από τη μελέτη δορυφορικών δεδομένων, στοιχεία για τη δυναμική των πόλεων και προσδιορίζοντας διαφαινόμενες προοπτικές εξέλιξης.

Μια πρώτη κατηγοριοποίηση των μετρικών τοπίου που σύμφωνα με την προβληματική της εργασίας έχει νόημα αφορά στο επίπεδο εφαρμογής τους: 3 εναλλακτικά επίπεδα προσδιορίζονται: το μόρφωμα, η κλάση, και συνολικά το “τοπίο” της περιοχής μελέτης. Υιοθετώντας τους ορισμούς σύμφωνα με τον McGarigal κ.ά. (2012): μόρφωμα (σχ. 2) ορίζεται η επιφάνεια που διαφοροποιείται από τις γειτονικές ως προς τον χαρακτήρα της. Θεωρείται ομοιογενής περιοχή, συναρτήσει συγκεκριμένων μεταβλητών ενδιαφέροντος, σύμφωνα με τις οποίες διαφοροποιείται από τις άλλες. Το σύνολο των μορφωμάτων που ανήκουν στην ίδια κατηγορία ορίζονται κλάση. Τέλος, το τοπίο ορίζεται ως το μωσαϊκό που οι κλάσεις των μορφωμάτων των χρήσεων γης δημιουργούν. Πολύ διαφορετικοί ορισμοί για το τοπίο προτείνονται που αφορούν από προσεγγίσεις εστιασμένες σε μια συγκεκρι-

μένη οπτική ως προσεγγίσεις ιδιαίτερας διευρυμένες. Η αδυναμία σύνταξης ενός ενιαίου ορισμού αποτελεί λογική απόρροια της πολυπλοκότητας της έννοιας, που απαιτεί πολυεπίπεδες και διεπιστημονικού χαρακτήρα προσεγγίσεις (Τερκενλή, 1996). Το τοπίο στη συγκεκριμένη μελέτη ορίζεται ως ένα μωσαϊκό από μορφώματα χρήσεων γης που αποτελούν στοιχεία ενδιαφέροντος. Ο “χαλαρός” χαρακτήρας του ορισμού που υιοθετείται απαιτεί τον σαφή προσδιορισμό των υποθέσεων της εργασίας σύμφωνα με τις οποίες προσεγγίζεται το τοπίο.

Σχήμα 2: μόρφωμα (patch area), κλάση, τοπίο

Πηγή: Λάρισα, European Environment Agency (2012), GMES Urban Atlas 2006

3.3 Μετρικά τοπίου

Για την εξέταση της προβληματικής της εργασίας, την απόδοση δηλαδή των επιπτώσεων των χρήσεων γης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του τοπίου μέσα από την ποσοτικοποίηση της δομής, της χωρικής κατανομής και των συσχετίσεων των χρήσεων γης στις ΕΑΖ των μεσαίων Ελληνικών πόλεων, χρησιμοποιήθηκαν συγκεκριμένοι δείκτες από έναν μεγάλο αριθμό διαθέσιμων μετρικών τοπίου. Οι πρώτες 4 στήλες μετρικών αφορούν στα γενικά χαρακτηριστικά σύνθεσης του τοπίου. Υπολογίστηκε η συνολική εκπροσώπηση της κάθε κλάσης χρήσης γης ως επιφάνεια (Πίνακας 1α), το ποσοστό επί του συνόλου της περιοχής μελέτης που καλύπτει (Πίνακας 1β), ο αριθμός των μορφωμάτων που συνθέτουν την κάθε κλάση (Πίνακας 1γ), και το μέσο μέγεθος του μορφώματος (Πίνακας 1δ).

3.3.1 Η πολυπλοκότητα της γεωμετρίας των μορφωμάτων

Για τον προσδιορισμό της πολυπλοκότητας της γεωμετρίας των σχημάτων που οι χρήσεις γης δημιουργούν υπολογίστηκε η πυκνότητα των ακμών (Edge density). Αφορά ουσιαστικά στη χωρική ετερογένεια του μωσαϊκού του τοπίου, όπως αυτό αποτυπώνεται στα μορφώματα των χρήσεων γης (Eiden κ.ά., 2000). Υπολογίζεται ως το πηλίκο του συνολικού μήκους των ακμών (Edge length) για κάθε ορισμένη κλάση προς την επιφάνεια της κλάσης. Στο σχήμα 3.1 περιγράφονται δύο διαφορετικού χαρακτήρα τοπία ως προς την γεωμετρία των μορφωμάτων τους. Και στις 2 περιπτώσεις η περιοχή μελέτης καταλαμβάνει ίδια επιφάνεια και κάθε κλάση εκπροσωπείται με επιφάνεια ίδιου εμβαδού. Η διαφορά μεταξύ των δύο περιοχών αφορά στη γεωμετρία των μορφωμάτων. Η τιμή της πυκνότητας των ακμών επηρεάζεται σημαντικά από το μέγεθος του εικονοστοιχείου, όσο μικρότερη είναι η κλίμακα τόσο ακριβέστερα προσδιορίζεται η πραγματική πολυπλοκότητα του μωσαϊκού των χρήσεων γης.

Στις ΕΑΖ που μελετήσαμε (Πίνακας 1ε) συστηματικά η κλάση Υποδομές (3), εμφανίζει τις υψηλότερες τιμές ως προς την πυκνότητα των ακμών, άρα τη μεγαλύτερη πολυπλοκότητα της γεωμετρίας της δομής που δημιουργεί. Αυτό είναι αναμενόμενο, αφού οι υποδομές κατανέμονται στον χώρο συστήνοντας πολύπλοκα δίκτυα ώστε να εξυπηρετήσουν τη λειτουργία του (Prastacos κ.ά., 2012). Σημαντική είναι και η πολυπλοκότητα της γεωμετρίας που ο Αγροτικός Χώρος (6) και δευτερευόντως ο Ασυνεχής αστικός ιστός (2) παρουσιάζουν. Σε αυτό καταγράφεται η πολυδιάσπαση και ο κατακερματισμός του τοπίου που χαρακτηρίζει τις περιοχές που αυτές οι κλάσεις δημιουργούν. Η ερμηνεία αυτού έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με τους ιδιαίτερους φυσικό-γεωγραφικούς παράγοντες που ο χώρος παρουσιάζει και με την οικιστική διάχυση η οποία παράγει “υβριδικού” χαρακτήρα περιοχές, όπου πολύπλοκες χωροκοινωνικές δομές δημιουργούν σύνθετα τοπία ιδιαιτέρως δυναμικού χαρακτήρα. Οι παράμετροι αυτοί αναλύονται ακολούθως (κεφ. 4.4)

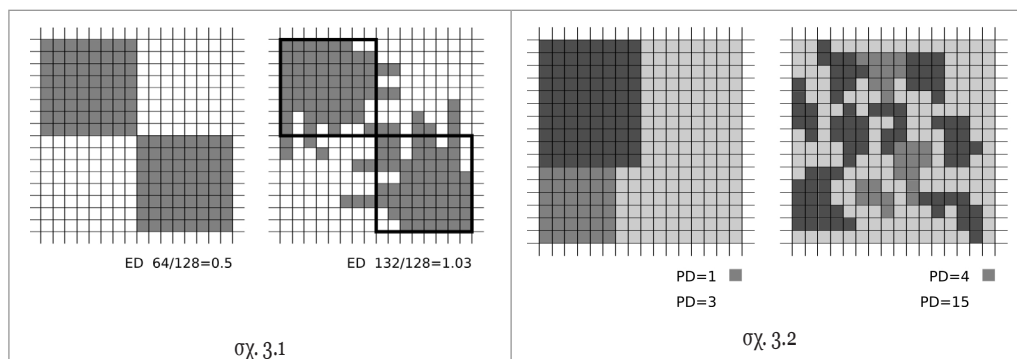
3.3.2 Η συσπείρωση των μορφωμάτων των κλάσεων

Η πυκνότητα των μορφωμάτων (Patch density) υπολογίζεται ως ο αριθμός των μορφωμάτων σε μια δεδομένη περιοχή προς την επιφάνεια της περιοχής. Η τιμή τους αυξάνεται όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός τους. Ο δείκτης αποδίδει τον κατακερματισμό και την πολυπλοκότητα του τοπίου και ως εκ τούτου κρίνεται θεμελιώδης για την εκτίμηση της δομής του τοπίου (Eiden κ.ά., 2000). Στο σχήμα 3.2 περιγράφονται δύο διαφορετικού χαρακτήρα τοπία, ως προς την κατανομή των μορφωμάτων τους. Και στις δύο περιπτώσεις η περιοχή μελέτης είναι ίδιου εμβαδού και κάθε κλάση εκπροσωπείται με ίση συνολικά επιφάνεια. Η διαφορά μεταξύ των δύο περιοχών αφορά στην ομοιογένεια του τοπίου που ο χώρος παρουσιάζει. Αυτό προσδιορίζεται από τον αριθμό των μορφωμάτων και τη μέση επιφάνεια αυτών, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός τους τόσο μικρότερη η μέση επιφάνεια.

Το μέγεθος των εικονοστοιχείων και ο προσδιορισμός των κλάσεων στις οποίες αναλύεται το τοπίο επηρεάζουν το αποτέλεσμα (*Πίνακας 1ε*).

Στις ΕΑΖ των ελληνικών πόλεων που μελετήσαμε (*Πίνακας 1ζ*) συστηματικά, η κλάση Υποδομές (3) παρουσιάζει τις μεγαλύτερες τιμές, άρα τη μεγαλύτερη πολυδιάσπαση και κατακερματισμό στο τοπίο που δημιουργεί, αναμενόμενο αποτέλεσμα σύμφωνα με τα κριτήρια για τον χαρακτήρα της συγκεκριμένης χρήσης γης στα οποία ήδη αναφερθήκαμε (Prastacos κ.ά., 2012). Στο άλλο άκρο, τις χαμηλότερες τιμές δηλαδή στην πυκνότητα των μορφωμάτων που δημιουργούν, συστηματικά σε όλες τις ΕΑΖ των πόλεων που μελετήσαμε κατέχει η κλάση των Υδάτινων σωμάτων (7), αναμενόμενο αποτέλεσμα λόγω της συνέχειας που οι Υγροτόποι και τα Υδάτινα σώματα έχουν. Σημαντικό στοιχείο για την προβληματική της εργασίας είναι ο κατακερματισμός και η πολυπλοκότητα του τοπίου που η κλάση Ασυνεχής αστικός ιστός (2) δημιουργεί. Η συγκεκριμένη κλάση κρίνεται ότι έχει ιδιαίτερες επιπτώσεις στο τοπίο και ακολούθως στο κεφ. 4.4 ερμηνεύονται οι χωρο-κοινωνικές πρακτικές που δημιουργούν τέτοιους χώρους.

Σχήμα 3: Edge density, Patch density

Πίνακας 3: Μετρικά τοπίου

	(α) Land Use (klm2)	(β) Landscape Proportion (%)	(γ) Num. of Patches	(δ) Mean patch area	(ε) Edge Density	(ζ) Patch density
ΚΑΛΑΜΑΤΑ						
1 Συνεχής αστικός ιστός	1.85	0.42%	90	20,596.67	0.00031396	0.0000002
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	15.35	3.47%	955	16,073.82	0.00207194	0.00000216
3 Υποδομές	8.79	1.99%	10172	864.21	0.00377814	0.00002302
4 Ανοικτός χώρος	0.89	0.20%	84	10,605.95	0.00010562	0.00000019
5 Χώρος πρασίνου	55.14	12.48%	192	287,198.44	0.00177553	0.00000043
6 Αγροτικός χώρος	359.41	81.32%	92	3,906,628.26	0.00493715	0.00000021
7 Υδάτινα σώματα	0.53	0.12%	32	16,428.13	0.00015933	0.00000007
	441.96					
ΒΟΛΟΣ						
1 Συνεχής αστικός ιστός	6.48	2.13%	98	66,113.27	0.00179091	0.00000032
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	23.75	7.81%	1147	20,703.92	0.00357386	0.00000377
3 Υποδομές	7.62	2.51%	11051	689.74	0.00641316	0.00003634
4 Ανοικτός χώρος	3.1	1.02%	125	24,765.60	0.00033197	0.00000041
5 Χώρος πρασίνου	43.15	14.19%	94	459,094.68	0.00146341	0.00000031
6 Αγροτικός χώρος	219.59	72.20%	103	2,131,923.30	0.0056684	0.00000034
7 Υδάτινα σώματα	0.44	0.14%	31	14,103.23	0.00013429	0.00000001
	304.12					
ΚΑΒΑΛΑ						
1 Συνεχής αστικός ιστός	3.15	0.90%	57	55,210.53	0.00064209	0.00000016
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	12.35	3.51%	506	24,408.89	0.00158075	0.00000144
3 Υποδομές	6.28	1.79%	5772	1,087.37	0.00323837	0.00001642
4 Ανοικτός χώρος	2.39	0.68%	55	43,378.18	0.00017076	0.00000016
5 Χώρος πρασίνου	79.32	22.57%	178	445,615.73	0.00285513	0.00000051
6 Αγροτικός χώρος	246.49	70.13%	91	2,708,643.96	0.00505088	0.00000026
7 Υδάτινα σώματα	1.51	0.43%	32	47,281.25	0.00028531	0.00000009
	351.48					
ΙΩΑΝΝΙΝΑ						
1 Συνεχής αστικός ιστός	4.51	0.34%	168	26,837.50	0.00021824	0.00000013
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	53.4	4.03%	3486	15,319.19	0.0022236	0.00000263
3 Υποδομές	20.93	1.58%	25003	837.2	0.00412597	0.00001886
4 Ανοικτός χώρος	12.41	0.94%	323	38,408.36	0.00029893	0.00000024

	(α) Land Use (klm2)	(β) Landscape Proportion (%)	(γ) Num. of Patches	(δ) Mean patch area	(ε) Edge Density	(ζ) Patch density
5. Χώρος πρασίνου	392.26	29.58%	803	488,496.01	0.00340733	0.00000061
6. Αγροτικός χώρος	819.19	61.78%	474	1,728,242.19	0.00657472	0.00000036
7. Υδάτινα σώματα	23.3	1.76%	52	448,100.00	0.00028413	0.00000004
	1,326.00					
	ΛΑΡΙΣΑ					
1 Συνεχής αστικός ιστός	10.57	0.68%	364	29,049.45	0.0004601	0.00000023
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	52.89	3.40%	2288	23,117.79	0.00158275	0.00000147
3. Υποδομές	44.45	2.86%	39111	1,136.46	0.006448	0.00002515
4. Ανοικτός χώρος	6.23	0.40%	269	23,149.44	0.00014063	0.00000017
5. Χώρος πρασίνου	60.34	3.88%	311	194,018.65	0.00060994	0.00000002
6. Αγροτικός χώρος	1,375.12	88.42%	225	6,111,624.89	0.00662392	0.00000014
7. Υδάτινα σώματα	5.63	0.36%	89	63,310.11	0.0001943	0.00000006
	1,555.23					
	ΗΡΑΚΛΕΙΟ					
1 Συνεχής αστικός ιστός	3.34	0.68%	100	33,399.54	0.00057186	0.00000002
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	33.56	6.85%	1301	25,794.05	0.00314621	0.00000266
3. Υποδομές	9.51	1.94%	14302	664.96	0.00461274	0.00002921
4. Ανοικτός χώρος	2.4	0.49%	132	18,168.55	0.00018202	0.00000027
5. Χώρος πρασίνου	3.69	0.75%	90	41,001.30	0.00024878	0.00000018
6. Αγροτικός χώρος	434.78	88.80%	74	5,875,362.36	0.00498795	0.00000015
7. Υδάτινα σώματα	2.34	0.48%	100	23,435.73	0.00030587	0.00000002
	489.62					
	ΠΑΤΡΑ					
1 Συνεχής αστικός ιστός	4.59	0.90%	245	18,746.53	0.00067622	0.00000048
2 Ασυνεχής αστικός ιστός	31.45	6.13%	1415	22,228.76	0.00350661	0.00000276
3. Υποδομές	12.8	2.50%	16656	768.77	0.00539681	0.00003247
4. Ανοικτός χώρος	3	0.58%	188	15,936.17	0.00024958	0.00000037
5. Χώρος πρασίνου	50.67	9.88%	543	93,309.39	0.0020388	0.00000106
6. Αγροτικός χώρος	405.49	79.05%	239	1,696,592.47	0.00598078	0.00000047
7. Υδάτινα σώματα	4.94	0.96%	5	987,980.00	0.00027921	0.00000001
	512.94					

Πηγή: επεξεργασία δεδομένων από Ευρωπαϊκή Επιτροπή Περιβάλλοντος, (2012), GMES Urban Atlas 2006

4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Για τα όρια των μετρικών του τοπίου

Το πρώτο ζήτημα στο οποίο πρέπει, έστω και αδρομερώς, να αναφερθούμε πριν την ανάλυση των αποτελεσμάτων της μελέτης, αφορά στα όρια και στους περιορισμούς των μετρικών τοπίου. Κάθε μετρικό τοπίου μπορεί να αποδώσει (ποσοτικοποιήσει) συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του τοπίου. Είναι σημαντικό για την κατανόηση και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων να οριστούν, έτσι ώστε να έχει ουσιαστικό νόημα, σύμφωνα με το ερώτημα και τις υποθέσεις της μελέτης, α) η κλίμακα εργασίας (κεφ. 2.1), β) τα όρια του τοπίου που εξετάζεται (κεφ. 2.3) και γ) τα μορφώματα που συνθέτουν το τοπίο (κεφ. 2.4). Εκτός των ανωτέρω, σημαντική επίπτωση στα αποτελέσματα έχει αφενός, η δομή των δεδομένων (αρχεία δομής καννάβου ή διανυσματικής δομής) που θα χρησιμοποιηθούν και αφετέρου, η ανάλυση δεδομένων (μέγεθος του εικονοστοιχείου των αρχείων δομής καννάβου και η “χαρακτηριστική” κλίμακα των διανυσματικών δεδομένων) (κεφ. 3.1). Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η τιμή του κάθε μετρικού, όπως υπολογίζεται, είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενη από τον τρόπο με τον οποίο ο ερευνητής επέλεξε να ορίσει την κλίμακα, το τοπίο και τα δεδομένα που θα χρησιμοποιήσει. Αυτό πρέπει να γίνει με ουσιαστικούς όρους, σύμφωνα με τα ερωτήματα της μελέτης, γιατί σε αντίθετη περίπτωση τα υπολογιζόμενα μετρικά μπορεί να μην έχουν νόημα (McGarigal, 2002: 1135-1142).

Η κατανόηση των αποτελεσμάτων των βασικών μετρικών τοπίου που χρησιμοποιήθηκαν απλοποιείται στη συγκεκριμένη μελέτη, αφού τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν αφενός, έχουν συνταχτεί με αξιόπιστες μεθόδους (GMES Urban Atlas 2006) και αφετέρου, καλύπτουν περιοχές, ο προσδιορισμός των οποίων αφορά σε μια ευρύτερη προβληματική για τις πόλεις του ευρωπαϊκού χώρου, απολύτως συμβατή με το ερώτημα της εργασίας.

4.2 Για τα όρια των Ευρύτερων Αστικών Ζωνών

Η αναγνώριση των ΕΑΖ έχει σημαντικές επιπτώσεις στην εξέλιξη του χαρακτήρα του τοπίου, αφού οριοθετούνται περιοχές, πέραν των ορίων των πόλεων, οι οποίες έχουν λιγότερο ή περισσότερο αστικό χαρακτήρα. Αυτές οι “υβριδικού” τύπου περιοχές, στις οποίες χωροθετούνται αστικού τύπου δραστηριότητες (οικιστικού ή παραγωγικού χαρακτήρα) και αναπαράγονται λειτουργικές εξαρτήσεις με τις πόλεις, χαρακτηρίζονται από ένα ειδικό τοπίο με έντονα δυναμικό χαρακτήρα, όπου οικιστικοί και παραγωγικοί θύλακες χωροθετούνται με λιγότερο ή περισσότερο ελεγχόμενο τρόπο, απαντώντας στη δυναμική της οικιστικής διάχυσης, όπως αυτή με ακραίους όρους τις τελευταίες δεκαετίες συμβαίνει στην Ελλάδα (Chorianopoulos κ.ά., 2010: 249-259; Παγώνης, κ.ά., 2009). Τα κύρια ζητή-

ματα που συνδέονται με την προβληματική της μελέτης ως προς την οριοθέτηση των ΕΑΖ αναλύονται ακολούθως:

Το πρώτο ζήτημα αφορά στο ότι οι ΕΑΖ όπως έχουν προσδιοριστεί δεν ακολουθούν τα όρια των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ, όπως αυτά διαμορφώθηκαν μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος “Καλλικράτης” ν. 3852/2010. Ο προσδιορισμός των ορίων των ΕΑΖ υλοποιήθηκε πριν την ολοκλήρωση της αναδιάρθρωσης της πρωτοβάθμιας ΤΑ, με αποτέλεσμα το κριτήριο υπαγωγής των ΕΑΖ σε διοικητικά όρια να ακολουθήσει την προγενέστερη οριοθέτηση, αυτή των “Καποδιστριακών” ΟΤΑ ν. 2539/1997. Εκτός της Καλαμάτας, του Βόλου και της Καβάλας, στις υπόλοιπες πόλεις η αναδιάρθρωση συνοδεύτηκε από αλλαγές των διοικητικών τους ορίων (Χάρτης 1). Τα όρια των ΕΑΖ πρέπει να επικαιροποιηθούν ώστε αφενός, να διασφαλίζεται ότι καλύπτουν με ουσιαστικούς όρους τη λειτουργική περιφέρεια της πόλης και αφετέρου, να είναι συμβατά με τη διοικητική διάρθρωση της χώρας στον πρώτο βαθμό της ΤΑ. Αυτό είναι σημαντικό, αφού μια σειρά αναπτυξιακών προγραμμάτων, πολλά εκ των οποίων με χωρικές επιπτώσεις, συνεπώς και επιπτώσεις στον χαρακτήρα του τοπίου, συντονίζονται σε αυτό τον βαθμό διοικητικής οργάνωσης του χώρου.

Το δεύτερο ζήτημα, σε άμεση συνάφεια με το ανωτέρω επιχείρημα, για τον επαναπροσδιορισμό των ορίων των ΕΑΖ ώστε να είναι συμβατά με τη διοικητική διάρθρωση της χώρας, αφορά στο ότι για αυτές τις πόλεις, εκτός της Καλαμάτας, ορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του 2508/97 αρ. 2 η υποχρέωση υλοποίησης Ρυθμιστικών Σχεδίων, που με τις κατευθύνσεις τους θα συντονίζουν τα υποκείμενα επίπεδα Πολεοδομικού Σχεδιασμού. Αν και η συγκεκριμένη διάταξη του νόμου δεν έχει εφαρμοστεί, είναι σκόπιμο, όπου αυτό είναι δυνατόν, τα όρια που αναγνωρίζονται ως ΕΑΖ σε ευρωπαϊκή κλίμακα να ταυτίζονται με τα όρια που δυνητικά θα υλοποιηθεί ο στρατηγικός σχεδιασμός των συγκεκριμένων πόλεων και των όμορων περιοχών τους. Είναι θεμιτό ο στρατηγικός σχεδιασμός των πόλεων να εφαρμόζεται σε ένα επίπεδο διοικητικής οργάνωσης, που να αναγνωρίζεται σε ευρωπαϊκή κλίμακα, ώστε να διασφαλίζεται η δυνατότητα συγκριτικής ανάλυσης των πλαισίων και να παράγονται συμβατά δεδομένα.

Τέλος, το τρίτο ζήτημα όσον αφορά στην οριοθέτηση των ΕΑΖ είναι ότι αυτή σε όλες τις περιπτώσεις δεν αντιπροσωπεύει ίδιες χωροκοινωνικές πραγματικότητες. Η έκταση που καταλαμβάνουν οι ΕΑΖ των Ιωαννίνων (1.326 χλμ²) και της Λάρισας (1.555,23 χλμ²) είναι σημαντικά μεγαλύτερες από αυτές των υπόλοιπων πόλεων, χωρίς κάτι τέτοιο να δικαιολογείται από τους πληθυσμούς τους (Πίνακας 1). Πιθανώς αυτό μπορεί να ερμηνεύεται αφενός, από φυσικό-γεωγραφικούς παράγοντες, π.χ. η έντονη ορεινότητα στην περίπτωση των Ιωαννίνων φαίνεται να δημιουργεί εξαρτήσεις για μία σημαντικά επεκταμένη ενδοχώρα και αφετέρου, από κοινωνικό-οικονομικούς λόγους, π.χ. στην περίπτωση της Λάρισας πιθανώς η έντονη διάχυση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, που διευκο-

λύνεται από την πεδινή γεωγραφία του χώρου, να δημιουργεί λειτουργικές εξαρτήσεις σε μια σημαντικά διευρυμένη περιοχή. Ωστόσο, η τεκμηρίωση της ανάγκης σύνταξης τόσο διευρυμένων ΕΑΖ απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση, κάτι που δεν αφορά στην προβληματική της εργασίας.

4.3 Για το συμπαγές της πόλης

Κεντρικό ζήτημα για τον προσδιορισμό του τοπίου στις ΕΑΖ είναι ο προσδιορισμός του συμπαγούς χαρακτήρα των πόλεων. Για τον προσδιορισμό του χρησιμοποιήθηκε ο κανονικοποιημένος λόγος του αστικού ιστού μεγάλης πυκνότητας (11100 Συνεχής αστικός ιστός SL: > 80%, 11210 Ασυνεχής πυκνός αστικός ιστός SL: 50%-80%) προς τον αστικό ιστό μικρής πυκνότητας (11220 Ασυνεχής μέτριας πυκνότητας αστικός ιστός SL: 30%-50%, 11230 Ασυνεχής χαμηλής πυκνότητας αστικός ιστός SL: 10%-30%, 11240 Ασυνεχής πολύ χαμηλής πυκνότητας αστικός ιστός SL: <10%, 113 00 Μεμονωμένες δομές). Η κανονικοποίηση των αποτελεσμάτων έγινε σύμφωνα με τον τύπο:

$$\text{κανονικοποιημένη τιμή} = \frac{(\text{τιμή} - \mu.ο. \text{τιμών})}{(\text{τυπική απόκλιση})}$$

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα (Πίνακας 1), το Ηράκλειο και η Πάτρα εμφανίζουν στον ιστό τους σημαντική διάχυση, η γειτνίαση με τη θάλασσα και η λειτουργία του λιμανιού δημιούργησαν σημαντικές φυγόκεντρες δυνάμεις, συμβάλλοντας στην εξάπλωση της οικιστικής λειτουργίας. Σημαντικό ποσοστό του οικιστικού χώρου καλύπτεται από περιοχές χαμηλών πυκνοτήτων κατοίκησης. Στην περίπτωση της Καλαμάτας, επίσης σημαντικό ποσοστό του οικιστικού χώρου καταλαμβάνεται από περιοχές χαμηλών πυκνοτήτων. Αυτό πιθανώς ερμηνεύεται από την υλοποίηση ολοκληρωμένου πολεοδομικού σχεδιασμού μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1986, που συνέβαλε στη δημιουργία ενός λιγότερο συμπαγούς ιστού, που εξασφάλισε επαρκείς κοινόχρηστους χώρους και χώρους πρασίνου, τουλάχιστον για τα δεδομένα των ελληνικών πόλεων.

Η Λάρισα εμφανίζει τον πλέον συμπαγή ιστό. Η ανάπτυξη της, αποτέλεσμα κυρίως πρακτικών αυτενέργειας, δημιούργησε μεγάλες πυκνότητες κατοίκησης, χωρίς να διασφαλίζονται σημαντικοί χώροι πρασίνου και ικανά αστικά κενά στην πόλη. Ο Βόλος και τα Ιωάννινα εμφανίζουν μεσαίες τιμές όσον αφορά στο συμπαγές του ιστού τους. Ο Βόλος μετά τον σεισμό του 1955 οικοδομήθηκε στη βάση πολεοδομικού σχεδίου που εξασφάλισε ανοικτούς χώρους στην πόλη, ενώ η ιδιαίτερη γεωγραφία της ενδοχώρας και η γειτνίαση της πόλης με τη θάλασσα δημιούργησε περιορισμούς στην οικιστική διάχυση. Η πόλη των Ιωαννίνων, αν και αντιθέτως αναπτύχθηκε κυρίως με οργανικές διαδικασίες και όχι στη βάση διαδικασιών πολεοδομικού σχεδιασμού, λόγω του ιδιαίτερου ανάγλυφου της ενδο-

χώρας και της γειτνίασής της με τη λίμνη Παμβώτιδα, διασφάλισε μια ισορροπία ως προς την οικιστική διάχυση.

4.4 Για τον Περιαστικό χώρο

Η διάχυση του οικιστικού χώρου στον ύπαιθρο με νόμιμες ή παράνομες διαδικασίες αποτέλεσε συνήθη πρακτική επέκτασης των ελληνικών πόλεων για πολλές δεκαετίες (Οικονόμου, 2004; Καρύδης, 2006; Παγώνης, κ.ά., 2009; Chorianoπουλος κ.ά., 2010: 249-259; Τσιλιμίγκας κ.ά., 2012). Οι επιπτώσεις αυτού είναι σημαντικές, όχι μόνο λόγω της έκτασης του φαινομένου, αλλά κυρίως λόγω του χαρακτήρα των περιοχών στις οποίες η οικιστική διάχυση κατευθύνθηκε. Ακολουθώντας, αναφερόμαστε αδρομερώς στα κεντρικά χαρακτηριστικά και στις επιπτώσεις αυτής της πρακτικής. Η τυπολογική προσέγγιση όπως παρατίθεται εξυπηρετεί κυρίως στην οργάνωση των επιχειρημάτων. Η πραγματική έκφραση του φαινομένου είναι πολύπλοκη, περισσότερα του ενός χαρακτηριστικά συνθέτονται μεταξύ τους.

Η πλέον συνήθης περίπτωση διάχυσης του οικιστικού χώρου αφορά σε γεωργικές περιοχές. Η απώλεια πολύτιμης περιαστικής γεωργικής γης, καθώς και γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας συνεπάγεται δραστικό μετασχηματισμό της παραγωγικής βάσης για μια ευρύτερη περιοχή με ριζικές αλλαγές στο χαρακτήρα του τοπίου, το αγροτικό τοπίο αντικαθίσταται από το τοπίο της διάσπαρτης δόμησης. Σε όλες τις ΕΑΖ των μεσαίων ελληνικών πόλεων που μελετήθηκαν, ο αγροτικός χώρος εντός αυτών καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη επιφάνεια (περισσότερο από 60% Πίνακας 3β). Λόγω του ότι δεν υπάρχει ένα συστηματικό εργαλείο προστασίας και έλεγχου των χρήσεων γης και των όρων δόμησης για το σύνολο των αγροτικών περιοχών (πέραν από ρυθμίσεις που κατά περίπτωση έχουν θεσμοθετηθεί στο πλαίσιο κάποιου ΣΧΟΟΑΠ-ΓΠΣ ή άλλου σχεδίου ή ζώνης προστασίας), παραμένουν εκτεθειμένες σε πρακτικές οικιστικής ανάπτυξης που ουσιαστικά κατευθύνονται από τον μηχανισμό της αγοράς. Ο μετασχηματισμός του αγροτικού χώρου σε “υβριδικού” χαρακτήρα οικιστικές περιοχές συνεπάγεται την αποδόμηση του εύθραυστου αγροτικού τοπίου.

Συνήθη πρακτική αποτελεί επίσης η οικιστική διάχυση σε γραμμικούς θύλακες, ταινιακή ανάπτυξη κατά μήκος των οδικών αξόνων (Χάρτης 1). Η πρακτική αυτή συνοδεύεται από σημαντικές πιέσεις στη φέρουσα ικανότητα των οδών, αλλά και δυσκολίες στην προοπτική μελλοντικών επεκτάσεων και βελτιώσεων των υποδομών. Η δημιουργία γραμμικών οικιστικών χώρων και η χωροθέτηση παραγωγικών δραστηριοτήτων εκατέρωθεν των αξόνων συνεπάγεται τη δημιουργία νέου τύπου χωροκοινωνικών συστημάτων. Η δημιουργία τους κατά κύριο λόγο στηρίζεται αφενός, στην ύπαρξη στοιχειωδών υποδομών και υποδομών κοινωνικών εξυπηρετήσεων αφετέρου, στη χαμηλή αξία της γης (συναρ-

τήσει των δικαιωμάτων που η ιδιοκτησία στον υπαίθρο χώρο συνεπάγεται). Το τοπίο που σε αυτούς τους “υβριδικού” χαρακτήρα γραμμικούς θύλακες δημιουργείται έχει έντονα δυναμικό χαρακτήρα, χωρίς συγκεκριμένη ταυτότητα.

Εκτός της παρόδιας οικιστικής επέκτασης, συνήθως είναι η οικιστική διάχυση σε περιοχές ιδιαίτερης ποιότητας ως προς το φυσικό και ανθρωπογενές τοπίο, π.χ. σε παραλιακές ζώνες, σε παρόχθιες περιοχές, σε κορυφογραμμές κ.λπ. Οι επιπτώσεις της υποβάθμισης του τοπίου μέσα από τη διάχυση της δόμησης είναι ακόμα πιο έντονη αν συνυπολογίσουμε και τις απαραίτητες υποδομές υποστήριξης που ακολουθούν αυτήν την πρακτική (δρόμοι, δίκτυα ηλεκτροδότησης και τηλεφωνίας κ.λπ.). Οικιστικές πιέσεις συχνά ασκούνται και σε περιαστικά δάση (σε περιπτώσεις, οι περιαστικές πυρκαγιές ερμηνεύονται και από την προσδοκία οικιστικής επέκτασης μέσω της καταπάτησης δασικών εκτάσεων). Οι συνέπειες αυτής της πρακτικής αφορούν στην απώλεια των πολύτιμων για τη λειτουργία του αστικού χώρου περιαστικών δασών, με σημαντικές επιπτώσεις στο μικροκλίμα της πόλης, στην απαλοιφή της φυσικής αντιπλημμυρικής θωράκισης, στην υποβάθμιση οικολογικά ευαίσθητων ζωνών, στην καταστροφή πολύτιμων οικοσυστημάτων κ.λπ.

Η πρακτική της εκτός σχεδίου δόμησης αποτελεί σημαντικό παράγοντα αποδόμησης των εύθραυστων ελληνικών περιαστικών τοπίων. Η πρακτική λειτουργεί ανατροφοδοτούμενη σε ένα ιδιαίτερα χαλαρό θεσμικά και πολιτικά σύστημα (Καρύδης, 2006: 271-273; Καρύδης, 1991: 332) επωφελομένη του χαμηλού κόστους της έξω-αστικής γης και των πολλών δικαιωμάτων εκμετάλλευσης επί αυτής. Το θεσμικό πλαίσιο του σχεδιασμού στην Ελλάδα όπως στις τελευταίες δεκαετίες εξελίχθηκε (Χριστοφιλόπουλος, 2007: 97-118; Γιαννακούρου, 2004: 456-480) δεν μπόρεσε να απαντήσει στα σημαντικά ζητήματα διαχείρισης του ελληνικού χώρου με αποτελεσματικούς όρους.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρόλο που η προστασία ορισμένων “ειδικών” τοπίων, κυρίως ιστορικού ή αισθητικού ενδιαφέροντος ενσωματώνεται στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο από πολύ νωρίς, ήδη από την δεκαετία του '50, και ακολουθούν πολλά νομοθετήματα για την προστασία του, η έλλειψη συγκεκριμένου, ολοκληρωμένου πλαισίου σχεδιασμού και εφαρμογής δε διασφάλισε μηχανισμούς για την άρτια διαχείριση του τοπίου (Βλαντού, 2010; Μπεριάτος, 2007: 62). Το αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής ήταν η “μετάλλαξη” του τοπίου, η σημαντική περιβαλλοντική, αισθητική και παραγωγική υποβάθμιση και η εξάλειψη της ιστορικότητας πολλών τοπίων. (Γουργιώτης κ.ά., 2011; 2012). Οι δυναμικές αυτές οδήγησαν στην εκ νέου σύνταξη του, στη βάση ατομικών επιλογών, σύμφωνα με διαδικασίες προσαρμοσμένες και ελεγχόμενες σε μεγάλο βαθμό από τους νόμους της αγοράς και το κυρίαρχο σύστημα κοινωνικών και οικονομικών αξιών.

Η σημασία του τοπίου στην κοινωνική και ατομική ευημερία έχει ευρέως αναγνωριστεί και ως εκ τούτου η διαχείριση και ο σχεδιασμός του αποτελούν δικαίωμα και ευθύνη για τον καθένα. Η σύγχρονη θεώρηση για τη συστηματική διευθέτηση ζητημάτων για το τοπίο απαιτεί την ενσωμάτωση μηχανισμών και πρακτικών σχεδιασμού και αποκατάστασης ικανών να εξασφαλίσουν την προστασία του, δηλαδή τη διατήρηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ ταυτόχρονα να διασφαλίζουν δράσεις για την ομαλή ένταξη των σύγχρονων κοινωνικοοικονομικών μεταβλητών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000). Η ανάγκη ενσωμάτωσης του τοπίου με συστηματικό τρόπο στη συνολική διαδικασία του σχεδιασμού δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί με επαρκείς όρους. Εκτός του ν. 2742/99 που προσδιορίζει την ανάγκη μελέτης του τοπίου σε περιφερειακό επίπεδο, σε άλλες κλίμακες ή επίπεδα οργάνωσης του χώρου δεν έχουν θεσμοθετηθεί και εφαρμοστεί αντίστοιχα εργαλεία.

Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται ένα μεθοδολογικό εργαλείο ποσοτικής απόδοσης κάποιων από τις μεταβλητές του τοπίου που έχει νόημα να καταγραφούν και να μελετηθεί η εξέλιξή τους διαχρονικά. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί επίσης η σημασία των χρήσεων γης και η ανάγκη ρύθμισής τους στην εξέλιξη του τοπίου. Το ζήτημα αυτό εμφανίζεται ιδιαίτερα επιτακτικά στην περίπτωση των ΕΑΖ που αποτελούν χωροκοινωνικά συστήματα στα οποία ασκούνται ιδιαίτερες πιέσεις. Η κατανόηση του τοπίου και της λειτουργίας του θα επιτρέψει στην καλύτερη και εκ των προτέρων αξιολόγηση των συνεπειών όλων των δημόσιων χωρικών και τομεακών πολιτικών, οι οποίες ασκούνται και με την εφαρμογή τους επιδρούν στην ποιότητα του τοπίου.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βλαντού, Α. (2010) «Το τοπίο ως αντικείμενο νομικής προστασίας: Σχέσεις και αντιφάσεις μεταξύ κανόνων δικαίου και πραγματικότητας». *Νόμος και Φύση*. Διαθέσιμο στο: <http://www.nomosphysis.org.gr>
- Ballesta, J. (2007) «Απεικονίζοντας τη νέα ταυτότητα και την αστάθεια του ελληνικού τοπίου». Στο: Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-ΠΑΘΕ, σελ. 93-99.
- Γιαννακούρου, Τ. (2004) «Το θεσμικό πλαίσιο του σχεδιασμού των πόλεων στην Ελλάδα: Ιστορικές μεταμορφώσεις και σύγχρονα αιτήματα». Στο: Οικονόμου, Δ. και Πετράκος, Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας-Gutenberg, σελ. 456-480.
- Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2011) «Η νέα ταυτότητα του ελληνικού τοπίου: Μηχανισμοί και εργαλεία για την διαχείρισή του». Στο: Ρόντος, Κ. (επιμ.) *Θέματα περιφερειακού σχεδιασμού και χωρικής ανάλυσης: Μέθοδοι, εργαλεία, και συστήματα υποστήριξης*. Αθήνα: Γ. Μπένος, σελ. 265-290.
- Γουργιώτης, Α., Τσιλιμίγκας, Γ. και Κίζος, Θ. (2012) «Χωρικοί μετασχηματισμοί και τυπολογίες του ελληνικού τοπίου: Ζητήματα διαχείρισης του τοπίου». Στο: *2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου.
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο 2000* (No Ευρ. Συμβ. 176/20.10.2000).
- Καρύδης, Δ. (1991) *Ανάγνωση πολεοδομίας: Η κοινωνική σημασία των χωρικών μορφών*. Αθήνα: Συμμετρία, σελ. 319-351.
- Καρύδης, Δ. (2006) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*. Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου». : Μπεριάτος, Η. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-ΠΑΘΕ, σελ. 58-64.
- Οικονόμου, Δ. (2004) «Η πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα: Δομικά χαρακτηριστικά και σημερινές τάσεις». Στο Οικονόμου, Δ., Σερράος, Κ. και Σαρηγιάννης, Γ.Μ. (επιμ.) *Πόλη και χώρος από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Μέμφις, σελ. 371-382.
- Παγώνης, Θ. Χωριανόπουλος, Ι. και Κουκούλας, Σ. (2009) «Ανταγωνιστικότητα και αστική διάχυση: Αντιφατικές όψεις της αστικής πολιτικής στη μετά-ολυμπιακή Αθήνα». Στο: *2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου.

- Σταθάκης, Δ., Περάκης, Κ. και Φαρασλής, Ι. (2008) «Διαχρονική ανάλυση χρήσεων γης με βάση τα δεδομένα του ευρωπαϊκού προγράμματος CORINE εξετάζοντας τον πίνακα αλλαγών». Στο: *5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο HellasGIS*. Αθήνα, 4-5 Δεκεμβρίου.
- Τερκενλή, Θ. (1996) *Το πολιτιστικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσιλιμπίγκας, Γ., Χωριανόπουλος, Ι., Κουκούλας, Σ. και Μπαλατσός, Θ. (2012) «Χωρικός σχεδιασμός και ανταγωνισμός των περιοχών: Διαχρονική εξέλιξη της Χωροθέτησης των επιχειρηματικών μονάδων στα Μεσόγεια της Αττικής». Στο: *2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*. Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου.
- ΥΠΕΚΑ (2011) *Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης – αναθεώρησης & εξειδίκευσης θεσμοθετημένων περιφερειακών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού & αειφόρου ανάπτυξης*.
- Χριστοφιλόπουλος, Δ. (2007) «Το νομοθετικό και οργανωτικό πλαίσιο του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα». Στο: Α. Αραβαντινός, Α. Πολεοδομικός σχεδιασμός: για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου. 2^η έκδ. Αθήνα: Συμμετρία, σελ. 97-118

Ξενόγλωσση

- Chorianopoulos, I. Pagonis, T. Koukoulas, S. and Drymoniti, S. (2010) “Planning, competitiveness and sprawl in the Mediterranean city: The case of Athens”. *Cities*, 27 (4), pp. 249-259.
- Eiden, G., Kayadjanian, M. and Vidal, C. (2000) “Capturing landscape structures: Tools”. In: *From land cover to landscape diversity in the European Union*. Available at <http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/corine2000.pdf>.
- European Environment Agency (2011) *Urban Atlas 2006*. Available at <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/urban-atlas>.
- European Environment Agency (2011) *Mapping guide for a European Urban Atlas 2006*. Available at http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/urban-atlas/mapping-guide/urban_atlas_2006_mapping_guide_v2_final.pdf.
- European Urban Audit (2012) Eurostat <http://www.urbanaudit.org/DataAccessed.aspx>
- Herold, M., Couclelis, H. and Clarke, K.C. (2005) “The role of spatial metrics in the analysis and modeling of urban land use change”. *Computers, Environment and Urban Systems*, 29 (4), pp. 369-399.
- Martin, J. (2012) *Landscape ecology statistics LEcoS for the quantum-GIS numpy library*.

- McGarigal, K., Cushman, S.A. and Ene, E. (2012) FRAGSTATS v4: *Spatial pattern analysis program for categorical and continuous maps*. Available at <http://www.umass.edu/landeco/research/fragstats/fragstats.html>.
- McGarigal, K. (2002) "Landscape pattern metrics". In: El-Shaarawi, A.H. and Piegorsch, W.W. (eds.) *Encyclopedia of environmetrics*. Volume 2. Chichester: John Wiley & Sons, pp. 1135-1142.
- Prastacos, P., Chrysoulakis, N. and Kochilakis, G. (2012) "Spatial metrics for Greek cities using land cover information from the Urban Atlas". In: *Proceedings of the AGILE 2012 International Conference on Geographic Information Science*. Avignon, 24-27 April.
- Stathakis, D. and Tsilimigkas, G. (2013) "Applying urban compactness metrics on pan-european datasets". *International Archive of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Science*, XL-4/W1, pp. 127-132.
- Tobler, W. (1988) "Resolution, resampling, and all that". In: Mounsey, H. and Tomlinson, R. (eds.) *Building data bases for global science*. London: Taylor and Francis, pp. 129-137.

*Γεώργιος Τσιλιμίγκας
Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη,
gtsil@geo.aegean.gr*

Αξιολόγηση των επιπτώσεων της δόμησης στο τοπίο της Κνωσού.

Δημήτρης Σταθάκης

Επικούρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Γιάννης Φαρασλής

ΕΔΙΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Αγάπη Σηφάκη

Μηχανικός Χωροταξίας Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περίληψη

Η αλλοίωση των πολιτιστικών και φυσικών τοπίων απασχολεί τα τελευταία χρόνια τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Το παρόν άρθρο εστιάζει στη μέτρηση της διαχρονικής μεταβολής της δόμησης γύρω από το αρχαιολογικό μνημείο της Κνωσού. Συγκεκριμένα, η εξέλιξη της δόμησης καταγράφεται με στερεοσκοπικά ζεύγη αεροφωτογραφιών δύο διαφορετικών ημερομηνιών. Η καταγραφή γίνεται τόσο σε δύο όσο και σε τρεις διαστάσεις. Στόχος είναι να διαπιστωθεί αν υφίσταται οπτική υποβάθμιση του πολιτιστικού τοπίου της Κνωσού λόγω δόμησης και πώς εξελίσσεται αυτή διαχρονικά. Από την ανάλυση προκύπτει ότι τις τρεις δεκαετίες που πέρασαν η δομημένη επιφάνεια στην περιοχή μελέτης σημείωσε αύξηση της τάξης του 50%, με περίπου τα δύο τρίτα αυτής να λαμβάνει χώρα στον εκτός σχεδίου χώρο. Ταυτόχρονα, η ανάλυση ορατότητας έδειξε ότι περίπου τα μισά από τα νέα κτίρια έχουν οπτική επαφή με το μνημείο. Συνολικά προκύπτει πως η αρκετά έντονη αυτή αύξηση πλήττει την ακεραιότητα του τοπίου της περιοχής. Η υποβάθμιση εμποδίζει την ένταξη του μνημείου στη λίστα παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. Το άρθρο κλείνει με προτάσεις για το πώς η μέθοδος διερεύνησης της οπτικής όχλησης μπορεί να εφαρμοστεί επιχειρησιακά στον πολεοδομικό σχεδιασμό με στόχο την προστασία του τοπίου.

Λέξεις κλειδιά

τοπίο, Κνωσός, αστική εξάπλωση, στερεοσκοπική ανάλυση, μελέτη λεκάνης ορατότητας, ισοπτικές ζώνες

Impact assessment of the building activity in the landscape of Knossos

The degradation of cultural and natural landscapes has attracted the interest of the international scientific community recently. This paper focuses on the measurement of built-up change around the Knossos monument based on photogrammetry. In specific built-up evolution is recorded based on aerial photography stereo pairs of two different dates. The measurement is done in both two and three dimensions. The objective is to evaluate whether there exists visual degradation in the cultural landscape around the monument and how this evolves through time. The degradation is an impediment in including the monument in the list of global heritage of UNESCO. Based on the analysis it is estimated that during the past three decades the built-up area has increased around 50% and approximately two thirds of this increase has taken place in exurban space. Concurrently, viewshed analysis performed has shown that approximately half of the new buildings are visible from the monument. Overall it is concluded that the quite significant built-up increase threatens the integrity of the landscape in the area. Some suggestions on how the proposed method can be used operationally in the context of spatial planning toward landscape preservation are given.

Keywords

landscape, Knossos, urban sprawl, stereoscopic analysis, viewshed analysis, isoptics zones

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια του τοπίου προσελκύει κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών το ενδιαφέρον της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας. Η μεταβολή τους, καθώς επίσης και η ανάδυση νέων τοπίων συνιστά σήμερα αντικείμενο έρευνας (Antrop, 2006). Η μεταβολή τους είναι αναμενόμενη. Εξ' ορισμού τα τοπία δεν αποτελούν στάσιμες εικόνες, αλλά χαρακτηρίζονται από μια δυναμική που μπορεί να αλλάξει τα χαρακτηριστικά τους ανάλογα με την εξέλιξη των φυσικών ή και ανθρωπογενών παραγόντων που τα διαμορφώνουν. Το ζητούμενο σε κάθε περίπτωση είναι να εξασφαλιστεί η συνέχιση της ισορροπίας μεταξύ των οικολογικών, οικονομικών και αισθητικών παραγόντων που τα προσδιορίζουν. Σημαντική είναι και η συμβατότητα της προαναφερθείσας ισορροπίας με τις εκάστοτε κυρίαρχουσες κοινωνικές αξίες (Μπεριάτος, 2007).

Το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για το τοπίο συνοδεύτηκε, και συχνά παρακινήθηκε, από τη δράση ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενέταξε την παράμετρο του τοπίου στα Σχέδια Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου. Το Συμβούλιο

της Ευρώπης κατάρτισε το 2000 την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο (Γουργιώτης, υπό δημοσίευση). Η UNESCO κατάρτισε το 1972 τη Σύμβαση για την προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο της δράσης της UNESCO δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα τοπία που περιβάλλουν πολιτιστικά μνημεία και προσδιορίζουν μαζί με αυτά την ταυτότητα μιας περιοχής (Antrop, 2005; Gullino and Larcher, 2012). Μάλιστα, προϋπόθεση ένταξης ενός μνημείου στη λίστα παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO είναι να πληρούνται μια σειρά από κριτήρια αναφορικά με το τοπίο. Μεταξύ των οποίων είναι και το κριτήριο της ακεραιότητας που αναφέρεται στην ύπαρξη συνοχής, αρμονίας και οπτικής ισορροπίας των στοιχείων που το συνθέτουν. Εκτός των άλλων, η ένταξη ενός μνημείου στη λίστα της UNESCO συνεπάγεται σημαντικά οικονομικά οφέλη, γεγονός που συντελεί στην ανάδειξη της κρισιμότητας της προστασίας των πολιτιστικών τοπίων.

Εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τη διαχρονική αύξηση των νομοθετημάτων με άμεση ή έμμεση αναφορά στο τοπίο, παρατηρείται έλλειψη ουσιαστικής πολιτικής για την προστασία και τη διαχείρισή του. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στον αποσπασματικό χαρακτήρα της περιβαλλοντικής, πολεοδομικής και χωροταξικής νομοθεσίας, όσο και στην αναποτελεσματική εφαρμογή της (Μπεριάτος, 2010). Ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση είναι οι πρόσφατες προδιαγραφές αξιολόγησης, αναθεώρησης και εξειδίκευσης των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ) που προσδιορίζουν συγκεκριμένη μέθοδο ενσωμάτωσης της μελέτης του τοπίου. Σημαντικό στοιχείο της μεθόδου είναι η δυνατότητα δημιουργίας ζωνών τοπίου για τα αξιόλογα ή τα έντονα υποβαθμισμένα τοπία εντός των οποίων δύναται να προσδιοριστούν στόχοι ποιότητας, καθώς επίσης και συγκεκριμένα μέτρα και δράσεις που θα συμβάλουν στην επίτευξη των συγκεκριμένων στόχων (ΦΕΚ 45/ΑΑΠ/17-03-2011).

Η καθυστέρηση όμως του ελληνικού κράτους να προσεγγίσει ουσιαστικά τα ζητήματα που αφορούν στο τοπίο επέφερε σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο τελευταίο. Βασικότερος αρνητικός παράγοντας που επέδρασε ήταν ο ανθρωπογενής. Η εντατικοποίηση των γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων, οι εκχερσώσεις, οι εξορύξεις, η χωροθέτηση μονάδων παραγωγής Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ), τα μεγάλα έργα υποδομής, καθώς επίσης και η αυθαίρετη δόμηση αποτελούν τις σημαντικότερες ίσως αιτίες υποβάθμισης των ελληνικών τοπίων (Σωρώτου, 2010).

Οι επιπτώσεις της αυθαίρετης δόμησης στο ελληνικό τοπίο είναι αδιαμφισβήτητες. Σύμφωνα με τον Μπεριάτο (2007) οι οικοδομικές κατασκευές αποτελούν συχνά μία αργή, αλλά σταθερή συσσώρευση αλλοιώσεων μικρής κλίμακας οι οποίες όμως σε βάθος χρόνου δύνανται να προκαλέσουν ανεπανόρθωτες βλάβες. Αυτή η μορφή αλλοίωσης αποτελεί ίσως την πιο «ύπουλη» και «αθόρυβη» μετάλλαξη στο ελληνικό τοπίο (ibid).

Οι επιπτώσεις της αυθαίρετης δόμησης αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη βαρύτητα στα πολιτιστικά τοπία. Εκεί οι παρατηρητές αναμένουν να δουν και να αναγνωρίσουν την ταυτότητα του χώρου. Βέβαια, αυτό δε συνεπάγεται αυτόματα ότι απαιτείται η προσκόλληση στο αρχικού τύπου τοπίου με το οποίο συνδέθηκε ιστορικά η δημιουργία του εκάστοτε μνημείου. Αντιθέτως, είναι δυνατόν στο τοπίο να συνυπάρχουν αρμονικά σύγχρονες χρήσεις γης μαζί με τα μνημεία.

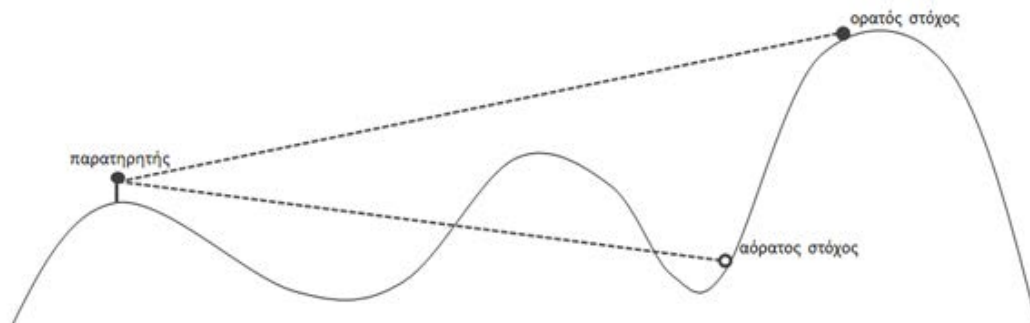
Ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού, που περιλαμβάνει το ομώνυμο ανάκτορο, είναι ένα από τα σημαντικότερα προϊστορικά μνημεία στην περιφέρεια της Κρήτης, αλλά και στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Το μνημείο, βρίσκεται σήμερα εκτός της λίστας παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, αν και περιλαμβάνεται από το 2003 στον Ενδεικτικό Κατάλογο του Οργανισμού. Υπάρχει συνεπώς πρόθεση να προωθηθεί η υποψηφιότητά του. Ωστόσο, δέκα χρόνια αργότερα, δεν έχει προχωρήσει από το αρμόδιο υπουργείο η υποψηφιότητα του μνημείου. Είναι ζήτημα αν μπορεί να εξασφαλιστεί το κριτήριο της ακεραιότητας λόγω της έντονης δόμησης στον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου. Η αντιπαράθεση με την τοπική κοινωνία και το πολιτικό κόστος που συνεπάγεται αν θιγεί το θέμα της δόμησης γύρω από το μνημείο είναι πιθανόν ανασταλτικός παράγοντας.

Από την άλλη πλευρά, οι ιδιοκτήτες γης της περιοχής αντιδρούν στις οριοθετήσεις των αρχαιολογικών ζωνών υποστηρίζοντας πως δεσμεύονται σημαντικές εκτάσεις σε περιοχές όπου δεν υπάρχει καμία οπτική επαφή με το μνημείο. Προϊόν της αντίδρασης αυτής υπήρξε η πρόσφατη εξαίρεση περίπου 3.000 στρεμμάτων από τις ζώνες προστασίας της Κνωσού (ΦΕΚ 282/31-10-2011), οι οποίες είχαν οριοθετηθεί το 1976 (ΦΕΚ 373/Δ/10-11-1976).

Η ανάλυση ορατότητας αποτελεί χρήσιμη μέθοδο στη διαδικασία ανάλυσης και εκτίμησης του τοπίου ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Αντικείμενό της είναι να διαπιστωθεί κατά πόσο ένας στόχος είναι ορατός από έναν παρατηρητή. Η εκτίμηση αυτή γίνεται με την κατασκευή της γραμμής ορατότητας, της ευθείας στον τρισδιάστατο χώρο δηλαδή που ενώνει τον στόχο με τον παρατηρητή όπως φαίνεται στο σχήμα 1. Αν το ανάγλυφο της περιοχής που παρεμβάλλεται ανάμεσα στο στόχο και στον παρατηρητή τέμνεται από τη συγκεκριμένη ευθεία, τότε ο στόχος είναι αόρατος. Σε αντίθετη περίπτωση είναι ορατός.

Στα θετικά της ανάλυσης ορατότητας συμπεριλαμβάνεται η δυνατότητα αντίληψης του χώρου συμπληρώνοντας ή και αντικαθιστώντας ως ένα βαθμό τις έρευνες πεδίου. Στα αρνητικά των σχετικών μεθόδων ανήκει η δυσκολία μοντελοποίησης των παραγόντων που επηρεάζουν τα ψυχολογικά όρια της ανθρώπινης όρασης (πολιτιστικό υπόβαθρο, εκπαίδευση κ.ά.).

Σχήμα 1. Έλεγχος ορατότητας με τη γραμμική ορατότητας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Στην προσπάθεια βελτίωσης της εγκυρότητας της ανάλυσης ορατότητας έχουν αναπτυχθεί ποικίλες προσεγγίσεις. Αρκετές ενσωματώνουν την απόσταση που παρεμβάλλεται μεταξύ των στόχων και των παρατηρητών. Μία τέτοια προσέγγιση είναι αυτή των ζωνών ίσης παρατήρησης (ισοπτικές ζώνες) οι οποίες παρουσιάζουν τα σημεία του χώρου όπου οι στόχοι είναι ορατοί από μια συγκεκριμένη απόσταση από τον πλησιέστερο παρατηρητή. Χρήσιμη είναι και η έννοια της αθροιστικής λεκάνης ορατότητας που ορίζεται ως το σύνολο το σημείων που είναι ορατά από ένα πλήθος παρατηρητών (Σταθάκης, υπό δημοσίευση).

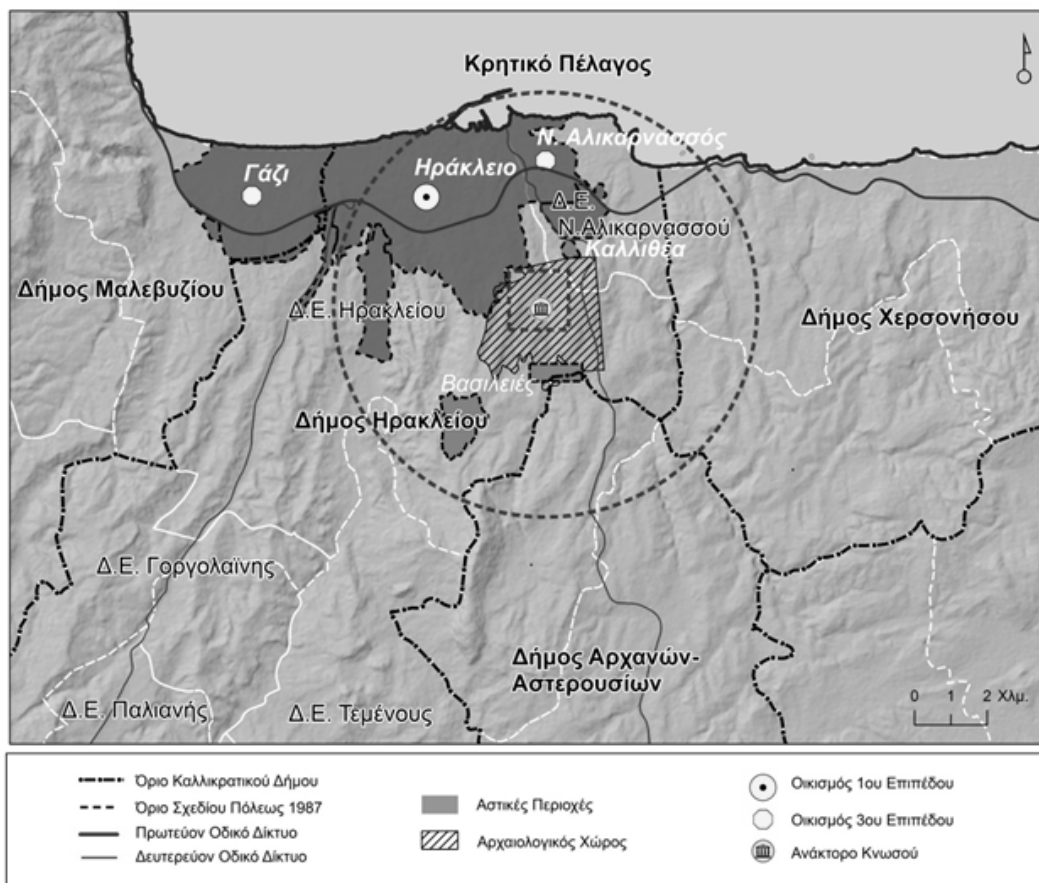
Επιχειρείται στη συνέχεια να μετρηθεί και να αποτυπωθεί τρισδιάστατα η μεταβολή της δόμησης στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του αρχαιολογικού μνημείου της Κνωσού μεταξύ δύο χρονολογικών στιγμών (1982-2010) με τη χρήση αεροφωτογραφιών (Α/Φ). Τα αποτελέσματα της μέτρησης μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την ανάπτυξη μιας πολιτικής τοπίου σε τοπικό επίπεδο. Ακολούθως, πραγματοποιείται ανάλυση αθροιστικής λεκάνης ορατότητας υιοθετώντας την προσέγγιση των ισοπτικών για την ευρύτερη περιοχή του μνημείου.

Βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι η συσχέτιση των κριτηρίων απόστασης και ορατότητας, για την προστασία των μνημείων, προσφέρουν ρεαλιστικότερα αποτελέσματα όσον αφορά στην εφαρμογή τους, καθώς και μεγαλύτερες πιθανότητες συναίνεσης των τοπικών κοινωνιών και ενδεχομένως αποδοχής περιοριστικότερων όρων δόμησης.

2. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Περιοχή μελέτης ορίστηκε η ευρύτερη περιοχή του αρχαιολογικού μνημείου της Κνωσού που εντάσσεται διοικητικά στο Δήμο Ηρακλείου. Για τη μέτρηση της μεταβολής της δόμησης επιλέχθηκε έκταση περίπου 250 ha, όπως ορίζεται από το ορθογώνιο πλαίσιο του σχήματος 2. Η εξεταζόμενη έκταση, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται το μινωικό ανάκτορο, καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα του οριοθετημένου αρχαιολογικού χώρου.

Σχήμα 2. Ένταξη περιοχής μελέτης στον ευρύτερο χώρο. Το ορθογώνιο πλαίσιο είναι η περιοχή μελέτης. Ο κύκλος ορίζει την περιοχή που καλύπτει η ανάλυση ορατότητας

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Δεν ήταν δυνατόν να περιληφθεί ολόκληρος ο αρχαιολογικός χώρος, γιατί δεν υπήρχε δυνατότητα απόκτησης περισσότερων Α/Φ. Ο υπολογισμός της αθροιστικής λεκάνης ορατότητας έγινε σε περιοχή ευρύτερη της περιοχής μελέτης η οποία ορίζεται από κύκλο ακτίνας 6 χλμ. με κέντρο το μνημείο.

Η παραγωγή του Ψηφιακού Μοντέλου Εδάφους (ΨΜΕ ή Digital Elevation Model, DEM) που απαιτείται για την τρισδιάστατη αποτύπωση της δόμησης βασίστηκε σε δεδομένα από δύο πηγές. Η μια ήταν η Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (ΓΥΣ) και η άλλη ο Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογραφίσεων Ελλάδος (ΟΚΧΕ). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν τέσσερα τοπογραφικά διαγράμματα κλίμακας 1:5.000, τα οποία ως γνωστόν παρέχουν πληροφορία ανάγλυφου αποδιδόμενη από ισοϋψείς καμπύλες ισοδιάστασης τεσσάρων μέτρων. Από τον ΟΚΧΕ χρησιμοποιήθηκαν οι Α/Φ με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1: Στοιχεία των Α/Φ του ΟΚΧΕ που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση.

ημερομηνία λήψης	κλίμακα	τύπος	πλήθος Α/Φ
17.08.1982	1:7.000	Ασπρόμαυρη	3
03.08.2010	1:6.000	Έγχρωμη	3

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Η ανάλυση λεκάνης ορατότητας ως ΨΜΕ έγινε με απόσπασμα από το ASTER DEM. Αυτό ανακτήθηκε από την υπηρεσία EarthExplorer του U.S. Geological Survey. Η χωρική ευκρίνεια του είναι 30 μ.

Προφανές είναι πως η μέθοδος που περιγράφεται στη συνέχεια μπορεί να επαναληφθεί σε οποιαδήποτε άλλο σημείο ενδιαφέροντος, υπό την προϋπόθεση βέβαια της πρόσβασης στις σχετικές Α/Φ ή σε δορυφορικές εικόνες πολύ υψηλής ευκρίνειας.

3. ΜΕΘΟΔΟΣ

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε διακρίνεται σε δύο μέρη, σε αντιστοιχία με τους δύο στόχους της εργασίας. Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος της ανάλυσης πραγματοποιείται μέτρηση και αποτύπωση της μεταβολής δόμησης γύρω από το μνημείο της Κνωσού. Στο δεύτερο μέρος γίνεται η ανάλυση αθροιστικής λεκάνης ορατότητας.

3.1 Μέτρηση και αποτύπωση της μεταβολής της δόμησης

Η χαρτογράφηση της μεταβολής δόμησης έγινε σε τρεις διαστάσεις. Η επιλογή αυτή, αν και πιο απαιτητική, συνελάγεται δύο βασικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, αποτυπώνονται οι κτιριακοί όγκοι παρέχοντας πληροφορίες σημαντικής ακριβείας, όχι μόνον για τις δομημένες επιφάνειες, αλλά και για τα ύψη (Fabris and Pesci, 2005). Δεύτερον, η ανάλυση σε τρεις διαστάσεις παράγει ρεαλιστική απεικόνιση του χώρου, όντας κατά τον τρόπο αυτό εύκολα αντιληπτή και κατανοητή και από μη ειδικούς (Σταθάκης, 2004).

Συνοπτικά, η μέθοδος που εφαρμόστηκε διαιρείται σε τρία βήματα. Πρώτα δημιουργείται ΨΜΕ με χρήση υψομετρικών καμπυλών. Στη συνέχεια παράγονται ορθοαναγωγμένες Α/Φ υψηλής ευκρίνειας και γίνεται υπέρθεσή τους στο ΨΜΕ για τρισδιάστατη διαδραστική αναπαράσταση του χώρου. Τέλος, συλλέγεται και αποθηκεύεται σε χωρική βάση δεδομένων, υψομετρική πληροφορία από στερεοζεύγη Α/Φ.

3.1.1 Δημιουργία Ψηφιακού Μοντέλου Εδάφους (ΨΜΕ)

Το ΨΜΕ είναι μιας ψηφιακή αναπαράσταση της γεωμετρικής μορφής τμήματος της γήινης επιφάνειας (Li κ.ά., 2005). Χρησιμοποιήθηκαν ισοϋψείς καμπύλες με ισοδιάσταση 4 μέτρα. Για την κατασκευή του ΨΜΕ πρώτα μετατρέπονται τα αναλογικά τοπογραφικά διαγράμματα της ΓΥΣ σε ψηφιακή μορφή. Στη συνέχεια μετατρέπονται τα ψηφιακά τοπογραφικά διαγράμματα σε δυαδικές εικόνες καννάβου (raster). Οι εικόνες προβάλλονται στο Ελληνικό Γεωδαιτικό Σύστημα Αναφοράς (ΕΓΣΑ 87). Μετά πραγματοποιείται ημιαυτόματη ψηφιοποίηση των ισοϋψών καμπυλών με χρήση λογισμικού Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (ΓΣΠ). Παράγονται ισοϋψείς καμπύλες σε διανυσματική μορφή (vector). Κατόπιν μετατρέπεται το διανυσματικό αρχείο σε αρχείο καννάβου (raster). Κάθε εικονοστοιχείο του λαμβάνει με τη μέθοδο της παρεμβολής υψομετρική τιμή για να προκύψει το DEM. Η διαδικασία κλείνει με πραγματοποίηση ποιοτικού ελέγχου του DEM με σκίαση ανάγλυφου για τον εντοπισμό και διόρθωση τυχών σφαλμάτων που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της ψηφιοποίησης των ισοϋψών (Σταθάκης κ.ά. 2004).

3.1.2 Επεξεργασία Α/Φ

Βασικός στόχος ήταν η ορθοαναγωγή των Α/Φ και η υπέρθεσή τους στο ΨΜΕ για την κατασκευή, υψηλής ευκρίνειας, τρισδιάστατης αναπαράστασης της περιοχής μελέτης. Η διαδικασία της ορθοαναγωγής πραγματοποιείται ούτως ώστε να εξαλειφθούν τα γεωμετρικά σφάλματα που ενέχουν οι Α/Φ και να εξασφαλιστεί η γεωμετρική τους πιστότητα. Η εν λόγω διαδικασία περιλαμβάνει τον προσδιορισμό του εσωτερικού προσανατολισμού ο οποίος ορίζει την εσωτερική γεωμετρία και τη θέση – γωνιακό προσανατολισμό της φωτομηχανής αντίστοιχα κατά τη στιγμή της λήψης. Για την υλοποίηση του εσωτερικού προσανατολισμού χρησιμοποιήθηκε η έκθεση βαθμονόμησης της μηχανής λήψης που

παρέχεται μαζί με τις Α/Φ (απόσταση πρωτεύοντος σημείου, εικονοσημείων κ.ά.). Επίσης, πραγματοποιήθηκε προσδιορισμός του εξωτερικού προσανατολισμού, δηλαδή εισαγωγή του συστήματος αναφοράς ΕΓΣΑ87 στο σύνολο των Α/Φ. Για το σκοπό αυτό εντοπίστηκαν φωτοσταθερά σημεία πάνω στις Α/Φ. Οι συντεταγμένες τους υπολογίστηκαν από τους ορθοφωτοχάρτες της Κτηματολόγιο Α.Ε. διακριτικής ικανότητας ενός μέτρου που είναι διαθέσιμοι στο διαδίκτυο. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκε το ΨΜΕ, που δημιουργήθηκε από τις ισοϋψείς των τοπογραφικών διαγραμμμάτων, ούτως ώστε να αποδοθεί υψομετρική πληροφορία σε κάθε εικονοστοιχείο. Τέλος, έγινε σύνθεση υψομετρικής και θεματικής πληροφορίας για την τρισδιάστατη απεικόνιση της περιοχής μελέτης.

3.1.3 Καταγραφή ύψους κτιρίων από στερεοζεύγη Α/Φ

Με βάση το τρισδιάστατο μοντέλο του προηγούμενου βήματος ακολούθησε τρισδιάστατη ψηφιοποίηση των υφιστάμενων κτιρίων από τις Α/Φ του έτους 2010. Οι Α/Φ που χρησιμοποιήθηκαν σχηματίζουν ανά δύο στερεοζεύγη, δηλαδή αποτελούν Α/Φ του ίδιου αντικειμένου ή της ίδιας περιοχής από διαφορετική γωνία λήψης που επικαλύπτονται κατά ένα ποσοστό. Έτσι είναι δυνατόν, έπειτα από κατάλληλη επεξεργασία και συνδυασμό των στερεοζευγών, να προσδιοριστεί η θέση των αντικειμένων (κτιρίων, δέντρων κ.ά.) στον τρισδιάστατο χώρο. Η αρχή λειτουργίας είναι ανάλογη της ανθρώπινης όρασης που αντιλαμβάνεται την αίσθηση του βάθους λόγω της παρατήρησης του ίδιου αντικειμένου από δύο διαφορετικές γωνίες που ορίζουν οι θέσεις των ματιών.

Κατά συνέπεια, κατασκευάζεται στερεομοντέλο που επιτρέπει την εφαρμογή φωτογραμμετρικών τεχνικών και στις τρεις διαστάσεις. Η πιο διαδεδομένη τεχνική μέτρησης υψών αντικειμένων σε Α/Φ είναι η μέτρηση της στερεοσκοπικής παράλλαξης, η οποία νοείται ως η φαινομενική μετατόπιση της θέσης ενός αντικειμένου στο χώρο, σε σχέση με ένα δεδομένο σύστημα αναφοράς, λόγω της αλλαγής της θέσης παρατήρησης (Μερτίκας, 1999). Ακολούθως, με χρήση ειδικών στερεοσκοπικών γυαλιών έγινε τρισδιάστατη ψηφιοποίηση των κτιρίων.

Στη συνέχεια, αφαιρώντας τα κτίρια που δεν υπάρχουν στις Α/Φ του 1982, προέκυψε η μεταβολή της δόμησης, τόσο σε πλήθος κτιρίων, όσο και σε κάλυψη δομημένης επιφάνειας. Η δόμηση μετρήθηκε εντός και εκτός των ορίων των νομίμως υφιστάμενων οικισμών που εμπίπτουν στην περιοχή μελέτης.

3.2 Ανάλυση λεκάνης ορατότητας και αθροιστικής λεκάνης ορατότητας

Η ανάλυση λεκάνης ορατότητας στοχεύει στο να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό τα υφιστάμενα κτίρια προκαλούν οπτική όχληση στο πολιτιστικό τοπίο της Κνωσού. Ως παρατηρητές, για τον έλεγχο ορατότητας, ορίστηκαν όλα τα σημεία εντός του αρχαιολογικού χώρου, αλλά και κατά μήκος της επαρχιακής οδού Ηρακλείου-Αρχανών που εξασφαλίζει

την πρόσβαση στο μνημείο. Στις θέσεις αυτές τοποθετήθηκαν σημειακοί παρατηρητές ανά 30 μέτρα στο κέντρο των εικονοστοιχείων του ΨΜΕ. Η επιλογή πλήθους παρατηρητών, αυξάνει μεν την πολυπλοκότητα του προβλήματος, αλλά επιτρέπει το συνυπολογισμό της υψομετρικής διακύμανσης της επιφάνειας παρατήρησης, παράγοντας εγκυρότερα αποτελέσματα. Προκειμένου να ενισχυθεί ο ρεαλισμός του μοντέλου προστέθηκε στους παρατηρητές ύψος +1,5 μ. πάνω από τη στάθμη του εδάφους που αντιστοιχεί σε ένα προσεγγιστικό μέσο ύψος ανθρώπινων ματιών. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν γραμμές ορατότητας μεταξύ των υφιστάμενων κτιρίων και παρατηρητών ούτως ώστε να προκύψει ποια κτίρια είναι ορατά (συνολικά ή τμηματικά). Πραγματοποιώντας τη διαδικασία και τις δύο χρονολογικές στιγμές (1982 και 2010) προέκυψε το κατά πόσο η οπτική όχληση μεταβλήθηκε διαχρονικά.

Μετά υπολογίστηκε η αθροιστική λεκάνη ορατότητας με βάση την προσέγγιση των ισοοπτικών (Σταθάκης, υπό δημοσίευση). Οι ζώνες που εξετάστηκαν προσδιορίστηκαν με εμπειρική προσέγγιση και είναι οι εξής:

- 0-1 χλμ, ζώνη υψηλής ορατότητας
- 1-3 χλμ, ζώνη μέσης ορατότητας
- 3-6 χλμ ζώνη χαμηλής ορατότητας
- > 6 χλμ, ζώνη μηδενικής ορατότητας

Για κάθε σημείο/εικονοστοιχείο του ΨΜΕ βρέθηκε η ελάχιστη απόσταση από την οποία αυτό είναι ορατό από τους επιλεγμένους παρατηρητές. Δεδομένου ότι η περιοχή που καλύπτουν οι ζώνες ορατότητας είναι μεγαλύτερη από την επιφάνεια του λεπτομερούς ΨΜΕ που παρήχθη με βάση τα τοπογραφικά διαγράμματα της ΓΥΣ, χρησιμοποιήθηκε το ASTER ΨΜΕ που, αν και λιγότερο λεπτομερές, καλύπτει τη ζητούμενη περιοχή.

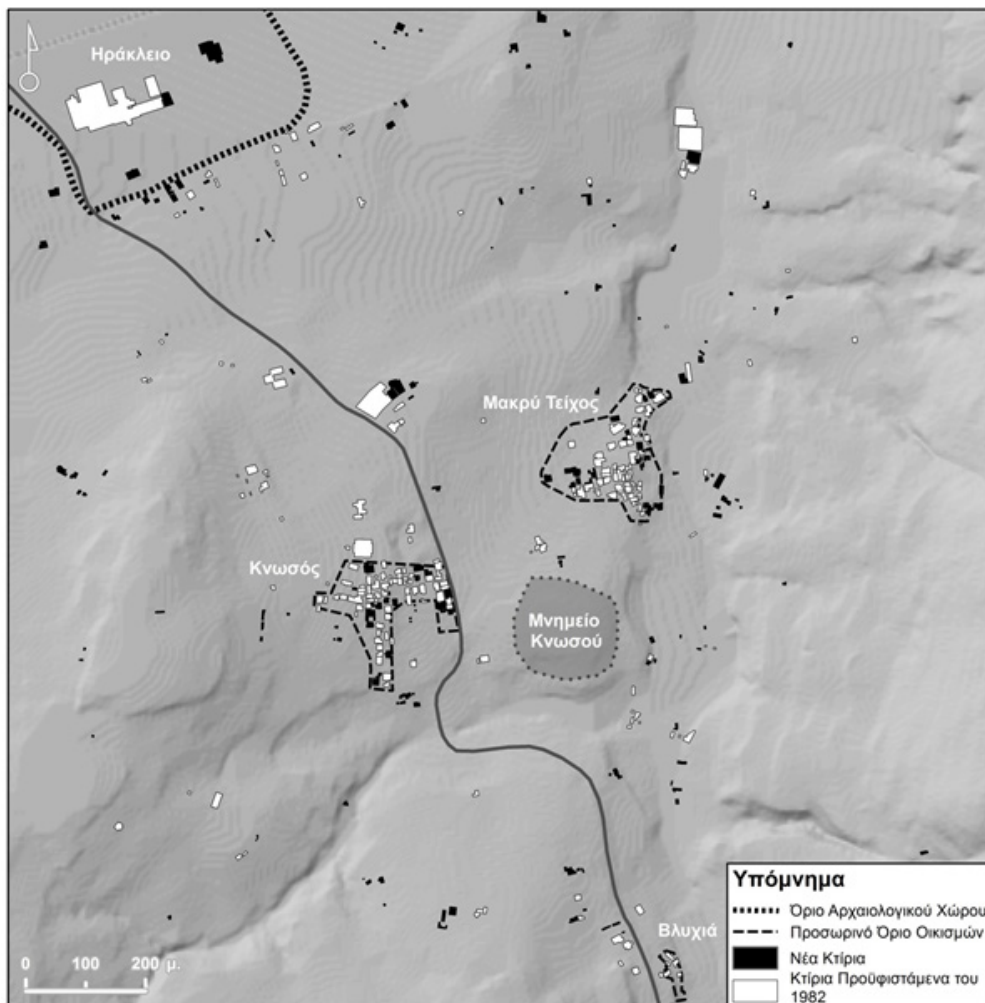
Επιχειρήθηκε επίσης να γίνει προσδιορισμός ζωνών ώστε να μην προκαλείται καμία οπτική όχληση στο τοπίο. Κανονικά ωστόσο, η εν λόγω λειτουργία απαιτεί ΨΜΕ υψηλής ανάλυσης ώστε να έχει νόημα η αναζήτηση υψομετρικών διαφορών της τάξης ενός ή περισσότερων ορόφων κτιρίου (3, 6, 9 μ. κ.λπ.). Ελλείπει λεπτομερέστερων δεδομένων ο προσδιορισμός των εν λόγω ζωνών πραγματοποιήθηκε και παρουσιάζεται εδώ ενδεικτικά με βάση το ASTER ΨΜΕ που έχει χωρική ανάλυση 30μ.

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Μέτρηση και αποτύπωση της μεταβολής της δόμησης

Η διαχρονική αποτύπωση των κτισμάτων, εντός και εκτός των ορίων οικισμών, στον άμεσα περιβάλλοντα χώρο του μνημείου της Κνωσού παρουσιάζεται στο Σχήμα 3.

Σχήμα 3. Μεταβολή δόμησης στον περιβάλλοντα χώρο της Κνωσού για το χρονικό διάστημα 1982-2010.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Παρατηρείται ιδιαίτερη έντονη παρουσία κτιρίων μέσα στο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου που εξετάστηκε και καλύπτει έκταση 4,7 ha. Τα 433 κτίρια που εντοπίστηκαν και αποτυπώθηκαν κατά τη διαδικασία της μέτρησης δε φαίνεται να ακολουθούν ένα ξεκάθαρο μοτίβο χωροθέτησης. Προφανώς, το ήπιο ανάγλυφο της περιοχής επέτρεψε τη διάχυση της δόμησης σχεδόν σε ολόκληρο το χώρο γύρω από το μνημείο της Κνωσού. Το οδικό δίκτυο έλκει ως ένα βαθμό παρόδια δόμηση. Παρατηρείται όμως και διάσπαρτη εκτός σχεδίου δόμηση.

Όσον αφορά στη μεταβολή της δόμησης σε διάστημα 28 ετών (1982 και 2010), ο αριθμός των κτιρίων σημείωσε αύξηση της τάξεως του 87.4%. Εντός των ορίων των οικισμών αυξήθηκε κατά 40.5%, ενώ στον εκτός σχεδίου χώρο η αύξηση ανήλθε στο 149%. Αντίστοιχα, η αύξηση της δομημένης επιφάνειας ήταν περίπου διπλάσια εκτός των ορίων των οικισμών εν σχέση με εντός αυτών (67,7% και 31,9% αντίστοιχα). Συνολικά, στην περιοχή μελέτης η έκταση της δομημένης επιφάνειας αυξήθηκε κατά 46.6%.

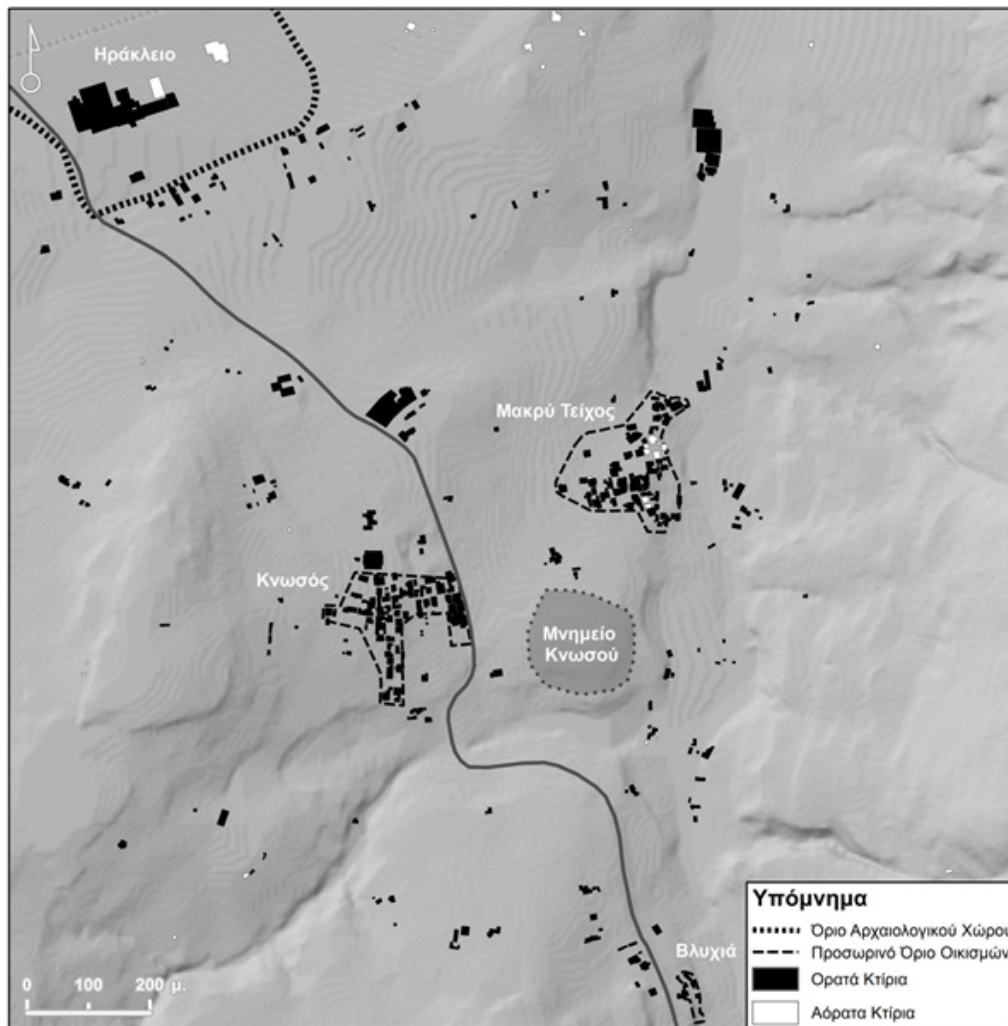
Χαρακτηριστικό είναι ότι το 94% των αποτυπωμένων κτισμάτων αποτελούν μονώροφες κατασκευές. Πολύ συχνά παρατηρήθηκαν υπερβάσεις του μέγιστου επιτρεπόμενου ύψους κτιρίων. Τα χαρακτηριστικά των κτιρίων στον εκτός σχεδίου χώρο, με μέση δομημένη επιφάνεια 130 μ., δείχνουν ότι σημαντικό μέρος των κελυφών έχουν υπέρβαση και ως προς τη χρήση. Συγκεκριμένα, ενώ το Π.Δ. του 1976 επιτρέπει μόνο γεωργικές αποθήκες, πολλά κτίρια έχουν στην πραγματικότητα χρήση κατοικίας. Η επιτόπια έρευνα επιβεβαίωσε την τάση αυτή.

Συνολικά η δόμηση γύρω από το ανάκτορο της Κνωσού είναι ιδιαίτερα έντονη, γεγονός που πλήττει την ακεραιότητα του χώρου και δικαιολογεί τη δυσκολία ένταξης του μνημείου στη λίστα παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. Η δόμηση, νόμιμη ή αυθαίρετη, όντας διάσπαρτη μέσα στο χώρο διαταράσσει την οπτική ισορροπία και τη συνέχεια του τοπίου, υποβαθμίζοντας την ποιότητά του. Η νέα οριοθέτηση των αρχαιολογικών ζωνών προστασίας, σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται κάθε μορφή δόμησης στη ζώνη Α', καλείται να εφαρμοστεί σε μια ήδη βεβαρημένη κατάσταση.

4.2 Ανάλυση λεκάνης ορατότητας και αθροιστικής λεκάνης ορατότητας

Συνολικά, περίπου το 92% των κτισμάτων είναι ορατά από τους επιλεγμένους παρατηρητές, εκ των οποίων το 45% ανεγέρθηκαν μετά το 1982, απόδειξη πως η οπτική όχληση από τα κτίρια στο πολιτιστικό τοπίο της Κνωσού εντείνεται διαχρονικά, όπως φαίνεται στο σχήμα 4. Ιδιαίτερο πρόβλημα προκαλεί η δόμηση εντός των οικισμών της Κνωσού και του Μακρού Τείχους. Εκεί, λόγω αναγλύφου, ο αριθμός των ορατών κτισμάτων είναι σημαντικός.

Σχήμα 4. Ορατότητα κτιρίων μέσα από το χώρο του μνημείου της Κνωσού και κατά μήκος της επαρχιακής οδού

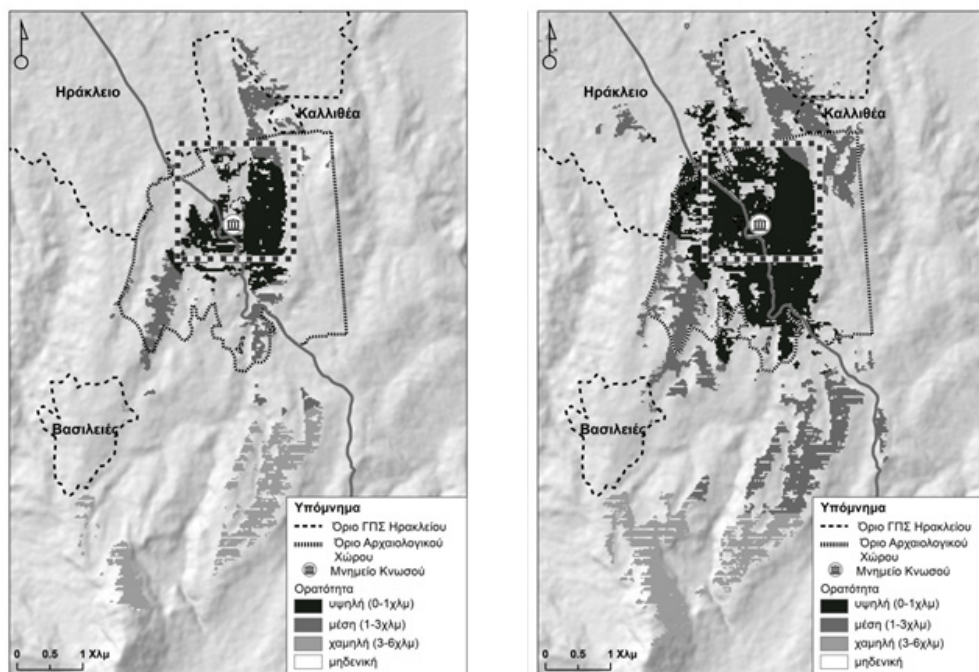

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Το αποτέλεσμα της ανάλυσης αθροιστικής λεκάνης ορατότητας με την προσέγγιση των ισοπτικών στην ευρύτερη περιοχή του μνημείου παρουσιάζεται στο σχήμα 5. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι οι περιοχές που είναι ορατές από τους παρατηρητές είναι αρκετά εκτεταμένες σε όλες τις ζώνες ορατότητας. Αυτό είναι ένδειξη πως οι αποστάσεις που τέθηκαν έχουν νόημα για την εξεταζόμενη περιοχή. Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των

ορατών περιοχών βρίσκεται εκτός του οριοθετημένου αρχαιολογικού χώρου, διαφεύγοντας έτσι από το καθεστώς προστασίας που ορίζουν οι αρχαιολογικές ζώνες, έχει μεγάλη σημασία από πλευράς σχεδιασμού. Εκεί θα μπορούσε ο σχεδιασμός να στοχεύσει στην προστασία του τοπίου. Ταυτόχρονα προκύπτει ότι υπάρχει εκτεταμένη ζώνη μηδενικής ορατότητας πλησίον του αρχαιολογικού χώρου. Αν αυτό ληφθεί υπόψη στη διαδικασία σχεδιασμού της μελλοντικής επέκτασης των ορίων των υφιστάμενων οικισμών ή ακόμα και στη χωροθέτηση νέων δραστηριοτήτων, θα αποφευχθεί περαιτέρω πρόκληση οπτικών οχλήσεων στο πολιτιστικό τοπίο της Κνωσού.

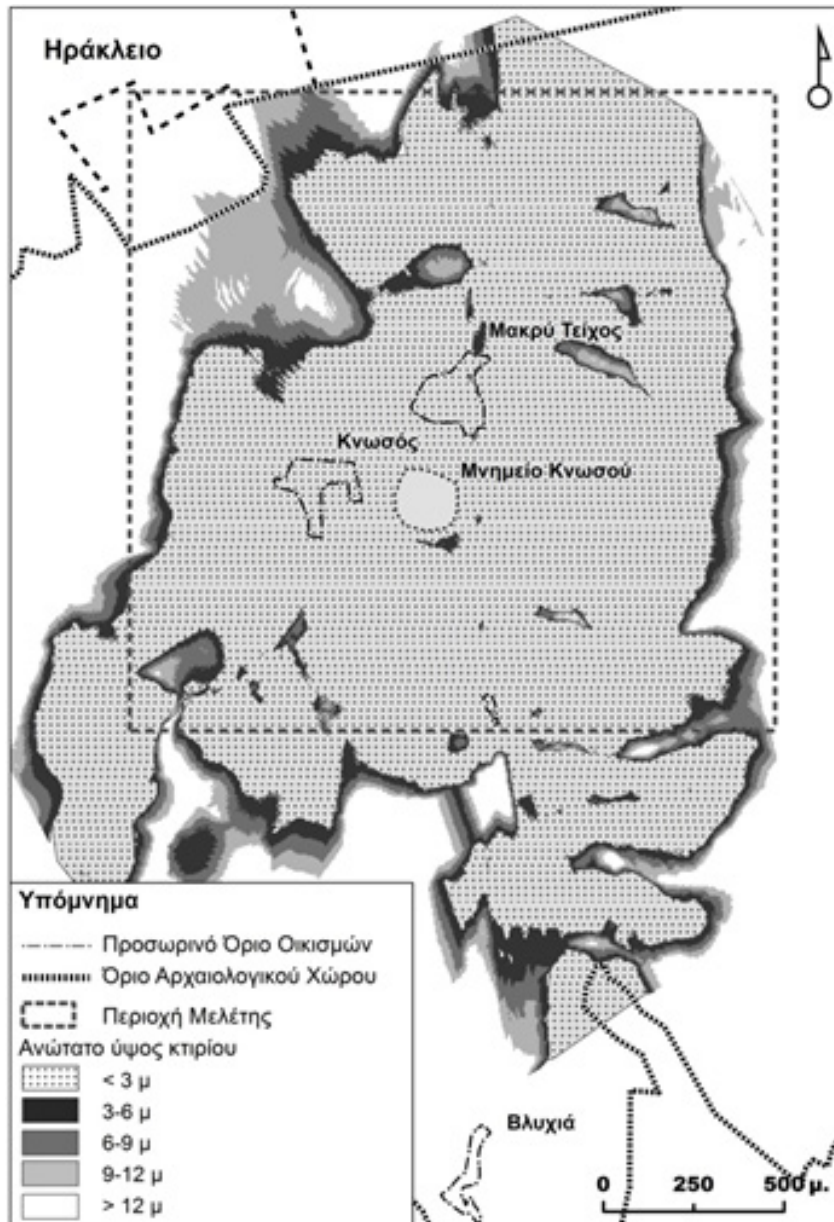
Σχήμα 5. Ζώνες ίσης απόστασης παρατήρησης. Αριστερά οι ισοπτικές ζώνες από το μνημείο της Κνωσού. Δεξιά οι ίδιες ζώνες από το μνημείο της Κνωσού και από τμήμα του οδικού άξονα Ηρακλείου-Αρχανών.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Τέλος, στο σχήμα 6 παρουσιάζονται σε ζώνες τα μέγιστα ύψη των κτιρίων πάνω από τα οποία θα ήταν ορατά στους παρατηρητές. Φαίνεται από το αποτέλεσμα ότι η ορατότητα μπορεί να αξιοποιηθεί για τον καθορισμό όρων δόμησης (εδώ μέγιστου ύψους κτιρίων) με στόχο την προστασία του τοπίου.

Σχήμα 6. Ζώνες ανωτάτων υψών κτιρίων

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αξία της παρούσας μελέτης είναι διττή. Από τη μια πλευρά παρουσιάστηκε πώς μπορεί με αναλυτικό τρόπο και σε πραγματικές συνθήκες να καταγραφεί και να ποσοτικοποιηθεί η διαχρονική μεταβολή της δόμησης σε μια περιοχή ενδιαφέροντος. Στην Ελλάδα, που το κτηματολόγιο δεν είναι πλήρες ακόμα, δεν υπάρχει εύκολος τρόπος να παρακολουθηθεί η δόμηση μέσω της διαδικασίας έκδοσης οικοδομικής άδειας, και που το ποσοστό κτισμάτων που έχουν υπέρβαση δόμησης ή και είναι εντελώς αυθαίρετα είναι σημαντικό, η μελέτη με τηλεανίχνευση αποτελεί μάλλον τη μοναδική λύση.

Από την άλλη, η έρευνα προχώρησε ένα βήμα ακόμα κάνοντας εκτίμηση της οπτικής επιβάρυνσης ενός μνημείου από την αύξηση της πέριξ δόμησης. Συνολικά προέκυψε τόσο ότι η μεταβολή της δόμησης ήταν σημαντική, όσο και ότι η αύξηση της οπτικής όχλησης ήταν αξιοσημείωτη.

Η μέθοδος μπορεί σαφώς να έχει επιχειρησιακή εφαρμογή, επίσης με διττό τρόπο. Σε πρώτη φάση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παρακολούθηση των αλλαγών στη δόμηση σε περιοχές ενδιαφέροντος. Σε δεύτερη φάση, η ανάλυση ορατότητας μπορεί να αξιοποιηθεί για τη δημιουργία ζωνών στις οποίες η δόμηση έχει διαφορετικά επίπεδα οπτικής όχλησης (από μηδενική όχληση στις αόρατες περιοχές ως σημαντική όχληση στις εγγύς περιοχές με οπτική επαφή). Αυτές οι ζώνες τοπίου θα μπορούσαν να αποκτήσουν και θεσμοθετημένο χαρακτήρα, στα πλαίσια του τοπικού σχεδιασμού (Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια κλπ). Κατά περίπτωση μπορεί να απαγορεύεται η δόμηση ή να επιτρέπεται με ειδικούς όρους δόμησης. Θέτοντας για παράδειγμα μέγιστο ύψος που να μην προκαλεί οπτική όχληση. Γενικά, σήμερα δεν αξιοποιείται όσο θα έπρεπε η δυνατότητα που παρέχει η επιστήμη της γεωγραφικής πληροφορίας για την εκ των προτέρων ανάλυση ορατότητας σε κάθε σημείο του χώρου που μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε ζωνοποίηση του τοπίου. Ίσως στο μέλλον να μπορέσει να ενσωματωθεί στο σχεδιασμό ώστε να προκύπτουν εκ των προτέρων ζώνες μετά από μακροσκοπική ανάλυση με στόχο την προστασία του τοπίου.

Ευχαριστίες

Τα φωτοσταθερά για τη γεωμετρική διόρθωση των Α/Φ ελήφθησαν από τους ορθοφωτοχαρτες της Κτηματολόγιο ΑΕ και συγκεκριμένα απο την υπηρεσία θέασης ορθοφωτογραφιών στον σύνδεσμο <http://gis.ktimanet.gr/wms/ktbasemap>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γουργιώτης, Α. (υπό δημοσίευση) «Η συνεισφορά του Συμβουλίου της Ευρώπης στη πολιτική για το τοπίο: Έμπνευση και όραμα για το χωρικό σχεδιασμό». *Αειχώρος*.
- Μερτίκας, Σ. (1999) *Τηλεπισκόπηση και ψηφιακή ανάλυση εικόνας*. Αθήνα: Ίων.
- Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου στην Ελλάδα». Στο: Μπεριάτος, Η. και Ballesta, J. (επιμ.) *Θεωρία και πολιτική του τοπίου: Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σελ. 58-67.
- Μπεριάτος, Η. (2010) «Το τοπίο και η πολιτική του τοπίου στην Ελλάδα». Στο: Παπαγιάννης, Θ. και Σορώτου, Α. (επιμ.) *Πρακτικά της 1ης συνάντησης εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου*. Αθήνα: Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), σελ. 23-36.
- Προεδρικό Διάταγμα 1976 *Περί καθορισμού όρων και περιορισμών δομήσεως επί της ευρύτερης περιοχής αρχαιολογικού χώρου Κνωσού (Κρήτης)*. ΦΕΚ 373/Δ'/10.11.1976.
- Σορώτου, Α. (2010) «Συμπεράσματα». Στο: Παπαγιάννης, Θ. και Σορώτου, Α. (επιμ.) *Πρακτικά της 1ης συνάντησης εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου*. Αθήνα: Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), σελ. 97-104.
- Σταθάκης, Δ. (υπό δημοσίευση) «Χωροθέτηση ανεμογεννητριών ελαχιστοποιώντας την οπτική όχληση». *Αειχώρος*.
- Σταθάκης, Δ., Πανταζής, Δ., Σαντιμπαντάκης, Κ. και Καραθανάσης, Χ. (2004) «Ποιοτικός έλεγχος με σκίαση ανάγλυφου». Στο: *7ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο. Μυτιλήνη, 14-17 Οκτωβρίου*.
- Υπουργική Απόφαση αρ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ23/94382/4099 *Καθορισμός των ορίων των Ζωνών Α και Β Προστασίας του Αρχαιολογικού Χώρου Κνωσού Π.Ε. Ηρακλείου, Περιφέρειας Κρήτης*. ΦΕΚ 282/ΤΑΑΠΘ/31.10.2011.
- Υπουργική Απόφαση αρ. 10106/2011 *Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης-αναθεώρησης και εξειδίκευσης θεσμοθετημένων Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*. ΦΕΚ 45/ΑΑΠ/17.03.2011.

Ξενόγλωσση

- Antrop, M. (2005) “Why landscapes of the past are important for the future”. *Landscape and Urban Planning*, 70 (1-2), pp. 21-34.
- Antrop, M. (2006) “Sustainable landscapes: Contradiction, fiction or utopia?” *Landscape and Urban Planning*, 75 (3-4), pp. 187-197.
- Fabris, M. and Pesci, A. (2005) “Automated DEM extraction in digital aerial photogrammetry: Precisions and validation for mass movement monitoring”. *Annals of Geophysics*, 48 (6), pp. 973-988.
- Guillino, P. and Larcher, F. (2010) “Integrity in UNESCO world heritage sites: A comparative study for rural landscapes”. *Journal of Cultural Heritage*, 14 (5), pp. 389-395.
- Li, Z., Zhu, Q. and Gold, C. (2005) *Digital terrain modeling: Principles and methodology*. Boca Raton: CRC Press.

Αγάπη Σηφάκη

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
e-mail: ag.sifaki@gmail.com

Δημήτρης Σταθάκης

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
e-mail: dstath@uth.gr

Γιάννης Φαρασλής

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
e-mail: faraslis@uth.gr

Χωροθέτηση ανεμογεννητριών ελαχιστοποιώντας την οπτική όχληση

Δημήτρης Σταθάκης

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Σκοπός του άρθρου είναι να δείξει ότι μπορούν να βρεθούν ζώνες χωροθέτησης αιολικών εγκαταστάσεων με κριτήριο την κατά το δυνατόν λιγότερη οπτική όχληση στο τοπίο. Η διαδικασία αυτή είναι μακροσκοπική, από πάνω προς τα κάτω, σε αντιδιαστολή με το ισχύον ειδικό πλαίσιο για τις ΑΠΕ που εξετάζει *ad hoc* αδειοδοτήσεις, δημιουργώντας δυναμική από κάτω προς τα πάνω. Η προτεινόμενη μέθοδος βασίζεται στην έννοια των ισοπτικών, δηλαδή ζωνών ίσης απόστασης παρατήρησης. Η μέθοδος εφαρμόζεται στη νήσο Άνδρο. Προκύπτει ότι πραγματικά εντοπίζονται ζώνες με διαβαθμισμένες επιπτώσεις στο τοπίο. Οι ζώνες αυτές θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε επίπεδο τοπικού σχεδιασμού για να κατευθύνουν τις επενδύσεις ΑΠΕ σε περιοχές με τη λιγότερη υποβάθμιση στο τοπίο.

Λέξεις κλειδιά

ΑΠΕ, μελέτη λεκάνης ορατότητας, ανεμογεννήτρια, τοπίο, ισοπτική

Optimizing windmill's location selection to reduce impacts on landscape

The goal of this paper is to show that there can be found zones suitable for locating windmills where the visual impact on the landscape is minimized. The process is macroscopic in nature, top-down, in contrast to the currently established framework that examines permits in an ad hoc basis, generating a bottom-up dynamic. The proposed method is based on the concept of isoptics, that is zones of equal distance of observation. The method is applied on the island of Andros in the Aegean Sea. The results show that zones with varying impact on the landscape can indeed be identified. These zones could be exploited at the local level of planning in order to channel wind energy investments towards areas where as less as possible landscape degradation is caused.

Keywords

REC, viewshed analysis, windmill, landscape

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

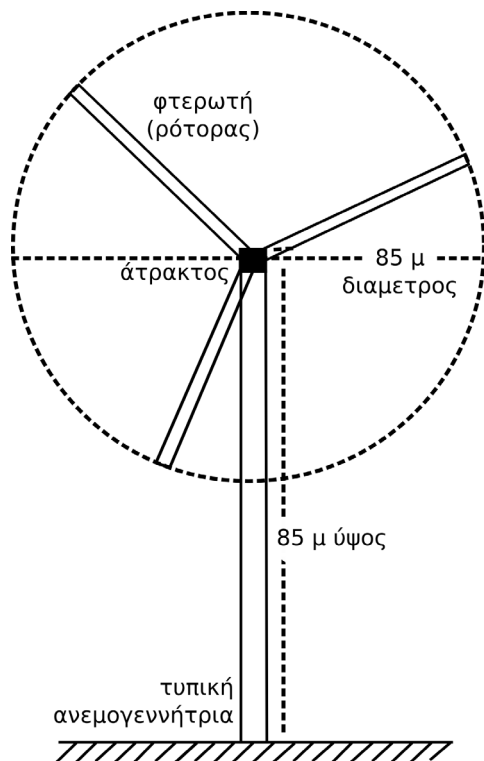
Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής έχουν γίνει απτές την τελευταία δεκαετία. Περιλαμβάνουν αύξηση της θερμοκρασίας, άνοδο της στάθμης της θάλασσας αλλά και άλλες μεταβολές (Pachauri and Reisinger, 2007). Το διοξείδιο του άνθρακα είναι το πιο σημαντικό αέριο του θερμοκηπίου αντιστοιχώντας περίπου στα 2/3 του συνολικού όγκου των αερίων του θερμοκηπίου (ibid). Σε παγκόσμιο επίπεδο η παραγωγή ενέργειας ευθύνεται για το 1/4 των αερίων του θερμοκηπίου (ibid). Επίσης, σε παγκόσμιο επίπεδο οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) καλύπτουν σταθερά το 13% της παροχής ενέργειας την τελευταία δεκαετία (World Energy Outlook 2012: κεφ. 7). Αυτό που αλλάζει είναι η συμμετοχή της αιολικής και της ηλιακής ενέργειας σε αυτό το ποσοστό (ibid). Την τελευταία δεκαετία σε παγκόσμιο επίπεδο η παραγωγή αιολικής ενέργειας τριπλασιάστηκε (ibid). Η παραγωγή ανά κράτος είναι σημαντικά διαφοροποιημένη. Χαρακτηριστικό είναι πως οι ΗΠΑ, η Κίνα και η Γερμανία μαζί συνεισφέρουν πάνω από το μισό της παγκόσμιας αιολικής ενέργειας. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Γερμανία και η Ισπανία μαζί συνεισφέρουν πάνω από το μισό της αιολικής ενέργειας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεισφέρει περίπου το 1/3 της παγκόσμιας παραγωγής αιολικής ενέργειας (Wind Energy Report 2012). Η Ελλάδα κατατάσσεται σήμερα σε απόλυτες τιμές παραγωγής αιολικής ενέργειας 12η και 20ή στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στον κόσμο αντίστοιχα. Το 2012 η Ελλάδα συνει-

σέφερε το 1,65% και το 0,62% στη συνολική παραγωγή αιολικής ενέργειας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε παγκόσμιο αντίστοιχα (Global Wind Statistics 2012). Το 2012 η συμμετοχή των ΑΠΕ στο σύνολο της παραγωγής ενέργειας της χώρας μας ήταν 17%. Ο εθνικός μας στόχος είναι να ανέλθει η συμμετοχή των Α.Π.Ε. στο 20% ως το 2020 και στο 29% ως το 2030. Ο στόχος αυτός είναι σε πλήρη αντιστοιχία με την οδηγία ανανεώσιμης ενέργειας 2009/28/EC που καθιστά υποχρεωτική τη συμμετοχή των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στο 20% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έως το 2020 (στόχος 20-20-20). Ο εθνικός στόχος για το 2030 συμβαδίζει με την πρωτοβουλία “Βιώσιμη ενέργεια για όλους” του ΟΗΕ που αφορά στο διπλασιασμό του ποσοστού ανανεώσιμης ενέργειας στο σύνολο της παγκόσμιας ενέργειας ως το 2030, δηλαδή να γίνει περίπου 26% (Ban Ki-moon, 2011).

Ο πιο βασικός αντίλογος στη χρήση αιολικής ενέργειας είναι οι επιπτώσεις της στο τοπίο. Το τοπίο στη Μεσόγειο και την Ελλάδα είναι ακόμα πιο σημαντικό λόγω της μεγάλης ιστορικής κληρονομιάς και της ευθραυστότητας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος (Μπεριάτος, 2007). Εκτός των άλλων, το τοπίο θεωρείται οικονομικός πόρος που μπορεί να αξιοποιηθεί αναπτυξιακά στον εξωαστικό χώρο (Γουργιώτης και Τσιλιμίγκας, 2010). Η αισθητική των ανεμογεννητριών είναι το πιο προβληματικό θέμα στη χωροθέτησή τους, δεδομένου ότι μέρος της κοινής γνώμης είναι αρνητικά διακείμενη (Jones and Eiser, 2010). Υπάρχει όμως μια ειδοποιός διαφορά σε σχέση με τη χωροθέτηση άλλων εν δυνάμει οχλουσών χρήσεων. Η αντίδραση της τοπικής κοινωνίας στη χωροθέτησή τους δεν είναι απλά συνάρτηση της εγγύτητας, αλλά κυρίως συνάρτηση του βαθμού ορατότητας (ibid). Με άλλα λόγια, η τοπική κοινωνία μπορεί να αποδεχθεί τη χωροθέτηση παρόλο που είναι κοντά, αρκεί να είναι σε αόρατη θέση (ibid). Υπολογίστηκε πρόσφατα ότι, με την υλοποίηση και των αιτήσεων που εκκρεμούν, το μισό τοπίο της Σκοτίας θα έχει θέα σε ανεμογεννήτρια (Carver and Markieta, 2012). Οι αιολικές εγκαταστάσεις, εκτός από τις ανεμογεννήτριες, περιλαμβάνουν και συνοδευτικές εγκαταστάσεις (γραμμές μεταφοράς υψηλής τάσεως, υποσταθμοί ηλεκτρικής ενέργειας, οδικές συνδέσεις, κ.λπ.), οι οποίες σαφώς έχουν επιπτώσεις στο τοπίο. Οι συνοδευτικές εγκαταστάσεις όμως δεν προκαλούν μεγάλη οπτική όχληση, γιατί δεν προκαλούν ασυνήθιστες μεταβολές στο τοπίο και γιατί συνήθως οι μεταβολές αυτές είναι ψηλότερα από τα σημεία συνήθους παρατήρησης. Αντίθετα μια τυπική ανεμογεννήτρια, όπως φαίνεται στο σχήμα 1, δεν είναι κάτι συνηθισμένο. Έχει κινούμενα μέρη που προσελκύουν την προσοχή του παρατηρητή. Με φτερωτή (ρότορα) τουλάχιστον 85 μέτρων που περιστρέφεται με 10 - 30 κύκλους ανά λεπτό λογικό είναι να ξεχωρίζει από απόσταση. Υπάρχει συνεπώς θέμα κόστους/ωφέλειας στη χωροθέτηση ανεμογεννητριών. Η ωφέλεια γίνεται αμέσως αντιληπτή από το ότι μια τυπική ανεμογεννήτρια παράγει αρκετή ενέργεια για μερικές χιλιάδες νοικοκυριά το χρόνο χωρίς να

ρυπαίνει. Το κόστος στο τοπίο είναι υπαρκτό, αλλά μπορεί να μειωθεί δεδομένου ότι δεν έχουν όλες οι θέσεις τις ίδιες επιπτώσεις.

Σχήμα 1. Μια τυπική ανεμογεννήτρια.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Από το ειδικό πλαίσιο για τις ΑΠΕ (ΦΕΚ2464/Β/2008, Παράρτημα ΙΙ) προκύπτουν ορισμένες βασικές αποστάσεις που καθορίζουν πού μπορούν να χωροθετηθούν αιολικές εγκαταστάσεις. Αρχικά, οι εγκαταστάσεις πρέπει να μην απέχουν περισσότερο από μια συγκεκριμένη απόσταση από το υφιστάμενο οδικό δίκτυο. Η απόσταση αυτή για νησιά είναι δέκα χιλιόμετρα. Πρέπει επίσης να απέχουν τουλάχιστον 500 μέτρα από οικισμούς μικρότερους των 2000 κατοίκων ή 1000 μέτρα για οικισμούς άνω των 2000 κατοίκων (και για κάποιες ειδικές κατηγορίες μικρότερων οικισμών). Εκτός από τις βασικές αποστάσεις αυτές προβλέπονται και αρκετές άλλες αποστάσεις από στοιχεία ειδικού ενδιαφέροντος. Η πιο μεγάλη από αυτές είναι 3000 μέτρα από σημαντικά στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αμέσως επόμενη είναι 1500 μέτρα από ορισμένες ακτές κολύμβησης και από τους

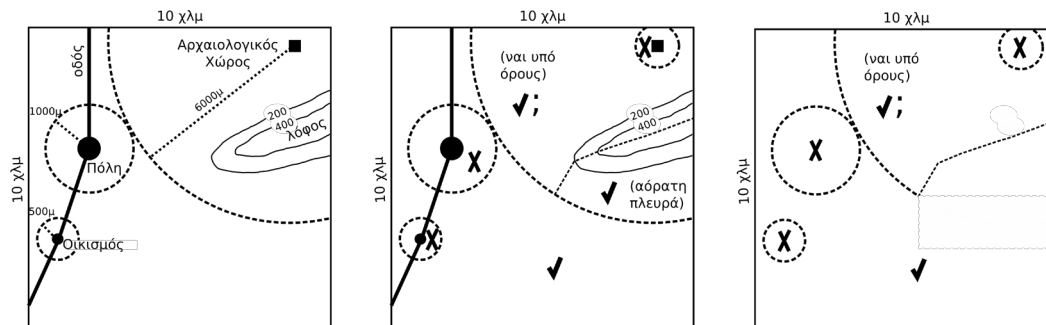
παραδοσιακούς οικισμούς (με κάποια μείωση για τους παραδοσιακούς οικισμούς με πολύ μικρούς πληθυσμούς). Όλες οι άλλες αποστάσεις από στοιχεία ειδικού ενδιαφέροντος είναι σε κάθε περίπτωση κάτω από 1000 μέτρα.

Στο ίδιο ειδικό πλαίσιο (ΦΕΚ2464/Β/2008, Παράρτημα IV) ορίζονται και κάποια κριτήρια ένταξης των αιολικών εγκαταστάσεων στο τοπίο. Ως ένταξη στο τοπίο ερμηνεύεται ρητά ότι εννοείται η οπτική παρεμβολή με σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος σε διαφορετικές κατά περίπτωση αποστάσεις. Αν η απόσταση είναι μικρότερη ή αν η εγκατάστασή δεν έχει οπτική επαφή με το σημείο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος τότε επιτρέπεται η χωροθέτηση. Τα σημεία ενδιαφέροντος είναι σημαντικά μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, αρχαιολογικοί χώροι, σημαντικά δάση ή φυσικά μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, οικισμοί και τουριστικές περιοχές. Η μέγιστη απόσταση που τίθεται είναι 6 χιλιόμετρα. Στο τοπίο πέριξ των σημείων ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, τίθεται και περιορισμός τόσο ως προς την πυκνότητα όσο και ως προς την οπτική κάλυψη του ορίζοντα. Το πρώτο ονομάζεται κριτήριο πυκνότητας ενώ το δεύτερο κριτήριο οπτικής κάλυψης. Μόνον αν υφίσταται υπέρβαση του πρώτου εξετάζεται το δεύτερο κριτήριο. Το κριτήριο πυκνότητας αφορά στο πόσες αιολικές μονάδες είναι εγκατεστημένες σε κάθε μια από 3 ομόκεντρες ζώνες από το σημείο ενδιαφέροντος. Το κριτήριο της οπτικής κάλυψης αφορά στο ποσοστό του ορίζοντα που καλύπτεται από ανεμογεννήτριες με σημείο παρατήρησης το σημείο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να καλυφθεί άνω του 30% του ορίζοντα, ποσοστό που συντίθεται όμως υπολογίζοντας με διαφορετικό συντελεστή βαρύτητας για κάθε μία από τις 3 ομόκεντρες ζώνες. Συνολικά η αποτίμηση της ορατότητας λύνεται με αναγωγή του προβλήματος σε παρατήρηση από ορισμένα συγκεκριμένα σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος προς γραμμές που ορίζονται ενώνοντας σημειακά τις ανεμογεννήτριες.

Στην ουσία από την εφαρμογή του ειδικού πλαισίου για τις ΑΠΕ (ΦΕΚ2464/Β/2008) προκύπτουν τρεις κατηγορίες χώρου όπως φαίνεται στο σχήμα 2. Πρώτον, οι περιοχές αποκλεισμού και οι ζώνες ασυμβατότητας, εκεί δηλαδή που απαγορεύεται σε κάθε περίπτωση η εγκατάσταση αιολικών εγκαταστάσεων (Ζώνη I). Δεύτερον εκεί που επιτρέπεται η εγκατάσταση αιολικών εγκαταστάσεων (Ζώνη II). Τρίτον εκεί που επιτρέπεται η εγκατάσταση αν δεν υπάρχει σημαντική επίπτωση στο τοπίο, με βάση τα κριτήρια πυκνότητας και κριτήριο οπτικής κάλυψης (Ζώνη III). Για τις Ζώνες II και III αποτελεί πάντα προϋπόθεση και η τήρηση των επιτρεπομένων πυκνοτήτων αιολικών εγκαταστάσεων σε επίπεδο πρωτοβάθμιου Ο.Τ.Α. Μια παρατήρηση που είναι χρήσιμη για τη μετέπειτα συζήτηση είναι ότι οι επιπτώσεις στο τοπίο ελέγχονται μόνο για τη Ζώνη III. Δηλαδή μόνο τότε, εντός έξι χιλιομέτρων ή λιγότερο από τα σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, γίνεται έλεγχος οπτικής όχλησης. Εκεί που επιτρέπεται η χωροθέτηση (Ζώνη II) δε γίνεται περαιτέρω αξιολόγηση.

Όλη η ζώνη αυτή θεωρείται εξίσου κατάλληλη ανεξάρτητα από το πόσο απέχει ο παρατηρητής από τον στόχο ή ακόμα και αν φαίνεται ή όχι ο στόχος από τον παρατηρητή.

Σχήμα 2. Εφαρμογή των κριτηρίων του ειδικού πλαισίου για της ΑΠΕ σε υποθετικό παράδειγμα.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

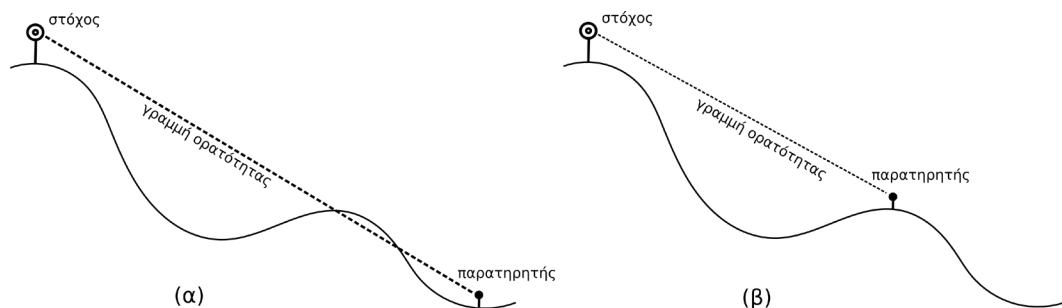
Οι θεσμοθετημένες αποστάσεις του κριτηρίου οπτικής κάλυψης είναι μάλλον μικρές δεδομένου ότι η οπτική επίπτωση μιας ανεμογεννήτριας με φτερωτή διαμέτρου 50 μέτρων παραμένει σχετικά σταθερή στο μέγιστο ως τα 6 χιλιόμετρα και μετά μειώνεται απότομα ως το διπλάσιο αυτής της απόστασης (Bishop 2002). Στα 12 χιλιόμετρα μόνον 15% των παρατηρητών μπορούν να εντοπίσουν ανεμογεννήτρια καθ' υπόδειξη σε καθαρή ή ελαφρώς ομιχλώδη ατμόσφαιρα (ibid). Το ποσοστό αναγνώρισης σε μεγαλύτερες αποστάσεις γίνεται σταδιακά ασήμαντο. Γίνεται 10% και 5% για αποστάσεις 20 και 30 χλμ αντίστοιχα με καθαρή ατμόσφαιρα (ibid). Για την επιλογή αποστάσεων πρέπει να ληφθεί υπόψη από τη μια πλευρά ότι η τυπική ανεμογεννήτρια όπως περιγράφεται στο ειδικό πλαίσιο για τις ΑΠΕ έχει αρκετά μεγαλύτερη φτερωτή αλλά και ότι οι συνθήκες καθαρής ατμόσφαιρας στην Ελλάδα δεν είναι σπάνιες. Από την άλλη πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ειδικά στο νησιωτικό χώρο οι αποστάσεις εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να είναι πολύ μεγάλες.

Μια βασική δυσκολία της μελέτης ορατότητας είναι ότι οι παρατηρητές και οι στόχοι είναι πολλοί. Έχουμε δηλαδή ένα πρόβλημα παρατήρησης πολλά προς πολλά (M:M) που είναι σαφώς πιο δύσκολο από το αν είχαμε ένα προς πολλά (1:M ή M:1) ή ένα προς ένα (1:1). Ένα δεύτερο θέμα, που δε φαίνεται να αντιμετωπίζεται επαρκώς στο ειδικό πλαίσιο, είναι ότι η παρατήρηση μπορεί να προέρχεται από εκτατικές αφετηρίες. Συγκεκριμένα, στην ερώτηση αν μια ανεμογεννήτρια είναι ορατή από έναν οικισμό είναι υπεραπλουστευτικό να θεωρείται σημειακός ο οικισμός. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η επικράτεια ενός οικισμού είναι σημαντικά εκτατική όπως και δεν αποκλείεται να έχει και μεγάλη υψομε-

τρική διακύμανση. Αυτό συμβαίνει ειδικά στον ορεινό χώρο που τείνουν να χωροθετούνται οι ανεμογεννήτριες. Ένα τρίτο θέμα είναι ότι, όπως και σε όλα τα προβλήματα βελτιστοποίησης, το ζήτημα της ελαχιστοποίησης της ορατότητας μπορεί να διατυπωθεί με διάφορους τρόπους ανάλογα το κριτήριο που θέλουμε να βελτιστοποιηθεί.

Πριν προχωρήσουμε στο θέμα της διατύπωσης του προβλήματος ας σημειωθεί εδώ η διαφορά μεταξύ μελέτης ορατότητας (visibility analysis) και μελέτης λεκάνης ορατότητας (viewshed analysis). Η μελέτη ορατότητας αφορά στο αν ένας στόχος είναι ορατός από έναν παρατηρητή (1:1). Υπολογίζεται κατασκευάζοντας τη γραμμή ορατότητας όπως φαίνεται στο σχήμα 3. Την ευθεία στον τρισδιάστατο χώρο δηλαδή που ενώνει στόχο με παρατηρητή. Αν η γραμμή ορατότητας τέμνεται από το ανάγλυφο τότε ο στόχος είναι αόρατος. Σε αντίθετη περίπτωση είναι ορατός.

Σχήμα 3. Γραμμή ορατότητας. Αριστερά (α) φαίνεται η περίπτωση που ο στόχος είναι αόρατος και η γραμμή ορατότητας τέμνει το ανάγλυφο. Δεξιά η αντίθετη περίπτωση, με ορατό στόχο.

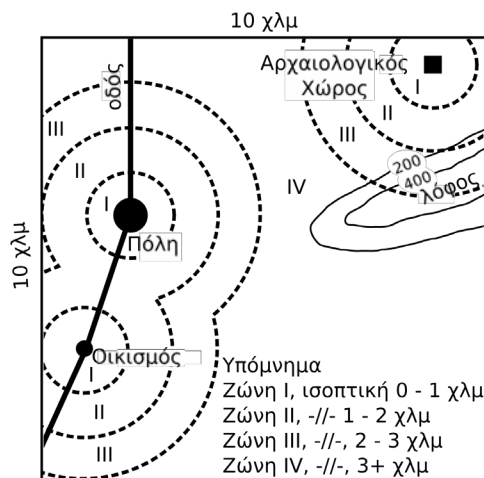
Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Λεκάνη ορατότητας είναι η περιοχή που καλύπτεται από ανεμπόδιστες γραμμές παρατήρησης οριζόμενες από ένα μοναδικό σημείο παρατήρησης, που λειτουργεί ως το ανάλογο του σημείου εκροής μιας λεκάνης απορροής (Rod και van der Meer, 2009). Πιο απλά, λεκάνη ορατότητας είναι το σύνολο των σημείων που είναι ορατά από έναν παρατηρητή. Για τον υπολογισμό της λεκάνης ορατότητας κατασκευάζονται όλες οι γραμμές παρατήρησης από το σημείο παρατήρησης προς όλα τα σημεία μιας περιοχής μελέτης. Το αποτέλεσμα είναι ένας διαδικός κάρναβος με στοιχεία που λαμβάνουν την τιμή 0 αν είναι αόρατα ή την τιμή 1 αν είναι ορατά. Το σύνολο των στοιχείων με τιμή 1 είναι η λεκάνη ορατότητας (ibid). Η λεκάνη ορατότητας, όπως καλείται στη βιβλιογραφία της γεωγραφίας, είναι συνώνυμη με την έννοια της ισορατότητας (isovist) όπως εμφανίζεται στη βιβλιογραφία της αρχιτεκτονικής (Benedikt 1979, Morello και Rati 2009). Το πεδίο ισορατότητας (isovist field) είναι μια συλλογή σημείων

ισορατότητας όπως αυτά για παράδειγμα που βρίσκονται πάνω σε μία διαδρομή (Benedikt 1979, Morello και Rati 2009). Έτσι ενώ η λεκάνη ορατότητας ή ισορατότητα είναι η περίπτωση 1:M το πεδίο ισορατότητας είναι η περίπτωση M:M.

Επιστρέφοντας στο θέμα της διατύπωσης του προβλήματος, μια περίπτωση μπορεί να είναι να βρεθούν τα σημεία του χώρου από τα οποία οι ανεμογεννήτριες είναι ορατές σε όσο το δυνατόν λιγότερους παρατηρητές (Thogersen κ.α., 2004). Στην περίπτωση αυτή υπολογίζεται η αθροιστική λεκάνη ορατότητας με πολλούς παρατηρητές. Είναι αθροιστική γιατί κάθε στοιχείο του καννάβου αντιπροσωπεύει το πλήθος των παρατηρητών από τους οποίους είναι ορατό (Rod και van der Meer, 2009). Αν δοθεί διαφορετικό βάρος σε κάθε παρατηρητή με βάση την απόσταση από το στόχο τότε υπολογίζεται η σταθμισμένη με βάση την απόσταση αθροιστική λεκάνη ορατότητας. Αν δοθεί διαφορετικό βάρος σε κάθε παρατηρητή με βάση τον πληθυσμό που του αντιστοιχεί τότε έχουμε την πληθυσμιακά σταθμισμένη αθροιστική λεκάνη ορατότητας. Μια δεύτερη περίπτωση διατύπωσης είναι να βρεθούν τα σημεία του χώρου στα οποία οι ανεμογεννήτριες είναι ορατές από μια συγκεκριμένη απόσταση από τον πλησιέστερο παρατηρητή. Κατά τη διατύπωση αυτή δεν μας ενδιαφέρει αν ένας στόχος είναι ορατός από τους παρατηρητές ή όχι. Μας ενδιαφέρει το από πια απόσταση είναι ορατός. Η απόσταση ορατότητας συνδέεται με το κατά πόσον το στοιχείο της ανεμογεννήτριας κυριαρχεί στο τοπίο ή όχι. Ας ονομάσουμε τις ζώνες ίσης απόστασης παρατήρησης ισοπτικές (isoptics).

Σχήμα 4. Εννοιολογική απεικόνιση των ισοπτικών

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

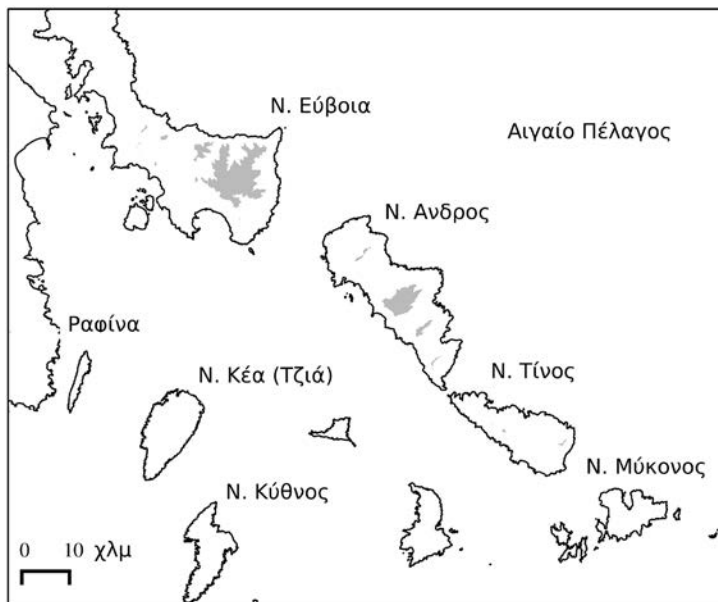
Η διαφορά των δυο διατυπώσεων είναι θέμα στόχευσης πολιτικής. Το ανάλογο σε ένα πιο κλασικό παράδειγμα χωροθέτησης σχολείου είναι από τη μία να προσπαθήσουμε να βρούμε τη θέση που ελαχιστοποιεί το μέσο όρο της διανυόμενης απόστασης από το σύνολο των μαθητών ενώ από την άλλη να εξασφαλίσουμε ότι κανένας μαθητής δε θα βαδίζει πάνω από ένα συγκεκριμένο κατώφλι. Στη μια περίπτωση βελτιστοποιούμε το μέσο όρο ενώ στην άλλη τη χειρότερη περίπτωση. Ο στόχος και η βασική καινοτομία του παρόντος άρθρου είναι να αντιμετωπίσει τη χωροθέτηση των ανεμογεννητριών ακολουθώντας τη δεύτερη διατύπωση. Το πρόβλημα επιλύεται ως M:M με βάση την εισαγωγή της νέας έννοιας των ισοπτικών. Πρέπει να είναι σαφές από την ως τώρα συζήτηση ότι δεν αποτελεί στόχο του άρθρου η εφαρμογή των κριτηρίων της νομοθεσίας ώστε να βρεθεί που επιτρέπεται και που απαγορεύεται η χωροθέτηση ανεμογεννητριών. Το άρθρο ξεκινά αμέσως μετά από το στάδιο αυτό. Πραγματοποιείται αξιολόγηση, ως προς την ορατότητα πάντα, της περιοχής στην οποία επιτρέπεται η χωροθέτηση. Συνολικά ο σκοπός του άρθρου εντάσσεται στην προσπάθεια εκ των προτέρων εκτίμησης και αξιολόγησης των στοιχείων σχεδιασμού του χώρου ώστε να βρεθούν κατάλληλες περιοχές χωροθέτησης έργων ΑΠΕ. Σε αντιδιαστολή, η προσέγγιση που ακολουθεί το ειδικό πλαίσιο σήμερα έχει στόχο τον προσδιορισμό κανόνων χωροθέτησης ώστε να αντιμετωπιστεί το θέμα των ΑΠΕ ως ad hoc αδειοδοτική διαδικασία (Γουγριώτης και Τσιλιμίγκας, 2011).

2. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Για τη δοκιμή της μεθόδου θα εξυπηρετήσει ως περιοχή μελέτης η νήσος Άνδρος στις Κυκλάδες που φαίνεται στο σχήμα 5. Η επιλογή βασίζεται τόσο στο γεγονός ότι η Άνδρος έχει αιολικό ενδιαφέρον αλλά κυρίως επειδή εκεί υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα. Για λόγους απλοποίησης έχει θεωρηθεί ότι δεν υπάρχει οπτική αλληλεπίδραση με τα γύρω νησιά κάτι που φυσικά δεν είναι αλήθεια δεδομένου ότι οι μεταξύ τους αποστάσεις δεν είναι και τόσο μεγάλες.

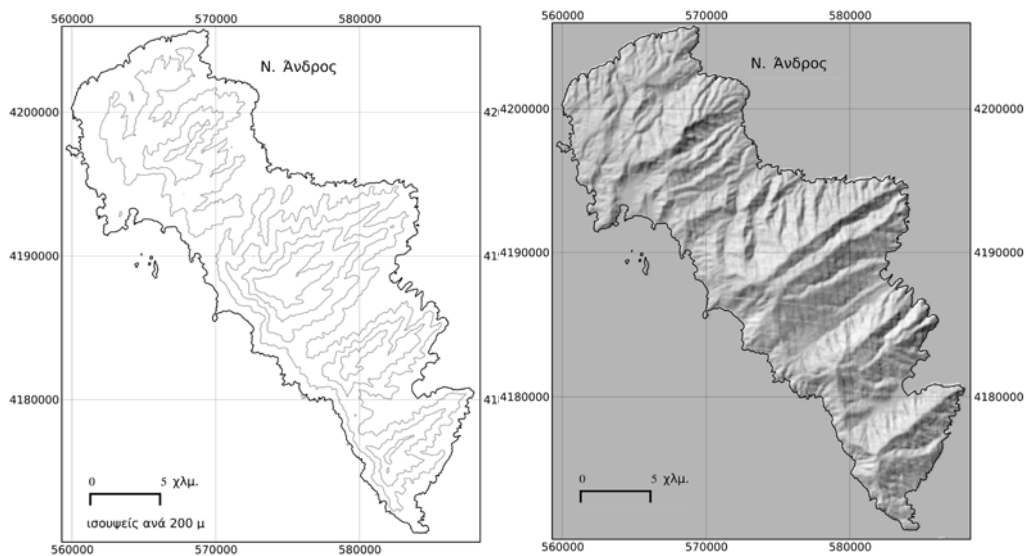
Ως ψηφιακό μοντέλο εδάφους χρησιμοποιήθηκε απόσπασμα από τα δεδομένα ASTER που ανακτήθηκαν από την υπηρεσία EarthExplorer του U.S. Geological Survey. Η ανάλυση του ψηφιακού μοντέλου εδάφους είναι 30 μέτρα. Όπως φαίνεται στο σχήμα 6 τα ύψη στην Άνδρο ξεκινούν από το επίπεδο της θάλασσας και φτάνουν ως και λίγο πάνω από 800 μέτρα.

Σχήμα 5. Χάρτης προσανατολισμού. Η υψομετρική ζώνη άνω των 600 μ εμφανίζεται σκιασμένη.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

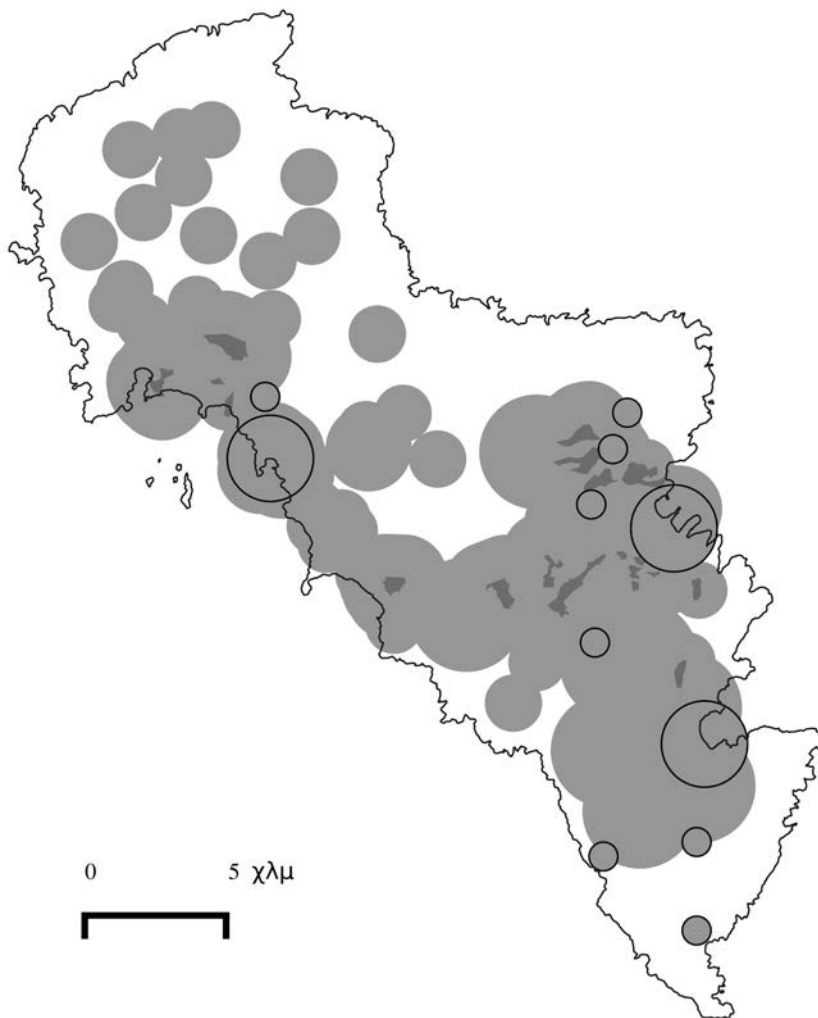
Σχήμα 6. Ανάγλυφο περιοχής μελέτης

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Στο σχήμα 7 φαίνονται οι περιοχές απαγόρευσης αιολικών εγκαταστάσεων με βάση το θεσμικό πλαίσιο.

Σχήμα 7. Η σκιασμένη περιοχή είναι η ζώνη απαγόρευσης εγκατάστασης ανεμογεννητριών. Με απλή σκίαση φαίνεται η απόσταση από τους οικισμούς, με μικρό κύκλο η απόσταση από μοναστήρια και με μεγάλο κύκλο η απόσταση από ακτές κολύμβησης.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

3. ΜΕΘΟΔΟΣ

Με βάση τη συζήτηση που έγινε στην εισαγωγή οι ζώνες που θα εξεταστούν στη συνέχεια είναι:

- 0 – 6 χλμ, ζώνη υψηλής ορατότητας
- 6 – 12 χλμ, ζώνη μέσης ορατότητας
- 12 χλμ – 30, ζώνη χαμηλής ορατότητας
- μηδενικής ορατότητας

Συνοπτικά το πρόβλημα είναι να βρεθεί για κάθε σημείο του νησιού η ελάχιστη απόσταση που είναι ορατό από οικισμό. Είναι πρόβλημα M:M με πολλούς παρατηρητές (τα σημεία εντός οικισμών) και πολλούς στόχους (όλα τα σημεία του χώρου). Στους παρατηρητές προστίθεται ύψος +18.5 μέτρα πάνω από τη στάθμη του εδάφους, ένα προσεγγιστικό μέγιστο ύψος κτιρίων. Στους στόχους προστίθεται ύψος +100μ από το έδαφος ώστε να αντιστοιχεί στην άτρακτο της ανεμογεννήτριας. Για τον υπολογισμό της ορατότητας έχει συνεκτιμηθεί η καμπυλότητα της γης όπως και ένα μικρός συντελεστής ατμοσφαιρικής διάθλασης (0.14286).

Τα βήματα της μεθόδου για την επίλυση του προβλήματος ορατότητας είναι:

α. Επιλογή παρατηρητών. Ως παρατηρητές νοούνται όλα τα σημεία εντός οικισμών. Στην πράξη και με βάση ότι η όλη διαδικασία είναι πολύ πιο κατάλληλο να υλοποιηθεί σε δομή δεδομένων καννάβου (raster) από ότι σε διανυσματική δομή (vector) οι παρατηρητές ταυτίζονται με τα εικονοστοιχεία του καννάβου που αντιστοιχούν σε οικισμούς. Κατά κανόνα αυτά είναι πάρα πολλά λόγω της ανάλυσης του Ψηφιακού Μοντέλου Εδάφους. Στο παράδειγμα εδώ το σύνολο των εικονοστοιχείων που αντιστοιχούν σε οικισμούς είναι 8680. Για να μπορεί να απλοποιηθεί το πρόβλημα έγινε πρόβλεψη στον αλγόριθμο υλοποίησης για επιλογή λεπτομέρειας επίλυσης. Έτσι μπορεί να λαμβάνεται υπόψη κάθε n -οστό εικονοστοιχείο αγνοώντας τα ενδιάμεσα. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται εδώ είναι για $n = 100$. Ενδεικτικά, η επίλυση με $n = 1000$ εκτελείται σε έναν τυπικό ηλεκτρονικό υπολογιστή μέσα σε πέντε λεπτά. Με $n = 100$ χρειάζονται περίπου 8 ώρες. Η διαφορά στο αποτέλεσμα κάτω από ένα όριο n είναι ασήμαντη.

β. Υπολογισμός αποστάσεων από τους παρατηρητές. Οι αποστάσεις αυτές υπολογίζονται στον τρισδιάστατο χώρο για κάθε παρατηρητή προς όλα τα σημεία.

$$D_1, D_2, \dots, D_v \quad (1)$$

γ. Στη συνέχεια υπολογίζεται η ορατότητα από τους επιλεγμένους παρατηρητές προς όλα τα γύρω τους σημεία. Στον υπολογισμό της ορατότητας έχει τεθεί όριο 30 χμλ πέρα από το οποίο θεωρούνται τα σημεία πρακτικά αόρατα. Το αποτέλεσμα είναι ένας δυαδικός κάρναβος ορατότητας για κάθε παρατηρητή. Έχει την τιμή 0 αν το σημείο είναι αόρατο ή την τιμή 1 αν είναι ορατό.

$$V_1, V_2, \dots, V_v \quad (2)$$

δ. Υπολογίζεται η απόσταση ορατότητας από κάθε παρατηρητή.

$$R = V_v * D_v \quad (3)$$

ε) Για κάθε σημείο του χώρου υπολογίζεται η ελάχιστη απόσταση παρατήρησης από οικισμό.

$$O = \min(R_1, R_2, \dots, R_v) \quad (4)$$

στ) Εξαιρούνται οι ζώνες απαγόρευσης που προκύπτουν από το ειδικό πλαίσιο.

$$O' = O * M, \quad (5)$$

με M δυαδικός κάρναβος που παίρνει τιμή 1 αν επιτρέπονται οι ανεμογεννήτριες και 0 αν όχι.

ζ) Οι ελάχιστες αποστάσεις ταξινομούνται σε κάρναβο με ζώνες ίσης απόστασης παρατήρησης (ισοπτικές με βάση τις αποστάσεις που έχουν αποφασιστεί στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου).

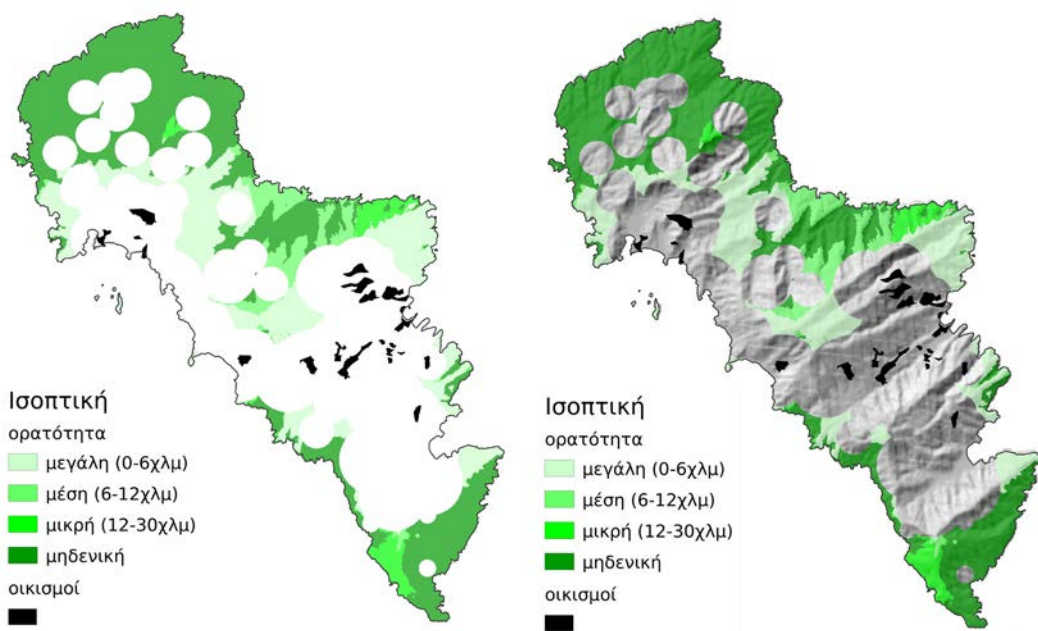
$$P = \text{reclass}(O'), \quad (6)$$

με $0 - 6 \text{ χλμ} = 1, 6 - 12 \text{ χλμ} = 2, 12 - 30 \text{ χλμ} = 3, > 30 \text{ χλμ} = 4$.

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το αποτέλεσμα της μεθόδου, δηλαδή ο κάρναβος P, φαίνεται στο σχήμα 8. Από το σχήμα αυτό προκύπτει πρώτα από όλα πως υπάρχει εκτεταμένη ζώνη μηδενικής ορατότητας μέσα στην οποία οι ανεμογεννήτριες είναι αόρατες. Αυτό από πλευράς σχεδιασμού είναι πολύ σημαντικό. Επίσης πολύ σημαντικό για το σχεδιασμό είναι, αν και ενδεχομένως αναμενόμενο, πως υπάρχουν περιοχές που παρόλο που είναι πολύ κοντά σε οικισμούς είναι αόρατες αυτό αυτούς. Προκύπτει ακόμα πως οι συγκεκριμένες αποστάσεις που τέθηκαν έχουν νόημα ακόμα και σε έναν περιορισμένο χώρο όπως ένα νησί στις Κυκλάδες.

Σχήμα 8. Αποτέλεσμα. Αριστερά οι ισοπτικές ζώνες. Δεξιά οι ίδιες ζώνες πάνω σε σκιασμένο ανάγλυφο.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοπτικά τα πλεονεκτήματα της προτεινόμενης μεθόδου είναι πρώτον ότι τα στοιχεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος δεν πρέπει κατ' ανάγκη να είναι σημειακά αλλά μπορούν αν μοντελοποιηθούν και εκτατικές περιοχές. Αυτό συνεπάγεται πολύ πιο αποτελεσματική παρατήρηση δεδομένου ότι πολλοί οικισμοί μπορούν να έχουν μεγάλη υψομετρική διακύμανση αλλά και διακύμανση του αναγλύφου τους. Δεύτερον ότι γίνεται εκτίμηση όλων των σημείων του χώρου και όχι μόνον ad hoc συγκεκριμένων υποψήφιων σημείων. Ενώ αυτό σε επίπεδο αδειοδότησης μπορεί να μην είναι σημαντικό, σε επίπεδο σχεδιασμού είναι αξιοποιήσιμο για να κατευθυνθούν οι επενδύσεις εκεί που υπάρχει συνολικά μικρότερη επίπτωση στο τοπίο. Τρίτον, ένα από τα εξαγόμενα του μοντέλου που χρησιμοποιήθηκε είναι και οι περιοχές που είναι εντελώς άρατες από τους παρατηρητές. Το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι ίσως ένας συντελεστής επενδυτικής ασφάλειας δεδομένου ότι οι τοπικές αντιδράσεις σε αυτές τις περιοχές θα είναι ενδεχομένως λιγότερες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2011) «Ο ρόλος του χωροταξικού σχεδιασμού στην ανάπτυξη των ΑΠΕ». *Τεχνικά Χρονικά*, 1, σελ. 1-10.

Γουργιώτης, Α. και Τσιλιμίγκας, Γ. (2010) «Η νέα ταυτότητα του ελληνικού τοπίου: Μηχανισμοί και εργαλεία για την διαχείρισή του». Στο: Ρόντος, Κ. (επιμ.) Θέματα περιφερειακού σχεδιασμού και χωρικής ανάλυσης: *Μέθοδοι, εργαλεία και συστήματα υποστήριξης*. Αθήνα: Γ. Μπένου.

Ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. ΦΕΚ 2464/Β/2008.

Μπεριάτος, Η. (2007) «Για μια πολιτική του τοπίου στην Ελλάδα» Στο: Μπεριάτος, Η. και Ballesta, J. (επιμ.) Θεωρία και πολιτική του τοπίου: *Ελληνικές και γαλλικές εμπειρίες*. Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ-ΠΑΘΕ, σελ. 58-64.

Ξενόγλωσση

Ban, Ki-moon (2011) *Sustainable energy for all*. New York: United Nations.

Benedikt, M. (1979) "To take hold of space: Isovists and isovist fields". *Environment and Planning B: Planning and Design*, 6 (1), pp. 47-65.

- Bishop, I. (2002) “Determination of thresholds of visual impact: The case of wind turbines”. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 29 (5), pp. 707-718.
- Carver, S. and Markieta, M. (2012) “No high ground: Visualising Scotland's renewable energy landscapes using rapid viewshed assessment tools”. In: *GIS Research UK 20th Annual Conference*. Lancaster, 11-13 April.
- EWEA (2003) *Wind energy: The facts: An analysis of wind energy in the EU-25*. Brussels: EWEA.
- EWEA (2013) *Wind in power: 2012 European statistics*. Brussels: EWEA.
- Global Wind Energy Council (2012) *Global wind statistics: 2012*. Brussels: Global Wind Energy Council.
- Haverkort, H. Toma, L. and Zhuang, Y. (2008) “Computing visibility on terrains in external memory”. *Journal on Experimental Algorithmics*, 13 (5), pp. 1-23.
- International Energy Agency (2012) *World energy outlook 2012*. Paris: International Energy Agency.
- Jones, C. and Eiser, J. (2010) “Understanding ‘local’ opposition to wind development in the UK: How big is a backyard?” *Energy Policy*, 38 (6), pp. 3106-3117.
- Morello, E. and Ratti, C. (2009) “A digital image of the city: 3D isovists in Lynch's urban analysis”. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36 (5), pp. 837-853.
- Pachauri, R.K. and Reisinger, A., eds. (2007) *Climate change 2007 synthesis report. Contribution of working groups I, II and III to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).
- Rod, J.K. and Van der Meer, D. (2009) “Visibility and dominance analysis: Assessing a high-rise building project in Trondheim”. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36 (4), pp. 698-710.
- Thogersen, M., Nielsen, P., Sorensen, M., Toppenberg, P. and Christiansen, E. (2003) “Applying new computer-aided tools for wind farm planning and environmental impact analysis”. In: *EWEA Conference*. Madrid, 16-19 June.

Δημήτρης Σταθάκης

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,

e-mail: dstath@uth.gr

Η διακήρυξη της Στυμφαλίας και το έλλειμμα πολιτικής τοπίου στην Ελλάδα

Ηλίας Μπεριάτος

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

1. Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ

"...Δεν ξέρω πια πολύ καλά πού βρίσκομαι. Δεν έχει και καμιά σημασία εξάλλου. Έχω όλο μου το χρόνο για να φτάσω στη Στυμφαλία που δεν πρέπει να απέχει πάνω από δεκαπέντε ή είκοσι χιλιόμετρα. Γι' αυτές τις στιγμές βαδίζω στην Ελλάδα εδώ και τόσα χρόνια: για να χάνομαι έτσι σε ένα άγνωστο τοπίο, μέσα στην παράφορη ζέστη, διαλέγοντας κάποιο πευκόφυτο άλσος για μία απροσδιόριστη στάση ή για να ξαπλώσω στον ήλιο όταν έχει λίγο αέρα για να στεγνώσει ο ιδρώτας. Αλλά και γι' αυτές τις ώρες της αυγής ή της δύσης που τα χρώματα πάλλονται, που οι μυρωδιές ξυπνούν ή μαζεύονται, τότε που αισθανόμαστε ξαφνικά μέσα μας, γύρω μας, το ακίνητο θρόισμα του χρόνου, την πυράκτωση του παγωμένου αέρα, αυτή τη μεγάλη σιωπή, που, όπως λένε, σκέπασε όλη την Ελλάδα μέχρι που μία αόρατη φωνή φώναξε : ο μεγάλος Πάνας πέθανε!..."

(Jacques Lacarrière " L' Eté Grec ").

Τον περασμένο Οκτώβριο (10-11/10/2014), με πρωτοβουλία του Πολιτιστικού Ιδρύματος του Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ) και τη συνεργασία των αρμόδιων υπουργείων πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα και στη λίμνη Στυμφαλία μια σημαντική διήμερη διεθνής συνάντηση με θέμα «Πολιτιστικά Τοπία σε περιοχές Natura 2000: προς μία νέα πολιτική ολοκληρωμένης διαχείρισης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς»

Στην εκδήλωση αυτή, έλαβαν μέρος, από διάφορες χώρες της Ευρώπης και της Μεσογείου, πολιτικοί (εν ενεργεία και μη), ανώτερα διοικητικά στελέχη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΟΗΕ και διεθνών οργανισμών, εκπρόσωποι διεθνών ΜΚΟ, πανεπιστημιακοί καθηγητές και ερευνητές, ειδικοί επιστήμονες και εμπειρογνώμονες κ.ά., οι οποίοι παρουσίασαν ποικιλία

αναλύσεων, μελετών και απόψεων σχετικά με το θέμα¹. Ταυτόχρονα κατέθεσαν τις ιδέες και τις προτάσεις τους για το «δέον γενέσθαι» στην υπόθεση της ολοκληρωμένης προστασίας και διαχείρισης του τοπίου (των τοπίων) σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο

1 Για λόγους πληροφόρησης και τεκμηρίωσης παρατίθενται οι ομιλητές και παρεμβαίνοντες στη Συνάντηση κατά σειρά εμφάνισής τους:

Σοφία Στάϊκου, Πρόεδρος Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, Μαρία Δαμανάκη, Επίτροπος Θαλασσιών Υποθέσεων, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Janez Potočnik, Επίτροπος Περιβάλλοντος, Ευρωπαϊκή Ένωση (βιντεοσκοπημένο μήνυμα), Κωνσταντίνος Τασούλας, Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού, Ιωάννης Μανιάτης, Υπουργός Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Mechtild Rössler, Αναπληρώτρια Διευθύντρια, Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, UNESCO, Τίνα Μπριμπίλη, Εκτελεστική Γραμματέας, Γραμματεία για το Όζον, Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών (UNEP), Mónica Luengo, Πρόεδρος Διεθνούς Επιστημονικού Συμβουλίου Πολιτιστικών Τοπίων, Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών/Διεθνής Ένωση Αρχιτεκτόνων Τοπίου(ICOMOS/IFLA), Φώτης Παπούλιας, Συντονιστής πολιτικής, Τμήμα Φύσης, ΓΔ Περιβάλλοντος, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κωνσταντίνος Καρτάλης, Αν. Καθηγητής ΕΚΠΑ, Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής της Διεθνούς Συνάντησης, Επιστημονικός Σύμβουλος ΠΙΟΠ, Παναγιώτης Δημόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Πανεπιστήμιο Πατρών, Thomas Börsch, Διευθυντής, Βοτανικό Μουσείο Βερολίνου, Ράνια Σπυροπούλου, Υπεύθυνη Έργου, Προστασία της Φύσης και Βιοποικιλότητα, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, Carla Maurano, Διευθύντρια, Διεθνές Κέντρο Μεσογειακών Πολιτιστικών Τοπίων, Κώστας Καρράς, Αντιπρόεδρος, Europa Nostra, Ana Luengo ANÓN, Πρόεδρος, Διεθνής Ομοσπονδία Αρχιτεκτόνων Τοπίου (IFLA - Ευρώπη), Κωνσταντίνος Μενουδάκος, πρώην Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Πρόεδρος Επιστημονικού Σωματίου: Επιστημονική Εταιρεία Δικαιού Πολιοδομίας και Χωροταξίας, Παναγιώτης Δουκέλλης, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Δρ. Stefano De Caro, Γενικός Διευθυντής ICCROM, Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Διατήρησης και Αποκατάστασης της Πολιτιστικής Περιουσίας, Alberto Garlandini, Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής ICOM 2016, Εκτελεστικό Συμβούλιο Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM), Roger Tróvão, Πρόεδρος, Les Recontres - Ένωση Ευρωπαϊκών Πόλεων και Περιφερειών για τον Πολιτισμό, Καλλιόπη Χαϊνογλου, Λέκτορας Διεθνών και Ευρωπαϊκών Θεσμών στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Επισκέπτρια Ερευνητρια στο Κέντρο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, University of East London, Κατερίνα Δασκαλάκη, Πρέσβης, Μόνιμη Αντιπρόσωπος της Ελλάδος στην UNESCO, Valerie Carter, Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Μικρών Πόλεων (ECOVAST), Νάντια Γιαννακοπούλου, Γενική Γραμματέας, ΥΠΕΚΑ, Gaetano Leone, Συντονιστής, Μεσογειακό Σχέδιο Δράσης, Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών (UNEP), Δημήτρης Καραβέλλας, Γενικός Διευθυντής, WWF Ελλάς, Ηλίας Μπεριάτος, Καθηγητής Χωροταξικού Σχεδιασμού, ΤΜΧΠΠΑ-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Νίκος Κουγιτάλης, Υπουργός Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος, Κυπριακή Δημοκρατία, Barry Gardiner, Μέλος του Κοινοβουλίου, πρώην Υπουργός, Ηνωμένο Βασίλειο, Henk van der Kamp, Πρόεδρος, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Πολιοδόμων -Χωροτακτών, Λίνα Μενδώνη, Γενική Γραμματέας, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Dariusz Prasek, Διευθυντής Αξιολόγησης Έργου, Περιβάλλοντος και Αειφορίας, Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD), Όλγα Κεφαλογιάννη, Υπουργός Τουρισμού, Δημήτρης Δημόπουλος, Επικεφαλής, Μονάδα Περιβάλλοντος, Τράπεζα Πειραιώς, Maguelonne Déjeant – Pons, Εκτελεστική Γραμματέας της Επιτροπής για τον Πολιτισμό, την Πολιτιστική Κληρονομιά και το Τοπίο και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο, Συμβούλιο της Ευρώπης, Βρασίδιας Ζάβρας, Γενικός Διευθυντής, Περιβαλλοντική Τραπεζική, Τράπεζα Πειραιώς

Τα τέσσερα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής της Διεθνούς Συνάντησης, ήταν : Κωνσταντίνος Καρτάλης, Αν. Καθηγητής ΕΚΠΑ, (Πρόεδρος), Παναγιώτης Δουκέλλης, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Παναγιώτης Δημόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ηλίας Μπεριάτος, Καθηγητής Χωροταξικού Σχεδιασμού, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

με βάση τις σύγχρονες θεσμικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις και τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο.

Εικόνα 1: Λίμνη Στυμφαλία

Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

Το πρόγραμμα της διήμερης συνάντησης περιλάμβανε συνοπτικά τα ακόλουθα: Την πρώτη ημέρα, 10 Οκτωβρίου 2014, την πραγματοποίηση μιας επιστημονικής εκδήλωσης (conference) με ομιλίες και παρεμβάσεις σε στρογγυλά τραπέζια (παράλληλα και σε ολομέλεια), στις αίθουσες εκδηλώσεων του Μουσείου της Ακρόπολης, γύρω από τα

ζητήματα που έθετε το κείμενο εργασίας (working paper) της επιστημονικής επιτροπής². Σημειωτέον ότι στην αρχή έγιναν τοποθετήσεις και κεντρικές ομιλίες από τους αρμόδιους υπουργούς Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Πολιτισμού και Αθλητισμού, την τότε επίτροπο της Ελλάδος στην ΕΕ, καθώς και εκπροσώπους διεθνών οργανισμών και φορέων. Παραβρέθηκαν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, υπουργοί, πρώην υπουργοί και άλλοι παράγοντες του δημόσιου βίου της χώρας. Θα πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η παρουσία αυτή, αν και δε σημαίνει οπωσδήποτε κάτι σημαντικό από πλευράς ουσίας, εν τούτοις δείχνει το εύρος της απήχησης της εκδήλωσης σε όλους εκείνους που, φύσει και θέσει, έχουν λόγο στις αποφάσεις για την προώθηση της υπόθεσης του τοπίου. Κι αυτό βεβαίως εντάσσεται στα θετικά του εγχειρήματος.

Την επόμενη -δεύτερη- ημέρα, 11 Οκτωβρίου 2014, έγινε ολόημερη επίσκεψη και περιήγηση στη λίμνη Στυμφαλία που αποτελεί σημαντική περιοχή του δικτύου Natura (προστατευόμενη περιοχή) με ξεχωριστό ιστορικό βάρος και η οποία αποτελεί αντικείμενο ειδικής μελέτης στο πλαίσιο ενός συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος LIFE για τη βιώσιμη διαχείριση της περιοχής από οικονομική και οικολογική άποψη. Μια μικρή ημερίδα έλαβε χώρα στο κτίριο του Μουσείου Περιβάλλοντος (Φιλιπποπούλιτη, 2014) που βρίσκεται στη Στυμφαλία (έργο του ΠΙΟΠ) με ομιλίες και παρουσιάσεις (όπως της υπουργού τουρισμού κ.ά.) γύρω από τα κρίσιμα θέματα των συνεργειών μεταξύ περιβάλλοντος, τουρισμού και πολιτισμού.

Γενικότερα, ο προβληματισμός που αναπτύχθηκε στη διάρκεια των εργασιών της επιστημονικής συνάντησης επικεντρώθηκε στην υιοθέτηση της αντίληψης που προσεγγίζει μεθοδολογικά με ενιαίο τρόπο, τη φυσική και την πολιτιστική κληρονομιά, οι οποίες, ούτως η άλλως, συνιστούν μαζί μια ενιαία πραγματικότητα, χαρακτηριστική έκφραση της οποίας αποτελεί το τοπίο. Επιπλέον, βασική επιδίωξη της συνάντησης, σε επίπεδο πολιτικό και κοινωνικό, ήταν η ευαισθητοποίηση της πολιτείας και των κάθε είδους φορέων στο ζήτημα του τοπίου γενικότερα.

Αναλυτικότερα, οι κύριοι στόχοι της συνάντησης ήσαν:

- α) «Να εξεταστεί και να τεκμηριωθεί η διττή ταυτότητα, πολιτιστική και περιβαλλοντική, των πολιτιστικών τοπίων, ιδιαίτερα αυτών που εντάσσονται στις ζώνες προστασίας του Δικτύου Natura 2000» και
- β) «Να προσδιοριστούν οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές μιας νέας πολιτικής, που θα συνδέει τον πολιτισμό με το περιβάλλον»

² Τα τέσσερα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής της Διεθνούς Συνάντησης, ήσαν : Κωνσταντίνος Καρτάλης, Αν. Καθηγητής ΕΚΠΑ, (Πρόεδρος), Παναγιώτης Δουκέλλης, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Παναγιώτης Δημόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ηλίας Μπεριάτος, Καθηγητής Χωροταξικού Σχεδιασμού, ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Οι επιμέρους στόχοι και τα μέσα επίτευξης της πολιτικής αυτής ήσαν:

«Η ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, η ανάσχεση της αλλοίωσης των τοπίων και η προστασία τους ως κοινού πολιτιστικού και περιβαλλοντικού πόρου, η διαμόρφωση του πλαισίου συνεργασιών για την προστασία και τη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων, η ανάπτυξη νέων χρηματοδοτικών ευρωπαϊκών και διεθνών μέσων, και η ανάδειξη της δυναμικής που διαμορφώνεται για την ατομική και κοινωνική ευημερία» (ΠΙΟΠ 2014γ).

Το κύριο αποτέλεσμα / προϊόν της όλης εκδήλωσης ήταν η σύνταξη ενός κειμένου που συμβολικά ονομάστηκε *Διακήρυξη της Στυμφαλίας*. Η διακήρυξη συνοψίζει τις βασικές θέσεις που διατυπώθηκαν στη διεθνή συνάντηση σχετικά με τις αναγκαίες δράσεις που πρέπει να γίνουν για το τοπίο στα κρίσιμα πεδία (της γνώσης, της διαχείρισης, της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, της επικοινωνίας και ενημέρωσης και της χρηματοδότησης), στα οποία διαπιστώνονται σημαντικά ελλείμματα (βλέπε πιο κάτω στο παράρτημα ολόκληρο το κείμενο της διακήρυξης). Με αφορμή και τις διαπιστώσεις αυτές διατυπώνονται παρακάτω μερικές επισημάνσεις στο πλαίσιο μιας σύντομης κριτικής επισκόπησης για την πολιτική τοπίου στην Ελλάδα που δεν έχει γίνει ακόμη στο βαθμό που θα έπρεπε.

2. ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΠΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Είναι γνωστό ότι το μεσογειακό, και ειδικότερα το ελληνικό τοπίο, έχει αποτελέσει διαχρονικά αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής, παρατήρησης και μελέτης από τους περιηγητές του 18ου και 19ου -ακόμα και του 20ου αιώνα- λόγω της αυξημένης ποικιλότητας, της ευαισθησίας και 'ευθραυστότητας' που το χαρακτηρίζει αλλά και της γοητείας και ελκυστικότητας που ασκεί στον υποψιασμένο και μη επισκέπτη. Είναι αρκετά ενδιαφέρων και καθόλου τυχαίος ο χαρακτηρισμός του ως 'paysage exquis' από τον μεγάλο ταξιδευτή και ελληνιστή Jacques Lacagniere, στον οποίο αναμφίβολα οφείλουμε τις πιο εύστοχες και πνευματώδεις περιγραφές του ελλαδικού χώρου και τοπίου (Lacagniere, 1998).

Στην Ελλάδα η υπάρχουσα γνώση όσο και η έρευνα για το τοπίο δεν είναι ανεπτυγμένη στον βαθμό που θα ανέμενε κανείς και οπωσδήποτε μη ικανοποιητική σε ποσότητα, αν και υψηλού επίπεδου από ποιοτική άποψη. Κατ' αναλογία, η σχετική βιβλιογραφία αλλά και ερευνητική δραστηριότητα, με όποια κριτήρια και αν την εκτιμήσει κανείς, είναι σχετικά μικρή σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές και μεσογειακές χώρες. Από τη άλλη πλευρά, το τοπίο ως γνωστικό αντικείμενο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΑΕΙ-ΤΕΙ) που οδηγεί σε πτυχίο, υπάρχει στο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καβάλας (παράρτημα Δράμας), ενώ σε μεταπτυχιακό επίπεδο στο διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης -αμφότερα ειδικευμένα στο

πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου (σημειωτέον ότι μέχρι πρόσφατα υπήρχε και το τμήμα Ανθοκομίας -Αρχιτεκτονικής Τοπίου του ΤΕΙ Ηλείου το οποίο το 2013 συγχωνεύτηκε ως ιδιαίτερη ειδίκευση-κατεύθυνση σε ευρύτερο τμήμα του ΤΕΙ). Ανάλογη δράση σε διδασκαλία και έρευνα (παράλληλα με οργάνωση επιστημονικών εκδηλώσεων) αναπτύσσεται στα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών των αρχιτεκτονικών σχολών της χώρας, καθώς και σε άλλα ΑΕΙ όπως στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο, στα τμήματα γεωγραφίας του πανεπιστημίου του Αιγαίου και του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου και στο Τμήμα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (ΤΜΧΠΠΑ-ΠΘ) (Μπεριάτος, 2012).

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ΤΜΧΠΠΑ-ΠΘ, πέρα από την διδασκαλία και την εκπόνηση διατριβών, υπήρξε γενικότερα πρωτοπόρο στην υπόθεση του τοπίου στην Ελλάδα, διοργανώνοντας το Φεβρουάριο 2003, σε συνεργασία με το Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών και τον Σύλλογο Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών (ΣΕΠΟΧ) μία από τις πρώτες (και μάλιστα διεθνούς χαρακτήρα) επιστημονικές εκδηλώσεις σχετικά με μια συνολική και διεπιστημονική προσέγγιση του τοπίου, όπως αυτή διατυπώνεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο. Επίσης, το 2007 διοργάνωσε σε συνεργασία με το Ίδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης (ΙΚΙ) επιστημονικό συμπόσιο στην Κεφαλονιά του οποίου προϊόν υπήρξε, από όσο γνωρίζουμε, η πρώτη- στην μεταπολιτευτική τουλάχιστον Ελλάδα- Διακήρυξη για το τοπίο: Η Διακήρυξη της Κεφαλονιάς³.

Δράσεις για το τοπίο έχουν αναπτυχθεί από επιστημονικούς φορείς, όπως ο Πανελλήνιος Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Τοπίου (ΠΣΑΤ), ο ΣΑΔΑΣ, ο ΣΕΠΟΧ και άλλες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος οι οποίες έχουν αναπτύξει δράσεις μέσα από κοινοτικά και εθνικά προγράμματα σε συνεργασία με πανεπιστήμια, ερευνητικά ιδρύματα και την αυτοδιοίκηση (Μπεριάτος, 2012). Αντίθετα, στην ελληνική δημόσια διοίκηση -τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο- υπάρχει σοβαρό έλλειμμα δομών.

Από την πλευρά των αρμόδιων φορέων σε κυβερνητικό επίπεδο, δηλαδή του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) αλλά και

3 Για την ιστορία αξίζει να αναφερθεί ότι οι επόμενες δύο σύγχρονες διακηρύξεις για το τοπίο ήταν η Διακήρυξη της Αθήνας για το ελληνικό τοπίο το 2009, με πρωτοβουλία του Μεσογειακού Ινστιτούτου για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA) και η πρόσφατη Διακήρυξη της Στυμφαλίας το 2014, με πρωτοβουλία του ΠΙΟΠ. Αν τώρα θέλει κάποιος να ανατρέξει στο παρελθόν θα διαπιστώσει ότι και στις αρχές της δεκαετίας του '50 η δημόσια συζήτηση για το τοπίο είχε λάβει ιδιαίτερη έξαρση. Στο πλαίσιο αυτό με πρωτοβουλία του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας και ορισμένων πνευματικών ανθρώπων (αρχιτεκτόνων, αρχαιολόγων, ιστορικών, λογοτεχνών, εικαστικών καλλιτεχνών κ.ά.) δημιουργήθηκε το 1953 Επιτροπή Προστασίας του Ελληνικού Τοπίου η οποία εξέδωσε Ψήφισμα για το ελληνικό τοπίο και ανέλαβε διάφορες δράσεις. Το 1957, η επιτροπή μετασχηματίστηκε σε Κοσμητεία Εθνικού Τοπίου και Πόλεων, ένα πολυπληθέστερο όργανο που διοργάνωσε την πρώτη και μοναδική Έκθεση Κοσμητείας Εθνικού Τοπίου και Πόλεων στο Ζάππειο το 1963 και στη συνέχεια διαλύθηκε.

συναφών υπουργείων (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αγροτικής ανάπτυξης), δεν έχει υπάρξει μέχρι σήμερα (παρά τις διάφορες ευκαιρίες και αφορμές) μια ολοκληρωμένη, δηλαδή συνολική, συνεκτική και συντεταγμένη πολιτική τοπίου, εκφρασμένη δημόσια με τρόπο ρητό και κατηγορηματικό. Σε γενικές γραμμές οι προσπάθειες που έγιναν ήταν λίγες και τα αποτελέσματα μέχρι σήμερα πενιχρά.

Συγκεκριμένα, στις αρχές του 2011, (έναν ολόκληρο χρόνο μετά την επικύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία του τοπίου!..) συστάθηκε με υπουργική απόφαση ΥΠΕΚΑ (αρ. 4321/ 28.1.2011) δεκαμελής διαρκής επιστημονική και συμβουλευτική επιτροπή τοπίου με κύρια αρμοδιότητα τον συντονισμό και προτάσεις ενεργειών για την εφαρμογή της Σύμβασης και την σύνταξη Εθνικής Στρατηγικής.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την απόφαση η επιτροπή είχε αρμοδιότητα να εισηγείται προς τον υπουργό ΠΕΚΑ και τους συναρμόδιους υπουργούς σχετικά με: α) τις αναγκαίες νομοθετικές ρυθμίσεις, καθώς και προτάσεις για τη λήψη αναγκαίων μέτρων για την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το τοπίο, β) την πρόσκληση ειδικών επιστημόνων και ερευνητών για την στήριξη του έργου της γ) την ανάγκη σύνταξης προδιαγραφών με σκοπό την ανάθεση μελετών για την εφαρμογή της προαναφερόμενης Ευρωπαϊκής Σύμβασης. Επίσης, η επιτροπή έπρεπε μέσα από τις εισηγήσεις της να προωθήσει ειδικότερους στόχους, όπως η ένταξη της προστασίας του τοπίου στο χωρικό και περιβαλλοντικό σχεδιασμό σε εθνική, περιφερειακή και τοπική κλίμακα και στις τομεακές πολιτικές, η εξασφάλιση της δυνατότητας συμμετοχής του κοινού σε όλα τα επίπεδα για την διαμόρφωση και εφαρμογή σύγχρονων πολιτικών τοπίου, η μελέτη και ανάλυση του ελληνικού τοπίου και των χαρακτηριστικών του (τυπολογία, δημιουργία δεικτών και κριτηρίων ποιότητας, δημιουργία μηχανισμών και εργαλείων για την παρατήρηση της εξέλιξης, των αλλαγών και μετασχηματισμών), καθώς και διαφόρων δράσεων για τη βελτίωση και την αποκατάσταση του τοπίου, η κοινωνική ευαισθητοποίηση, η ανάπτυξη επιστημονικών συνεργασιών και η ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας κ.ά.

Ας σημειωθεί ότι τα μέλη της επιτροπής ήταν κατά πλειοψηφία στελέχη του υπουργείου και σύμβουλοι της πολιτικής ηγεσίας (έξι στα δέκα) και μόνο τέσσερα, συμπεριλαμβανομένου του προέδρου, ήταν εξωϋπηρεσιακά πρόσωπα. Η επιτροπή λειτούργησε ουσιαστικά ενάμισι χρόνο (2011-2012) χωρίς να της έχουν παρασχεθεί τα απαραίτητα οργανωτικά, διοικητικά και οικονομικά μέσα. Η συγκρότηση της ανωτέρω επιτροπής ήταν ασφαλώς ένα θετικό γεγονός, πλην όμως το έργο της (για όσο διάστημα λειτούργησε πραγματικά) δεν υπήρξε το αναμενόμενο, καθώς δεν μπόρεσε να συντάξει, όπως θα έπρεπε, μια συνολική και εθνικού επιπέδου εμπειριστατωμένη έκθεση (εισήγηση προς την πολιτική ηγεσία) που να αποτελέσει τη βάση για τη συγκρότηση μιας εθνικής στρατηγικής και πολιτικής. Κι αν έγινε κάποια σχετική ενέργεια προς την κατεύθυνση αυτή, προφανώς αγνο-

είται η τύχη της, καθώς δεν υπάρχει καμία δημοσιοποίηση ή κάποιο σχετικό ντοκουμέντο. Τα παραπάνω στηρίζονται τόσο στα γνωστοποιημένα στοιχεία του ΥΠΕΚΑ όσο και στα αναφερόμενα σε ένα καίριο και εύστοχο άρθρο του ίδιου του προέδρου της επιτροπής, στο οποίο λέγονται αρκετές αλήθειες (Παπαγιάννης, 2014).

Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι το κύριο έργο της επιτροπής, που έγινε σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου, ήταν η επίπονη και καθόλου εύκολη προσπάθεια ένταξης της μελέτης του τοπίου στο χωροταξικό σχεδιασμό με την ευκαιρία της εκπόνησης των περιφερειακών χωροταξικών πλαισίων της χώρας (ΠΠΧΣΑΑ). Όμως η φιλόδοξη αυτή προσπάθεια αδικήθηκε, γιατί επιχειρήθηκε χωρίς να υπάρχει ως αφητηρία ένα θεωρητικό υπόβαθρο, μια συγκεκριμένη επιλογή πολιτικής και ένα μελετημένο εθνικό πρόγραμμα δράσης για το τοπίο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ότι στην πράξη, κατά τη σύνταξη των σχεδίων, ακολουθήθηκαν διαφορετικού τύπου προσεγγίσεις από τους μελετητές και προέκυψαν προβλήματα εννοιολογικής και πρακτικής φύσης⁴.

Μια κριτική παρατήρηση επί της ουσίας, είναι ότι στις προδιαγραφές αυτές, η προσέγγιση του τοπίου επιχειρείται κυρίως με όρους προστασίας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, πράγμα που περιορίζει την λειτουργική και αντιληπτική (από πλευράς ατομικής και κοινωνικής ψυχολογίας) διάσταση του τοπίου. Διότι το τοπίο (αν και το ίδιο συνιστά στοιχείο της κληρονομιάς) ορίζεται πρωτίστως ως η υποκειμενική πρόσληψη του χώρου/τόπου και του περιβάλλοντος και επομένως η όποια ‘αξιολόγηση’ πρέπει να γίνεται όχι μόνον με βάση τις υπάρχουσες οικολογικές ή/και πολιτιστικές αξίες, αλλά σύμφωνα με συγκεκριμένα λειτουργικά και σημειολογικά χαρακτηριστικά του, πέρα και πάνω από τις αξίες αυτές. Επιπλέον, το τοπίο αποτελεί μια ζωντανή και οργανική ανθρωπογεωγραφική οντότητα. Στο κείμενο των προδιαγραφών φαίνεται να εμφιλοχωρεί μια μικρή αντίφαση (ίσως λόγω διατύπωσης), διότι, ενώ από το ένα μέρος φαίνεται να αναγνωρίζεται και να υιοθετείται η παραπάνω αντίληψη, από το άλλο προωθείται στη πράξη η διάσταση της προστασίας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς⁵. Υπάρχουν βεβαίως στις προδιαγραφές και στοιχεία που μπορούν να προκαλέσουν εισροή σημαντικών πληροφοριών για το ελληνικό τοπίο, πλην όμως οι αναγκαστικές και άσκοπες επαναλήψεις και επικαλύψεις στα ζητούμενα και παραδοτέα των μελετών συνιστούν ανασχετικό παράγοντα και ακυρώ-

4 Απόδειξη αποτελούν οι αναλυτικότερες διευκρινήσεις που δόθηκαν μετά το πρώτο κείμενο προδιαγραφών από το ΥΠΕΚΑ. Και σε αυτές όμως υπάρχουν κάποια ζητήματα όπως για παράδειγμα α) πρόβλημα ορισμού και κλίμακας σε ότι αφορά τις ‘ζώνες τοπίου’ και τα ‘τοπία’, β) ταυτολογία: το πρώτο κριτήριο αξιολόγησης που αναφέρεται ως «αισθητικό και φυσικό κάλλος» ορίζεται (περιγράφεται) ως «ο βαθμός στον οποίο το συγκεκριμένο τοπίο χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο φυσικό κάλλος» κλπ. (ΥΠΕΚΑ 2014)

5 Συγκεκριμένα στα κεφάλαια Α, Β, και Γ των διευκρινήσεων υπάρχει ρητή αναφορά στη ‘νέα θεώρηση’, η οποία όμως δεν ακολουθείται με συνέπεια στο προτασιακό-επιχειρησιακό μέρος του κειμένου. Επίσης, η έννοια της ‘περιοχής ή του τοπίου ιδιαίτερου ενδιαφέροντος’ που εισάγεται με βάση την παραπάνω λογική και έχει πιο ουδέτερο χαρακτήρα, δεν αξιοποιείται εμφανώς (ΥΠΕΚΑ 2014)

νουν μερικώς το σκοπό της επιχειρούμενης ουσιαστικής ένταξης της τοπιακής διάστασης στο χωρικό σχεδιασμό (ΥΠΕΚΑ, 2013).

Σε ό,τι αφορά στη *θεσμική όψη* της προστασίας και διαχείρισης του τοπίου θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι είναι ελλειμματική, με την έννοια ότι τόσο η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το τοπίο του Συμβουλίου της Ευρώπης όσο και η εθνική νομοθεσία δεν έχουν την αναγκαία ολοκληρωμένη μορφή και δε δίνουν σαφή και ξεκάθαρη κατεύθυνση πολιτικής. Κυρίως, όμως, έχουν μηδαμινή σχεδόν εφαρμογή. Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση που υπογράφηκε από τη χώρα μας το 2000 στην Φλωρεντία, επικυρώθηκε το 2010 (δηλαδή με καθυστέρηση μιας δεκαετίας!) από ασύγνωστη αμέλεια, καθαρή έλλειψη πολιτικής βούλησης και ύστερα από συζητήσεις και επερωτήσεις στη Βουλή, καθώς επίσης και πιέσεις των σχετικών επιστημονικών και περιβαλλοντικών οργανώσεων προς την τότε πολιτική ηγεσία του υπουργείου⁶. Τελικά η επικύρωση ολοκληρώθηκε από την επόμενη κυβέρνηση της χώρας και την ηγεσία του νέου υπουργείου ΠΕΚΑ (στις 25.02.2010). Σημειωτέον ότι είχαν προηγηθεί κατά πολύ στην επικύρωση της Σύμβασης του τοπίου, η Ρουμανία, η Ουκρανία, η Βουλγαρία, η Αρμενία, η Κύπρος η Μολδαβία, η Τουρκία και η FYROM!...

Ας σημειωθεί επίσης ότι το ΥΠΕΚΑ, στο πλαίσιο και της προαναφερόμενης επιστημονικής επιτροπής τοπίου, δεν έχει προβεί σε κάποιες προτάσεις για νομοθετικές ή άλλου είδους κανονιστικές ρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα για τις ΚΥΑ που προβλέπονται στο δεύτερο άρθρο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης ή για την ΥΑ που προβλέπεται (σύμφωνα με τον 3937/2011) για την ενσωμάτωση των ήδη κηρυγμένων τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (ΤΙΦΚ) στην κατηγορία 5 του συστήματος προστατευόμενων περιοχών, περίπτωση (α): προστατευόμενα τοπία- (Protected landscapes/seascapes) και προστατευόμενα στοιχεία τοπίου.

Θα πρέπει με την ευκαιρία, να υπενθυμίσουμε εδώ ότι το τοπίο, εκτός από τον νόμο 3827/2010 για την επικύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, ορίζεται με τρόπο σαφή και άμεσο στον νόμο πλαίσιο 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος (τόσο στον αρχικό όσο και στην τροποποίησή του από το νόμο 3937/11 για τη βιοποικιλότητα), κυρίως ως μια υποκατηγορία προστατευόμενης περιοχής της κατηγορίας 5, (περίπτωση α) που αναφέρθηκε πιο πάνω. Αναφορές στο τοπίο γίνονται και σε άλλα δύο σημαντικά νομοθετήματα: το ένα είναι ο νόμος 4067/2012 (Νέος Οικοδομικός Κανονισμός – ΝΟΚ, πρώην ΓΟΚ), ο οποίος στο άρθρο 6 για την αρχιτεκτονική και φυσική κληρονομιά προβλέπει και την προστασία του τοπίου σύμφωνα με τις επιταγές της Σύμβασης της Γρανάδας. Το άλλο θεσμικό ντοκουμέντο (νόμος 3208/2002) που αφορά στα δασικά οικοσυστήματα, περιέχει

6 Για το θέμα αυτό αξίζει να αναζητήσει κανείς τα λεχθέντα στην συνεδρίαση της ειδικής επιτροπής περιβάλλοντος της Βουλής (στις 31-3-2009) με αφορμή την συζήτηση για τη βιοποικιλότητα, με την παρουσία περιβαλλοντικών οργανώσεων.

διατάξεις για το τοπίο και την βιοποικιλότητα και, ειδικότερα, διευκολύνει τη δημιουργία φυσικών φρακτών στα όρια των αγροκτημάτων, στοιχείο που προσδιορίζει σημαντικά το ομαλό (πεδινό) κυρίως αγροτικό τοπίο αποτελώντας χαρακτηριστικό τύπο του (bocage). Συνοπτικά, οι νομοθετικές διατάξεις που αναφέρονται σε θέματα τοπίου παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1. Εθνική Νομοθεσία για το τοπίο (βασικοί νόμοι με χρονολογική σειρά)

Νομοθετική διάταξη	Τίτλος - Περιεχόμενο
Νόμος 1650/1986 : άρθρο 2 παρ 16, άρθρο 18 παρ 3, άρθρο 19 παρ 4	Για την προστασία του περιβάλλοντος Ορισμός τοπίου, Το τοπίο ως αντικείμενο προστασίας, Κριτήρια χαρακτηρισμού περιοχής τοπίου
Νόμος 3208/2002: άρθρο 2 παρ 1 και 2	΄Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων ...και άλλες διατάξεις ΄Προστασία του τοπίου και της βιοποικιλότητας΄
Νόμος 3827/2010	Επικύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το τοπίο
Νόμος 4067/2012: άρθρο 6	Νέος Οικοδομικός Κανονισμός – ΝΟΚ. Προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς

Πηγή: σχετικά ΦΕΚ

Μια τελευταία σημαντική ευκαιρία *θεσμικής ενσωμάτωσης* και σύζευξης της πολιτικής του τοπίου με τον χωροταξικό σχεδιασμό, με αφορμή την ψήφιση του νόμου 4269/2014 «Πολεοδομική και χωροταξική μεταρρύθμιση-Βιώσιμη Ανάπτυξη» πήγε χαμένη, αφού στα μέσα και εργαλεία (πλαίσια και σχέδια) του νόμου αυτού δεν αναφέρεται καθόλου το τοπίο. Αν για τους νόμους 2742/99 και 2508/97, που ψηφίστηκαν πριν από την υπογραφή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης το 2000 (και δεν περιέλαβαν στο περιεχόμενο των χωρικών σχεδίων τη διαχείριση του τοπίου), υπάρχει κάποια δικαιολογία, για τον προαναφερόμενο νόμο που ψηφίστηκε μετά και από την επικύρωση της Σύμβασης δεν υπάρχει απολύτως καμία. Εκτός και αν δεχθούμε την επίδραση ενός γενικότερου συνδρόμου της κυβερνητικής πολιτικής των τελευταίων ετών (της οικονομικής κρίσης) που διακρίνεται από πανικό, βιασύνη και από μια λογική ‘απόθησης’ για κάθε θέμα περιβαλλοντικής προστασίας, αλλά και ταυτόχρονα ‘έλξης’ για κάθε είδους επενδύσεις χωρίς τις στοιχειώδεις εγγυήσεις και έλεγχους, και άρα χωρίς όρους και όρια.

Το αντίθετο συνέβη με το νόμο 4277/2014 για το Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας-Αττικής (ΡΣΑΑ), στο άρθρο 22 του οποίου γίνεται σαφής αναφορά στο Αττικό Τοπίο, έστω κι αν η εφαρμογή στην πράξη των όσων προβλέπονται, έχει να διανύσει ένα μακρύ και δύσκολο δρόμο, όπως έχει δείξει η εμπειρία του παρελθόντος για το σύνολο των στόχων και προτάσεων του ΡΣΑΑ. Σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από τη δυνατότητα θέσπισης νέων κανονιστικών ρυθμίσεων, θα πρέπει να υπάρξει τουλάχιστον μια στοιχειώδης συνερ-

γασία και συντονισμός για την όσο το δυνατόν πληρέστερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή των εκάστοτε ισχυουσών διατάξεων.

Εικόνα 2: Αποψη της λίμνης Στυμφαλίας από το μπαλκόνι του Μουσείου Περιβάλλοντος

Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

Από την άλλη πλευρά, η δημόσια *χρηματοδότηση* ερευνών και μελετών για το τοπίο -αυτό καθεαυτό- είναι σχεδόν ανύπαρκτη από οποιαδήποτε πηγή εθνική ή κοινοτική. Μόνο συγκυριακά θα δει κανείς δράσεις που σχετίζονται με την απόκτηση γνώσης και τεχνογνωσίας για το τοπίο. Ειδικά το πράσινο ταμείο (ένα χρηματοδοτικό εργαλείο με σημαντικούς εθνικούς πόρους) που θα μπορούσε να παίξει σημαντικότερο ρόλο στην εποχή της κρίσης, έχει δυστυχώς μεταλλαχθεί σε ένα τεράστιο εισπρακτικό μηχανισμό για τις δημοσιονομικές ανάγκες της χώρας και δεν συμβάλλει παρά ελάχιστα (σε σχέση με τα έσοδα του) στην υλοποίηση έργων και δράσεων προστασίας, αποκατάστασης και ανάδειξης του

φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος για το οποίο υποτίθεται ότι δημιουργήθηκε. Ας σημειωθεί ότι στο ειδικό πρόγραμμα για ερευνητικές καινοτομικές δράσεις από ΑΕΙ και ερευνητικά κέντρα, το τοπίο απουσιάζει ως αντικείμενο έρευνας και μελέτης (ΠΡΑΣΙΝΟ ΤΑΜΕΙΟ 2013⁷). Χρειάζεται επομένως να υπάρξουν και άλλες πηγές καθώς και ειδικοί μηχανισμοί χρηματοδότησης για το τοπίο οι οποίοι (όπως έχουμε αναφέρει προ ετών και σε άλλα άρθρα μας) θα προκύψουν μέσα από τις σημερινές συνθήκες και δυνατότητες συνεργασίας του δημόσιου με τον κοινωνικό και ιδιωτικό τομέα, χωρίς να υποθηκεύονται τα σχετικά δημόσια αγαθά (Μπεριάτος, 2009).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο μιας ολοκληρωμένης πολιτικής τοπίου είναι η επιλογή του κατάλληλου σχήματος συμμετοχικών διαδικασιών και γενικότερα *‘τοπιακής χωρικής διακυβέρνησης’* που προϋποθέτει την κινητοποίηση φορέων και τοπικών κοινωνιών, με όλες τις δυσκολίες και τα ζητήματα που αυτή εγείρει. Παράλληλα, η ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης και μελέτης του τοπίου από διάφορους κλάδους επιβάλλει μια πολιτική συνεργασιών και συνεργειών μεταξύ όλων των εμπλεκομένων. Αυτή η διαδικασία θα βοηθήσει να ξεφύγουμε από υπερβολές και δογματικές αντιλήψεις που τείνουν να καθιερωθούν τελευταία ως «πολιτικά ορθές», όπως η ένταξη της προστασίας των ποιοτικών αγαθών (κληρονομιά, τοπίο κ.λπ.) σε οικονομικές και αναπτυξιακές σκοπιμότητες. Διότι τα αγαθά αυτά έχουν μια αυθύπαρκτη αξία και σημασία, ανεξάρτητα από την όποια χρησιμοποίηση και «αξιοποίησή» τους για την οικονομία μιας χώρας ή περιοχής. Η ανάπτυξη πρέπει να έρχεται ως συνέπεια της προστασίας και όχι ως εκ των προτέρων στόχευση και ζητούμενο, ώστε να μην φαλκιδεύονται οι αρχές προστασίας και διαχείρισης.

Κλείνοντας, θα πρέπει να τονιστεί ότι, οι όποιες ενέργειες έγιναν τα τελευταία χρόνια στο ζήτημα του τοπίου, ήσαν κυρίως πρωτοβουλίες ή και αποτέλεσμα πέσεων και διεκδικήσεων κάποιων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, καθώς και προτάσεων υπηρεσιακών παραγόντων και όχι των οδηγιών και κατευθύνσεων της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας. Και αυτό είναι ίσως το πιο ανησυχητικό στοιχείο του ελλείμματος της πολιτικής του τοπίου στη χώρα μας.

Τα παραπάνω εκτεθέντα δεν αποτελούν φυσικά προσπάθεια αναζήτησης και απόδοσης ευθυνών, αλλά δυσάρεστες πλην όμως αντικειμενικές διαπιστώσεις που πρέπει να οδηγήσουν σε δράσεις που θα καλύψουν τα ελλείμματα και θα συμβάλλουν στη χάραξη μιας συγκροτημένης πολιτικής με οραματικούς στόχους, σωστή στρατηγική, κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και διαδικασίες, επιχειρησιακό πρόγραμμα και ικανούς πόρους.

⁷ Ας σημειωθεί επίσης ότι στη σύνθεση του επταμελούς διοικητικού συμβουλίου δεν υπάρχει κανένας περιβαλλοντολόγος, δασολόγος, οικολόγος, πολεοδόμος, ή χωροτάκτης όταν τα προγράμματα αφορούν κυρίως στα δάση, τις αναπλάσεις και το σχεδιασμό των πόλεων!

Βιβλιογραφία και πηγές τεκμηρίωσης

Ελληνόγλωσση

- Μπεριάτος, Η. (2009) “Το τοπίο και η πολιτική τοπίου στην Ελλάδα”. Στο: Παπαγιαννης, Θ. και Σορώτου, Α. (επιμ.) *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*. Αθήνα: Med-INA, σελ. 23-35.
- Παπαγιάννης, Θ. (2014) «Τοπίο: Η σύγχρονη προσέγγιση». *Οικοτριβές, μηνιαίο ένθετο στην εφημερίδα «Αυγή» της Κυριακής*. 31 Ιουλίου.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014α) *Πρόγραμμα διεθνούς συνάντησης «Πολιτιστικά τοπία σε περιοχές Natura 2000»*. Αθήνα: ΠΙΟΠ.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014β) *Κείμενο εργασίας της διεθνούς συνάντησης «Πολιτιστικά τοπία σε περιοχές Natura 2000»*. Αθήνα: ΠΙΟΠ.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014γ) *Η διεθνής συνάντηση*. Αθήνα: ΠΙΟΠ.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014δ) *Διακήρυξη της Στυμφαλίας*. Αθήνα: ΠΙΟΠ.
- Πράσινο Ταμείο (2013) *Ερευνητικά και καινοτόμα έργα με τη χρηματοδότηση του Πράσινου Ταμείου: Ενημερωτική ημερίδα*. Αθήνα, 21 Φεβρουαρίου.
- Φιλιππουλίτη, Ν. (2014) *Μουσείο Περιβάλλοντος Στυμφαλίας: Οδηγός*. Αθήνα: ΠΙΟΠ.
- ΥΠΕΚΑ (2013) *Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης – αναθεώρησης & εξειδίκευσης θεσμοθετημένων ΠΠΧΣΑΑ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Κείμενο προδιαγραφών για το Τοπίο, Μεθοδολογία για μελέτη του Τοπίου στα ΠΧΣ*. Αθήνα: ΥΠΕΚΑ.
- ΥΠΕΚΑ (2014) *Διευκρινήσεις σχετικά με θέματα που αφορούν το Τοπίο στο πλαίσιο της εκπόνησης των ΠΠΧΣΑΑ*. Αθήνα: ΥΠΕΚΑ.

Ξενόγλωσση

- Beriatos, E. (2012) “Greek landscape: Problems, policies, perspectives”. In: Papayannis, T. and Howard, P. (eds.) *Reclaiming the Greek landscape*. Athens: Med-INA, pp.123-132.
- Beriatos, E. and Ballesta, J., eds. (2007) *Théorie et politique du paysage: Expériences grecques et françaises*. Volos: Département de l’Urbanisme, de l’Aménagement Spatial et de Développement Régional, Université de Thessalie.
- Beriatos, E. (2006) “Paysage et grands espaces de coopération”. In: *Actes de la 5ème Réunion pour la mise en œuvre de la Convention Européenne du Paysage*, Gironne, Espagne, 28-29 Septembre, Conseil de l’Europe, pp. 143-149.
- LacARRIERE, J. (1998) “L’Ete Grec”. Plon ‘pocket’, No 3018.
- Turri, E. (2003) *Il paesaggio come teatro: Dal territorio vissuto al territorio rappresentato*. Venezia: Marsilio Editori.

Van Riel, S. and Sembrini, M.P., eds. (2005) *Degrado del paesaggio e complessita territoriale*. Firenze: Alinea Editrice.

Ηλίας Μπεριάτος
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
e-mail: beriatos@uth.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ : Το κείμενο της Διακήρυξης της Στυμφαλίας

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ NATURA 2000: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Οι συμμετέχοντες στη Διεθνή Συνάντηση «Πολιτιστικά τοπία σε περιοχές Natura 2000: προς μια νέα πολιτική για την ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς», η οποία πραγματοποιήθηκε από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς με τη συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, στις 10 και 11 Οκτωβρίου 2014 στην Αθήνα και τη Στυμφαλία:

Αποδεχόμενοι ότι η προστασία και διατήρηση του τοπίου μπορεί να βελτιωθεί εάν υπάρχει σαφής κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η φύση διαμορφώνει τον πολιτισμό και εάν, ταυτόχρονα, κατανοούνται πλήρως οι διαδικασίες με τις οποίες ο πολιτισμός αναδιαμορφώνει τη φύση,

Αποδεχόμενοι ότι υπάρχει, σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, μια αυξανόμενη αναγνώριση της ανάγκης διαχείρισης των τοπίων ως συνθέσεων τόσο της πολιτιστικής όσο και της φυσικής κληρονομιάς,

1. Συμφωνούμε ότι:

Γνώση

Χρειάζεται επαρκής και αξιόπιστη πληροφόρηση για την κατάσταση των τοπίων, τις πολιτιστικές και φυσικές αξίες τους, τις διαδικασίες μετασχηματισμού, τους κινδύνους και τις πιέσεις, τις διαδικασίες ανάδρασης, καθώς και τις διασυνδέσεις μεταξύ πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς.

Είναι αναγκαίο να δοθεί προτεραιότητα στην ενδο- και δι-επιστημονική έρευνα, με εστίαση στις διασυνδέσεις μεταξύ πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο επίπεδο του τοπίου.

Οι τοπικές γνώσεις και εμπειρίες θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για τη συμπλήρωση γνωστικών κενών και την ανάπτυξη εξειδικευμένων μέτρων διαχείρισης για κάθε τοπίο, ώστε να διασφαλίζεται επίσης η διαφορετικότητα κάθε τοπίου και η τοπική ανάπτυξη.

Διαχείριση

Η προστασία και διατήρηση των τοπίων, η οποία επιτρέπει, συγχρόνως, α) τη συνεχιζόμενη βιώσιμη χρήση τους από τις τοπικές κοινωνίες που εξαρτώνται από αυτά και β) την κοινή και ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, θεωρείται κεντρική διαχειριστική προτεραιότητα.

Ο σχεδιασμός για την ολοκληρωμένη διαχείριση του τοπίου θα πρέπει να περιλαμβάνει όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (κοινό, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, κεντρικές αρχές στα αντικείμενα του πολιτισμού, του περιβάλλοντος και του χωροταξικού σχεδιασμού, περιφερειακές/τοπικές αρχές, την επιστημονική κοινότητα), ώστε να επιτευχθεί η αποκατάσταση και διατήρηση των διασυνδέσεων μεταξύ πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς.

Τα διαχειριστικά σχέδια των τοπίων, ειδικότερα όσων βρίσκονται σε περιοχές του δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, πρέπει να υποστηρίζονται από ένα κοινό σύνολο κριτηρίων σχετιζόμενων με την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, αντί χωριστών και μη συνδεδεμένων μεταξύ τους ομάδων κριτηρίων.

Εκπαίδευση και επιμόρφωση

Προγράμματα επιμόρφωσης ως προς τις μεθόδους αξιολόγησης, τη διαχείριση και τις πρακτικές ενημέρωσης και επικοινωνίας, με στόχο την κοινή και ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο επίπεδο του τοπίου, είναι αναγκαία για την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους.

Τρέχοντα εκπαιδευτικά ευρωπαϊκά ή διεθνή προγράμματα (όπως τα Erasmus κ.ά.) θα πρέπει να συμπεριλάβουν δράσεις σχετικές με την κοινή διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, ώστε και να παρέχουν αυξημένες ευκαιρίες εκπαιδευτικής κινητικότητας, αλλά και να καλύψουν υπάρχοντα κενά γνώσης μέσα από διεθνείς και διεπιστημονικές συμπράξεις.

Απαιτείται ένας επαναπροσανατολισμός των πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών με στόχο τη διασύνδεση των φυσικών επιστημών με τον πολιτισμό και την ανάπτυξη των

αναγκαίων δεξιοτήτων για την κοινή και ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς.

Επικοινωνία και ενημέρωση

Είναι αναγκαία η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών για την κοινή και ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, μεταξύ των τοπικών αρχών, των χρηστών των περιοχών Natura, του ενδιαφερόμενου κοινού, των κοινωνικών και οικονομικών εταίρων και των υπεύθυνων για τη χάραξη πολιτικών.

Απαιτούνται εθνικές και ευρωπαϊκές καμπάνιες επικοινωνίας και πληροφόρησης σχετικά με τη σημασία της κοινής και ολοκληρωμένης διαχείρισης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο επίπεδο του τοπίου, ώστε να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση του κοινού.

Πολιτική

Θα πρέπει να δοθεί αυξημένη βαρύτητα στην ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στα σχέδια διαχείρισης των περιοχών Natura 2000, με αντίστοιχο εμπλουτισμό των σχετικών κατευθυντηρίων γραμμών για την κατάρτιση των σχεδίων.

Οι διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές (περιβαλλοντική, πολιτιστική, οικονομική, περιφερειακής ανάπτυξης, αγροτική, θαλάσσια και έρευνας) θα πρέπει να επανεξεταστούν, ώστε να θεωρείται υποχρεωτική η ενσωμάτωση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στις τοπικές, περιφερειακές και τομεακές πολιτικές.

Η ανάπτυξη, σε πιλοτική βάση, ενός δικτύου πολιτιστικών τοπίων σε περιοχές Natura 2000, θα διευκολύνει σημαντικά τη βελτίωση των γνώσεών μας σχετικά με τη διασύνδεση και κοινή και ολοκληρωμένη διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο πλαίσιο ενός οργανωμένου δικτύου προστατευόμενων περιοχών.

Η ανάπτυξη ενός βιώσιμου και υψηλού επιπέδου τουρισμού θα πρέπει να περιλαμβάνει προϊόντα συνδεδεμένα με την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά. Προς αυτόν το στόχο, τα «Πολιτιστικά Τοπία σε περιοχές Natura 2000» μπορούν να θεωρηθούν ως μια νέα διαδρομή που διασχίζει και ενώνει σε ένα κοινό πολιτιστικό και περιβαλλοντικό αφήγημα, παραπάνω από μία χώρες.

Χρηματοδότηση

Η επεξεργασία μίας νέας χρηματοδοτικής γραμμής η οποία θα συνδέει τα υπάρχοντα προγράμματα χρηματοδότησης της ΕΕ (π.χ. Horizon 2020, LIFE, Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία - ESIF, Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Ευρωπαϊκό

Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης, Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας κ.λπ.) στα πεδία του περιβάλλοντος, του πολιτισμού, της εκπαίδευσης, της έρευνας και της περιφερειακής ανάπτυξης, θα προωθήσει τις αναγκαίες συνέργειες και θα επιτρέψει τη βέλτιστη αξιοποίηση των πιστώσεων για έργα και δράσεις, που θα προϋποθέτουν ή θα οδηγούν στην κοινή διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο επίπεδο του τοπίου, αλλά και ειδικότερα σε περιοχές Natura 2000.

Ειδικότερα, οι μελέτες αξιολόγησης, τα σχέδια διαχείρισης και τα προγράμματα επικοινωνίας για τα πολιτιστικά τοπία σε περιοχές Natura 2000 μπορούν να αποτελέσουν πιλοτικά έργα στο πλαίσιο των προγραμμάτων Horizon 2020 και LIFE.

2. Συμφωνούμε επίσης:

- α) στην ανάπτυξη ενός δικτύου ενδιαφερόμενων φορέων για το θέμα της κοινής διαχείρισης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στο επίπεδο του τοπίου, το οποίο - μεταξύ άλλων- θα ασχοληθεί με τα «Πολιτιστικά Τοπία σε περιοχές Natura 2000»,*
- β) στη δημιουργία μίας διεθνούς Ομάδας Εργασίας για την προώθηση της προαναφερόμενης συνεργασίας, με το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς να αναλαμβάνει την υποστήριξη και προώθηση της σχετικής συνεργασίας που αναφέρεται στο σημείο 2α και το συντονισμό της Ομάδας Εργασίας,*
- γ) στη γνωστοποίηση της παρούσας Διακήρυξης, μέσω του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, στους αρμόδιους ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς προς ενημέρωση.*

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 19 | ΕΤΟΣ 2014
ISSUE | YEAR

- 4 Σαπουνάκης Α., Σταθάκης Δ.**
Εισαγωγή
- 6 Κίζος Θ.**
Από το Αγροτικό Τοπίο στο Τοπίο της Υπαίθρου:
Η Γεωγραφία και οι Προσλήψεις των Τοπίων της Ελληνικής Υπαίθρου
- 24 Τσιλιμίγκας Γ., Γουργιώτης Α.**
Η διαχείριση του τοπίου στο πλαίσιο
του χωροταξικού σχεδιασμού
- 38 Γουργιώτης Α.**
Η Συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης
στο χωρικό σχεδιασμό και το τοπίο
- 58 Σαπουνάκης Α.**
Περιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Απειλές και προοπτικές
- 80 Τσιλιμίγκας Γ.**
Οι επιπτώσεις των χρήσεων γης στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών
του τοπίου: Ποσοτικοποίηση της δομής και της χωρικής κατανομής των
χρήσεων γης στις Ευρύτερες Αστικές Ζώνες
- 106 Σταθάκης Δ., Φαρασλής Γ., Σηφάκη Α.**
Αξιολόγηση των επιπτώσεων της δόμησης στο τοπίο της Κνωσού. Οι
επιπτώσεις της διαχρονικής μεταβολής της δόμησης στο τοπίο της Κνωσού
- 124 Σταθάκης Δ.**
Χωροθέτηση ανεμογεννητριών ελαχιστοποιώντας την οπτική όχληση
- 140 ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**
Μπεριάτος Η.
Η διακήρυξη της Στυμφαλίας και το έλλειμμα
πολιτικής τοπίου στην Ελλάδα

ISSN

1109-5008

Webpage

<http://www.aeihoros.gr>